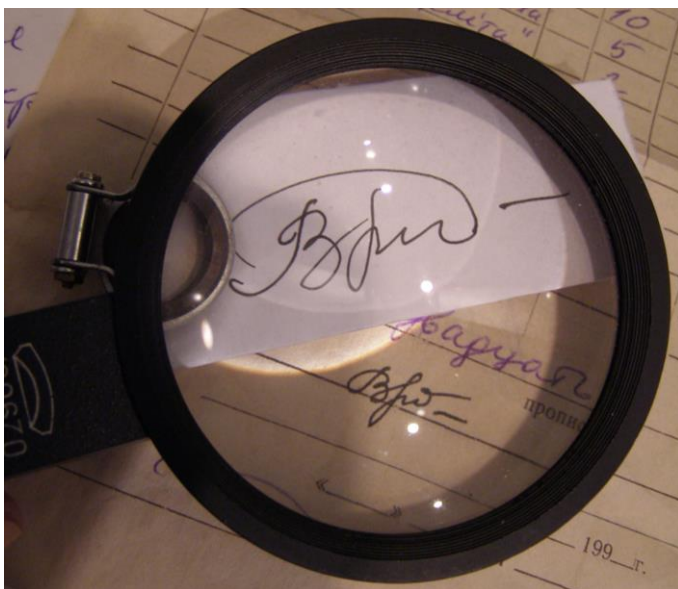

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ**

**О.В. Воробей
З.С.Меленевська**

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ

ПОСІБНИК

КИЇВ – 2006

**ББК Х629.4
В751**

*Посібник «Криміналістичне дослідження підписів»
рекомендовано вченою радою навчально-наукового інституту
підготовки слідчих і криміналістів Київського національного
університету внутрішніх справ 29 листопада 2006р. (протокол №3).*

Автори:

Воробей О.В. – к.ю.н., доцент кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Київського національного університету внутрішніх справ,

Меленевська З.С. – к.ю.н., професор кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Київського національного університету внутрішніх справ

Рецензенти:

Абрамова В.М. – доцент кафедри цивільного та трудового права Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”, к.ю.н.

Біленчук П.Д. – професор кафедри організації розслідування злочинів ННІПС КНУВС, к.ю.н.

Воробей О.В., Меленевська З.С.

Криміналістичне дослідження підписів: Посібник. – К.: Університет. вид-во “Пульсари”, 2006. - 84с.

Посібник присвячений криміналістичному дослідженню підписів. Розкрито поняття підпису та його ідентифікаційних ознак. Детально розглянуто особливості методики почеркознавчого та техніко-криміналістичного дослідження підписів.

Видання розраховане на курсантів навчальних закладів МВС України експертної спеціалізації, слухачів факультетів підвищення кваліфікації, викладачів, практичних працівників експертних підрозділів та всіх тих, хто цікавиться цією проблемою.

**ББК Х629.4
В751
© Воробей О.В., 2006**

ВСТУП

Засобом доказування, як відомо, у кримінальному і цивільному процесі слугують лише такі докази, що отримані з джерел, чітко визначених процесуальним законом. До таких джерел, зокрема, відносяться судово-почеркознавча експертиза та судово-технічна експертиза документів, які проводяться експертами на базі спеціальних знань у галузі судового почеркознавства і техніко-криміналістичного дослідження документів у встановленому законом порядку з метою встановлення фактів (фактичних обставин), і мають доказове значення по кримінальним і цивільним справам.

Підписи займають більшу частину із загального обсягу об'єктів судово-почеркознавчої експертизи та значну частину техніко-криміналістичного дослідження документів. Експертиза підписів проводиться при розслідуванні і судовому розгляді різних кримінальних справ (це справи по розслідуванню розкрадань державного і суспільного майна, зловживання службовим становищем тощо). Вона призначається і по цивільних справах. Наприклад, для встановлення автентичності підпису на заповіті по справах про спірну спадщину; факту реєстрації шлюбу по справах про стягнення аліментів тощо.

Експертна практика свідчить про те, що саме у відношенні підписів часто має місце вирішення питання у формі не уявляється можливим. Це природно, тому що за інформативністю підписи значно поступаються текстам, а можливості традиційної методики щодо їх дослідження обмежені.

Особливості дослідження підпису багато в чому визначаються саме процесом його формування. Ці особливості спостерігаються на всіх стадіях дослідження: від ознайомлення з матеріалами справи до формування висновку експерта.

Враховуючи специфіку і складність такого об'єкту дослідження, як підпис, вчені-криміналісти приділяють багато уваги вивченню питань щодо поняття підпису, особливостей його формування, стійкості і змінюваності ознак у залежності від впливу різних умов.

Найбільші труднощі виникають при дослідженні підписів, виконаних з використанням технічних прийомів. При такій підробці застосовуються різні технічні прийоми, які дозволяють з великою точністю відтворити оригінал якогось підпису. Існує багато точок зору стосовно можливостей вирішення ідентифікаційних завдань щодо вказаних підписів.

На наш погляд, необхідно також уточнити особливості методики почеркознавчого і техніко-криміналістичного дослідження підписів, виконаних з використанням технічних прийомів. Разом з тим, у криміналістичній літературі не так багато практичних керівництв і методичних посібників, які б узагальнювали позитивний експертний досвід

і результати науково-дослідних робіт. Складність цієї проблеми і у той же час її практичне значення й зумовили необхідність підготовки даного посібника.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПISУ

1.1. Поняття підпису і періоди його формування

Із поняттям документу як джерела доказу тісно пов'язано питання про його реквізити. Обов'язковість тих чи інших реквізитів офіційних документів встановлюється законом, інструкціями, положеннями і іншими актами в залежності від характеру і призначення реквізиту в документації різних відомств.

Одним із обов'язкових реквізитів документів є підпис. У великому тлумачному словнику сучасної української мови дається таке визначення поняття “підпис”: “Прізвище або ініціали, написані власноручно під текстом, малюнком, картиною і т.ін., як свідчення авторства або підтвердження чого-небудь” [10, с.777].

У криміналістичній літературі є багато визначень підпису, які містять наступні положення: а) підпис повинен бути посвідчувальним знаком певної людини; б) виконуватися ним особисто; в) позначати прізвище цієї особи; г) наноситися на документ; д) надавати документу юридичну силу, слугувати для посвідчення документу, свідчити факти тощо.

Таким чином, **підпис** можна визначити як графічне накреслення, яке позначає особу його виконавця, і виконується ним з метою посвідчення фактів, подій тощо.

У виданні “Енциклопедия судебной экспертизы” вказується, що підпис – це особливий різновид рукопису, а підписи можна поділити на групи у залежності від: а) належності особі – від імені існуючої особи, від імені вигаданої особи; б) посвідчувального значення – справжні (виконані особою, від імені якої позначені), несправжні (виконані не тією особою, від імені якої позначені); в) умов виконання – у природних умовах, у змінених умовах без навмисної зміни, з умисною зміною [56, с.310].

Підпис є почерковим накресленням тому, що він, як і тексти, наноситься графічними знаками. Дослідження підпису – один із видів почеркознавчого дослідження. Специфіка дослідження підпису як об'єкту почеркознавчої експертизи визначається особливостями формування підписів.

Основи формування підпису загальні для всіх почеркових накреслень. Це означає, що підписи формуються також за принципом утворення письмово-рухових навичок, у основі яких лежить вироблення тимчасових зв'язків, встановлення динамічного стереотипу. Разом із тим, формування підпису має свою специфіку, яка перш за все пов'язана із його призначенням.

Підпис конкретної особи починає формуватися, як правило, тоді, коли вона вже у якійсь мірі володіє навичками письма, тобто формування підпису починається на основі здобутих даною особою навичок письма. Виключення складають ті випадки, коли особа неграмотна взагалі, але їй доводилося розписуватися. Підпис у такої особи формується самотійно на

базі її зорових уявлень про окремі букви, які містяться у підпису і які їй відомі.

Весь хід формування підпису розділений на три основні періоди: перший період – формування підпису під час навчання у школі; другий – наступне її формування при оволодінні спеціальністю (під час навчання у технікумах, вузах тощо); третій період – формування підпису під час трудової діяльності людини. Цей розподіл умовний, тому що процес формування підпису у різних людей починається неодноразово, по-різному розвивається і не обов'язково проходить всі вказані періоди. Відсутність або недостатня практика у підписуванні документів може зупинити формування підпису у будь-якому із вказаних періодів.

Спочатку підпис, як правило, повністю співпадає зі словом-прізвищем, що проявляється у однотипності в них загальних і окремих ознак почерку.

На початку першого періоду формування підпис мовби придумується, тому що на підставі буквеного матеріалу, який є у слові-прізвищу, особа, що підписується, намагається зробити його схожим на підписи дорослих, тобто на підписи взагалі. У цей час у загальний вид підпису вносяться неодноразові зміни. Викликано це тим, що учні 5-7 класів не мають практики підписування документів.

Далі удосконалення навичок нанесення підпису у перший період його формування характеризується збільшенням інтенсивності цього процесу. Іде зміна транскрипції, починають з'являтися штрихи, які не складають букв, переважно за рахунок деформації букв заключної частини підпису. При завершенні першого періоду формування підпису багато ознак підписів вже набувають значної стійкості.

Наступний період формування підпису (період отримання спеціальності) характеризується, як правило, значним збільшенням практики підписування документів, що призводить до прискорення цього процесу: посилюється прояв його безперервності; спостерігається більш швидка поява стійких ознак; букви у підписах починають значно відрізнятися від таких же букв у почерку.

До кінця вказаного періоду більшість загальних і окремих ознак підписів стає стійкими. Це свідчить про те, що система рухів при виконанні підпису реалізується вже при меншому контролі свідомості під регулюючим впливом стереотипної установки, яка починає складатися на даний час.

Процес формування підпису у третій період багато у чому залежить від будови підпису до моменту початку трудової діяльності і характеру цієї діяльності. Якщо вона пов'язана з необхідністю часто підписувати документи, у первинному підписі навіть за короткий час звичайно наступають суттєві зміни.

На процес і характер подальшого формування підпису впливають такі основні фактори:

- а) частота виконання підпису;
- б) бажання особи, що розписується, виробити особливий, своєрідний підпис;

в) виробленість і у деякій мірі будова почерку особи, що розписується.

Формування підпису, як правило, закінчується пізніше формування почерку, приблизно до 30-35 років. До того часу в особи повністю виробляється письмово-рухова програма нанесення підпису, яка звичайно здійснюється автоматизовано і важко піддається суттєвим змінам.

1.2. Ідентифікаційні ознаки підпису

Підпис є матеріалом, у якому відображуються ознаки почерку, які виробилися у конкретної особи для виконання підпису, тому про ідентифікаційні ознаки підпису можна говорити лише умовно.

Ідентифікаційними ознаками підпису слід вважати ознаки, що містяться у конкретних підписах, і відображають комплекс прийомів, навичок (почерк), які виробилися у даної особи для виконання підпису.

У зв'язку зі схожістю почерку й підпису як виду рукопису й основу поділу ознак на групи та підгрупи покладена розроблена система ідентифікаційних ознак почерку.

Однак наявність у підписах властивих тільки їм ознак, які характеризують рухи при побудові підпису, потребує введення додаткової групи загальних і окремих ознак, які характеризують будову підпису.

Система ідентифікаційних ознак підпису включає такі групи ознак:

1. Загальні та окремі ознаки, які характеризують будову підпису.

2. Загальні та окремі ознаки, які відображують ступінь і характер сформованості писемно-рухових навичок.

3. Загальні та окремі ознаки, які відображують характеристику рухів за їх траєкторією.

4. Загальні та окремі ознаки, які відображують просторову орієнтацію підпису у цілому і рухів, якими вони виконуються.

Загальні ознаки, які характеризують будову підпису

У цю групу входять транскрипція підпису, її загальний вид і чіткість.

1. Транскрипція підпису. Ця ознака означає якісний і кількісний склад букв і штрихів, які входять до підпису певної особи, і послідовність їх нанесення. Розрізняють транскрипцію як буквену, змішану, безбуквену (штрихову).

2. Загальний вид підпису. Ця ознака може охарактеризувати як геометричне зображення підпису, яке визначається загальною конфігурацією її букв і елементів, а також їх взаємним розташуванням.

3. Чіткість підпису. При кожній транскрипції ця ознака означає можливість визначення точок початку, закінчення і напрямку руху при виконанні підпису.

Загальні ознаки, що відображають ступінь і характер сформованості писемно-рухових навичок.

До них відносяться: виробленість підпису, ступінь координації рухів, темп виконання підпису, конструктивна складність підпису.

1. Виробленість підпису визначається так само як виробленість почерку (маловироблений, середньовироблений та високовироблений).

2. Ступінь координації рухів. Під цією ознакою розуміється ступінь узгодженості рухів при виконання підпису ланок руки, що пише.

3. Темп виконання підпису. У експертній практиці прийнято розрізняти швидкий, середній, повільний та уповільнений темп виконання підпису.

Ступінь координації і темп визначаються за тими ж критеріями, що і у почерку.

4. Конструктивна складність підпису. Визначається аналізом будови буквеного і штрихового складу підпису з точки зору складності рухів, які застосовуються для їх відтворення. У залежності від результатів аналізу підписи можна розділити на конструктивно-прості, конструктивно-спрощені та конструктивно-ускладнені.

Загальні ознаки, які відображають характеристику рухів за їх траєкторією

До них відносяться: переважна форма рухів, переважний напрямок рухів при виконанні основних елементів підпису, переважний нахил основних елементів підпису, переважна протяжність рухів за горизонталлю і вертикаллю, ступінь безперервності (зв'язності) рухів, ступінь і характер натиску, будова ліній, які характеризують розміщення і протяжність рухів по вертикалі, форма основи підпису.

1. Переважна форма рухів. Переважною формою рухів при письмі є, згідно прописів, прямолінійно-дужева. При виконанні підписів можливі також відхилення у вигляді переваги кутової, петльової, ломаної (звивистої) або змішаної форми рухів.

2. Переважний напрямок рухів при виконання основних елементів підпису. Характеризується так само, як і у почерку. Розрізняють лівоокружний, правоокружний або змішаний.

3. Переважний нахил основних елементів підпису. Як і у почерку характеризується: правий, лівий, відсутність нахилу (положення подовжніх осей наближається до вертикального).

4. Переважна протяжність рухів за вертикаллю (висота) і горизонталлю (розгін і розстановка).

Визначення переважної протяжності рухів за вертикаллю утруднено тим, що підписи містять у собі малу кількість графічного матеріалу, часто неоднорідного за своєю протяжністю. Внаслідок цього характеристику вказаній ознаці можна надавати лише при її рівномірності. В протилежному випадку краще характеризувати висоту кожного елемента підпису у послідовності їх виконання.

У зв'язку з наявністю у багатьох підписах безбуквених елементів розгін слід характеризувати тільки як відношення протяжності рухів за горизонталлю між буквами і штрихами до їх протяжності за вертикаллю (висоти) за критеріями, які прийняті у почерку.

У разі складності визначення розгону в зв'язку з великою нерівномірністю протяжності рухів за вертикаллю належить встановлювати у підпису лише розстановку, як відстань між буквами і безбуквеними штрихами за такими кількісними показниками: до 2 мм – мала, від 2 до 5 мм – середня і вище за 5 мм – велика. У окремих складних випадках

характеристику вказаної ознаки належить давати по частинах підпису (монограма, рядкова частина, розчерк).

4. Ступінь зв'язності (безперервності) рухів. Характеристика цієї ознаки визначається ступенем безперервності рухів при виконанні підписів. Критерії, які прийняті для визначення цієї ознаки у почерку (за кількістю букв, які виконані без перерви), не прийнятні при дослідженні підпису в зв'язку із його стислістю.

Тому при визначенні ступеню зв'язності підпису належить керуватися такими критеріями: якщо підпис виконаний безперервними рухами, зв'язність характеризується як суцільна; при виконанні всіх елементів окремими рухами констатується відсутність зв'язності. У інших випадках визначається конкретна зв'язність елементів підпису з урахуванням всіх перерв рухів.

5. Ступінь і характер натиску. Визначається як співвідношення ширини штрихів, які виконані із натиском і без нього, за критеріями, які прийняті при дослідженні почерку.

6. Будова ліній, які характеризують розміщення і протяжність рухів за вертикаллю при виконанні елементів підпису. Визначається шляхом з'єднання одним штрихом усіх верхніх або усіх нижніх закінчень елементів підпису (включаючи підрядкові та надрядкові частини).

Загальні ознаки, які відображають просторову орієнтацію підпису у цілому та рухів, якими він виконаний.

До них відносяться: ознаки розміщення підпису відносно реквізитів документа і напрямків ліній підпису.

1. Розміщення підпису відносно тексту документа, резолютивного або візуючого підпису. Ця ознака проявляється при відсутності на документі заздалегідь визначеного місця для підпису і характеризує звичку особи розміщувати свій підпис близько чи далеко від тексту, ліворуч або праворуч від нього.

2. Розміщення підпису відносно бланкового рядка у тому випадку, коли для підпису на документі відведено певне місце (графа): над рядком, на рядку, під рядком або перетинає рядок.

3. Розміщення підпису відносно вертикальних граф документа чи слова, яке визначає призначення підпису або посаду особи, що підписується (його звання). Характеризує навичку певної особи у розміщенні початку свого підпису: на вказаній графі (слові), поряд або далеко від неї.

4. Розміщення підпису відносно слова, яке розшифровує прізвище особи, від імені якої виконаний підпис. Характеризує навички у його розміщенні: вище слова, на цьому слові, огинаючи його зверху або знизу тощо.

5. Розміщення підпису відносно дати, якщо вона наноситься одночасно із підписом (на одній лінії, вище, нижче, близько чи далеко від неї).

6. Напрямок лінії підпису. Лінія підпису визначається з'єднанням однією прямою рисою основ початкового і кінцевого елементу підпису (виключаючи розчерк). Може бути горизонтальною, тобто паралельною відносно тексту, бланкового рядка, нижнього зрізу аркуша паперу, або

спрямованою під кутом до них (тобто такою, що піднімається або опускається).

7. Форма основи підпису. Ця ознака характеризує особливості розміщення основ рядкових букв і штрихів підпису відносно один одного і лінії підпису (бланкового рядка). Визначається з'єднанням вказаних основ однією лінією. Форма основи підпису може бути: пряма, хвиляста, звивиста, ламана, сходчата, дугоподібна вигнута, дугоподібна ввігнута.

Окремі ознаки, які характеризують будову підпису

1. Транскрипція окремих частин підпису (монограми, рядкової частини).

2. Загальний вид окремих частин підпису (монограми, розчерку).

3. Чіткість окремих частин підпису.

Окремі ознаки, які відображують ступінь і характер сформованості письмово-рухових навичок

1. Темп виконання букв і штрихів підпису.

2. Складність рухів при виконанні елементів підпису.

Окремі ознаки, що відображують характеристику рухів за їх траєкторією

1. Форма рухів (при виконанні букв і штрихів підпису, а також початкових, з'єднувальних і заключних елементів).

2. Напрямок рухів при виконанні основних елементів букв і штрихів та їх співвідношення.

3. Протяжність рухів при виконанні букв і штрихів по вертикалі та їх співвідношення.

4. Протяжність рухів при виконанні букв і штрихів по горизонталі та їх співвідношення.

5. Ступінь безперервності (зв'язування) рухів при виконанні букв і штрихів.

6. Розподіл зусиль (натиск) при виконанні елементів підпису.

7. Кількість рухів при виконанні окремих букв і штрихів підпису.

8. Послідовність рухів при виконанні букв і штрихів підпису.

Окремі ознаки, які характеризують просторову орієнтацію рухів у підпису

1. Розміщення рухів при виконанні букв та їх елементів по вертикалі (відносно один одного та лінії підпису).

2. Розміщення рухів при виконанні букв (штрихів) та їх елементів по горизонталі (відносно один одного).

3. Розміщення точок початку і закінчення рухів при виконанні букв та штрихів підпису (відносно лінії бланкового рядка, інших елементів, один одного).

4. Розміщення точок перетинання і приєднання рухів при виконанні елементів підпису.

5. Будова лінії вершин і основ, які характеризують розміщення і протяжність рухів по вертикалі при виконанні окремих букв і штрихів підпису.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПОЧЕРКОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПISУ

Методика дослідження підпису має багато спільного із методикою дослідження почерку. У той же час своєрідність підпису, як посвідчувального знаку, визначає деякі особливості методики дослідження.

Оскільки підпис є особистим посвідчувальним знаком конкретної особи (якщо вона не вигадана), його дослідження повинно проводитись послідовно, у два етапи: вирішення питання про автентичність підпису і встановлення виконавця неавтентичного підпису.

Як результат цього: а) у випадку встановлення автентичності підпису відпадає необхідність у проведенні другого етапу; б) у разі встановлення неавтентичності підпису експерт може констатувати наявність або відсутність наслідування, іноді його вид і обсяг ознак, що розрізняються, і які можуть бути використані при подальшому дослідженні.

Перший етап дослідження підпису (вирішення питання про автентичність) може не проводитись лише у таких випадках:

1) якщо невідомо, конкретно від імені кого виконаний підпис на документі після слів, які вказують на якусь дію (прийняв, видав), або посада (комірник);

2) якщо особи, від імені яких виконані спірні підписи, не могли їх виконати з причини якихось точно встановлених обставин (смерть, тривала відсутність тощо), причому підозрювані не мали зразків автентичних підписів для наслідування;

3) якщо при огляді підпису від імені певної особи встановлена наявність відміток про виконання його кимось іншим (букви «за» перед підписом або вертикальний штрих перед указівкою посади).

При дослідженні підписів від імені вигаданих осіб або осіб, що не вміють розписуватися, вирішувати питання про автентичність підпису взагалі немає потреби. У цьому випадку факт неавтентичності підпису встановлюється слідчим або судом.

Підпис як посвідчувальний знак частіше, ніж текст, може бути підроблений технічним способом. Тому до вивчення ознак підпису необхідно провести його технічне дослідження. Це викликано тим, що скопійований підпис майже повністю співпадає із певним зразком.

При дослідженні підпису необхідно враховувати можливість навмисного викривлення свого підпису з метою подальшої відмови від нього.

Весь процес дослідження підпису, так само як і інших об'єктів ідентифікаційних досліджень складається із декількох взаємопов'язаних стадій: підготовка до дослідження, роздільне дослідження, порівняльне дослідження, оцінка встановлених збігів та розбіжностей ознак.

2.1. Вирішення питання про автентичність підпису

Мета почеркознавчого дослідження підпису – встановити його виконавця. Ідентифікація виконавця підпису є різновидом криміналістичного дослідження почерку. Тому основи методики почеркознавчого дослідження розповсюджуються на методику дослідження підпису. Однак методика почеркознавчого дослідження у конкретному її прояві стосовно підпису має цілий ряд специфічних рис, які зумовлені своєрідним характером безпосереднього об'єкту дослідження.

Особливості методики підпису, які відносяться до окремих моментів дослідження доцільно розглянути послідовно, по етапах.

1. Підготовча стадія до почеркознавчого дослідження підпису.

Підготовча стадія до дослідження підписів мало відрізняється від підготовки до почеркознавчого дослідження взагалі. Із змісту процесуальних документів, якими оформляється призначення експертизи, експерт з'ясовує:

1) по якій справі призначена експертиза (кримінальна або цивільна), прізвища обвинувачених і злочин, у здійсненні якого вони обвинувачуються; прізвища позивачів і відповідачів, зміст позову;

2) питання, яке поставлене на вирішення експертизи;

3) документи, які містять спірні підписи;

4) прізвища, ім'я та по-батькові осіб, від імені яких виконані підписи;

5) документи, які надані в якості порівняльного матеріалу;

6) обставини, які мають значення для подальшого дослідження, якщо вони повідомлені у постанові. До них перш за все відносяться відомості про умови виконання досліджуваного підпису, про умови виконання порівняльного матеріалу. Важливе значення мають відомості про хворобу або інший стан, який міг вплинути на почерк особи, тощо.

Далі експерт переходить до огляду документу, який містить досліджуваний підпис і самого підпису.

У процесі огляду досліджуваного підпису експерт повинен:

а) встановити й вивчити місце знаходження підпису;

б) з'ясувати, яким пишучим приладом виконаний підпис (пером, олівцем, через копіювальний папір тощо);

в) перевірити, чи достатньо чіткі штрихи підпису для майбутнього дослідження;

г) з'ясувати транскрипцію підпису.

Вивчення місця знаходження й розміщення підпису має велике значення для дослідження. В експертній практиці бувають випадки, коли для виготовлення фіктивного документу використовується бланк або частина іншого документу, яка містить автентичний підпис. При цьому підроблювач підганяє текст до підпису, який вже є на документі. Подібне припущення далеко не завжди виявляється точним: іноді або залишається багато місця до підпису, або між текстом і підписом виявляється мало місця, інтервали між рядками відрізняються нерівномірністю – або збільшуються, або зменшуються до кінця тексту. Крім того, іноді з'являються й інші ознаки. З'ясування такого роду обставин сприяє вірному орієнтуванню експерта у

майбутньому дослідженні і дозволяє більш повно і точно відповісти на поставлене перед ним питання.

Визначення, яким пишучим приладом виконаний підпис, на даному етапі має значення для наступної перевірки порівняльного матеріалу, а також для подальшого виявлення, вивчення та оцінки ідентифікаційних ознак.

У тому випадку, якщо за результатами огляду виявиться, що штрихи підпису малопомітні, наприклад, стерлися або взагалі нанесені малопомітними лініями, експерт за допомогою фотографічних методів дослідження повинен отримати чітке, придатне для подальшого дослідження зображення підпису.

Встановлення виду транскрипції досліджуваного підпису також має значення для подальшої перевірки порівняльного матеріалу.

Порівняльний матеріал експерт перевіряє з точки зору його відповідності вимогам, які пред'являються до відбору зразків для експертизи підпису. У розпорядженні експерта повинні бути зразки текстового письма і підписів тієї особи, від імені якої значиться підпис. Особливу увагу слід звертати на порівняльність досліджуваного підпису і порівняльного матеріалу за транскрипцією. Якщо підпис має буквену транскрипцію, то зразки підпису тієї особи, від імені якої він значиться, повинні містити аналогічні варіанти підписів і, крім того, текстові матеріали із згадуванням прізвища цієї особи.

При цьому експерт звертає увагу на те, чи дійсно рукописи, які надані у якості зразків почерку і підпису, належать саме цій особі. Практиці відомі випадки, коли документи, надані у якості зразків почерку і підпису певної особи, були виконані різними особами. Частіше за все це відбувається з причин недостатньої перевірки слідчим або суддею рукописів, що надаються на дослідження. Крім того надані на дослідження в якості порівняльного матеріалу підписи можуть бути виконані особами, які мають однакові прізвища. Для експертизи надзвичайно важливо, щоб виконання рукописів і підписів, наданих на експертизу в якості порівняльного матеріалу було безперечним. Деякою гарантією може бути надання документу з підписом самому передбачуваному виконавцю для посвідчення автентичності підпису.

2. Почеркознавче дослідження підпису

Будь-яке криміналістичне дослідження, яке проводиться з метою ідентифікації певного об'єкту, складається з трьох тісно пов'язаних між собою стадій:

- а) роздільне дослідження;
- б) порівняльне дослідження;
- в) оцінка збігів і розбіжностей ознак і формування висновку експерта.

Стосовно дослідження підписів мета роздільного дослідження полягає в тому, щоб виявити і вивчити ознаки почерку окремо у досліджуваному підписі і зразках з метою скласти цілісну уяву про почерк, який відобразився у підпису, і почерк імовірного виконавця.

Порівняльне дослідження полягає у порівнянні вивчених у процесі роздільного дослідження ознак почерку і виявлення їх збігів і розбіжностей.

Оцінка виявлених у результаті порівняльного дослідження збігів і розбіжностей ознак полягає в з'ясуванні ідентифікаційної значимості

знайдених збігів і розбіжностей ознак. На підставі цієї оцінки формується висновок експерта про виконавця досліджуваного підпису.

При дослідженні підпису, якщо він виконаний не від імені неіснуючої особи, перш за все в якості імовірного виконавця виступає та особа, від імені якої підпис значиться.

Стадія роздільного дослідження досліджуваного підпису починається з детального дослідження його транскрипції. Вивчення транскрипції підпису означає з'ясування, з яких елементів складається підпис: які букви певно або умовно читаються, які його частини не утворюють букв, чи є розчерк. Розібрати транскрипцію підпису експерту допомагає знання прізвища особи, від імені якої виконаний підпис.

При буквеній транскрипції підпису з'ясування його складу звичайно не викликає труднощів. Однак і в цих випадках зустрічаються підписи, буквенний склад яких не відповідає повністю буквеному складу прізвища тієї особи, від імені якої він виконаний. Ця невідповідність частіше за все стосується однієї або двох букв і виражається або у пропуску, або у додаванні якоїсь букви. Якщо досліджуваний підпис містить нечіткі букви, його вдається прочитати умовно.

Якщо досліджуваний підпис має безбуквену (штрихову) транскрипцію, його взагалі неможливо прочитати, тому що такі елементи не утворюють у своєму сполученні письмових знаків, які читаються. При з'ясуванні транскрипції такого підпису задача полягає в тому, щоб встановити, що підпис містить безбуквені штрихи, і вияснити їх вид (петля, кут, дуга, пряма тощо) та їх кількість.

Після вивчення транскрипції досліджуваного підпису експерт переходить до вивчення його ознак просторової орієнтації. Загальне місцезнаходження підпису експерт відмітив ще на попередній стадії дослідження. На цій стадії він повинен виявити і детально вивчити особливості розміщення його на документі.

Далі дуже важливо з'ясувати, чи не містить досліджуваний підпис ознак незвичного виконання. Якщо підпис виконувався у незвичних умовах, про це повинна експерта повідомити особа, що призначила експертизу. Ці відомості, як правило, викладаються у постанові слідчого (ухвалі суду). Однак якщо таких відомостей немає, експерт повинен їх з'ясувати сам на підставі матеріалу, який є у його розпорядженні (підпис, а також документ, на якому він знаходиться). Відомо, що в залежності від характеру, цілей, змісту документу у ряді випадків почерк змінюється. Крім того, зі змісту документу іноді можна судити, в яких умовах він виконувався (наприклад, наряди, підписи в яких виконуються, як правило, у незручній позі). Однак можливості судити за підписом про умови виконання обмежені. На цій стадії дослідження, як правило, не можна встановити, які саме фактори впливали у момент виконання підпису, а можливо встановити лише сам факт їх дії.

Дія незвичних обставин незалежно від їх характеру майже завжди знижує координацію рухів і уповільнює темп виконання підпису. Тому при огляді підпису особливо важливо виявити в ньому ці ознаки. Як відомо, уповільненість темпу вказує на можливість технічної підробки досліджуваного підпису. У разі відсутності технічної підробки ознаки

уповільнення темпу й зниження координації рухів можуть свідчити про незвичні умови виконання підпису, про незвичні пишучі прилади, а також про навмисне викривлення свого підпису, або про наслідування підпису іншої особи тощо. Виявити ці ознаки дуже важливо для подальшої оцінки встановлених збігів і розбіжностей ознак.

При проведенні роздільного вивчення підпису обов'язковою умовою є технічне дослідження з тим, щоб встановити, чи не підроблений підпис з використанням технічних прийомів та засобів. При підробці таким способом підпис, зазвичай, зберігає основний комплекс ознак, який властивий підпису-оригіналу. Збіги і розбіжності ознак, які виявлені в результаті почеркознавчого дослідження підпису, виконаного з використанням технічних прийомів і засобів, повинні оцінюватися інакше, ніж ті, що виконані без їх застосування.

Далі експерт вивчає ступінь виробленості, яка відобразилася у досліджуваному підписі. При цьому необхідно розрізнити два випадки. Якщо підпис виконаний у звичних умовах, то визначити ступінь виробленості нескладно: про виконання підпису у звичних умовах свідчить перш за все відсутність у ньому ознак зниженої координації та уповільнених рухів. Коли ж є ознаки незвичного виконання, встановлення ступеню виробленості викликає труднощі. Іноді судити про неї можливо лише у межах певних груп, до яких може бути віднесена виробленість почерку виконавця. Наприклад, з'ясовується, що підпис виконаний почерком із середньою або високою виробленістю, але не з низькою. У таких підписах зберігаються ознаки ступеню виробленості лише в окремих елементах, за якими неможливо судити про певний ступінь виробленості.

Вивчивши ступінь виробленості почерку, який проявився у підпису, експерт починає вивчати загальні ознаки: розмір елементів підпису, положення поздовжніх осей, розгін, зв'язність і лінію рядка підпису.

Якщо підпис містить достатній матеріал для виявлення й вивчення вказаних ознак почерку його виконавця, то доцільно перейти до роздільного вивчення цих ознак у зразках почерку особи, від імені якої значиться підпис. У тому випадку, коли у досліджуваному підписі не можна встановити дійсний ступінь виробленості і загальні ознаки, необхідно і далі продовжити роздільне вивчення досліджуваного підпису. Подальше дослідження полягає в тому, щоб вивчити окремі ознаки підпису у тій послідовності, в якій вони розміщуються в елементах підпису на всьому протязі.

Дотримання цього правила необхідно з урахуванням того, що підпис являє собою самостійний почерковий матеріал. У того, хто розписується, у більшості випадків він складає єдиний руховий акт (образ), який матеріалізується цілісними взаємопов'язаними рухами. У кожної особи є своя певна й постійна послідовність у виконанні букв і інших елементів підпису з урахуванням можливих варіантів. Вивчити і зрозуміти взаємозалежність ознак, які відображаються у підпису, можливо лише при умові дослідження їх у тій послідовності, в якій вони розташовуються у підписі.

При дослідженні необхідно перш за все з'ясовувати послідовність виконання елементів підпису, тобто прослідкувати, де починається рух при виконанні того чи іншого елемента, в якому напрямку продовжується і де

закінчується. Це повинно бути встановлено стосовно кожної букви і елементу. Після цього повинні бути вивчені окремі ознаки почерку, які відобразилися у підписі.

Виявивши у процесі роздільного дослідження певний комплекс ознак почерку, експерт разом з тим повинен з'ясувати (орієнтовно) ідентифікаційне значення кожної виявленої ним ознаки: вирішити, як часто вона зустрічається, а також, якщо це можливо, перевірити стійкість і варіаційність.

Вирішенню цього питання може сприяти відсутність ознак зниження координації та уповільненості темпу.

З'ясування на даному етапі ідентифікаційної значимості ознак дає можливість експерту скласти уяву про комплекс особливостей почерку, яким виконувався досліджуваний підпис, і порівняльний матеріал.

Роздільне вивчення зразків підписів тієї особи, від імені якої значиться досліджуваний підпис, також починається зі з'ясування транскрипції. Експерту важливо виявити ті варіанти у наданих зразках, у яких транскрипція відповідала б транскрипції досліджуваного підпису.

Якщо досліджуваний підпис має буквену транскрипцію, а в зразках підписів особи, від імені якої він значиться, немає подібних підписів, то у процесі роздільного дослідження важливо дослідити почерк даної особи, яким виконувалися тексти. При цьому у зразках почерку необхідно знайти слова, які позначають прізвище, і детально вивчити їх.

При вивченні ознак просторової орієнтації також важливо вибрати і детально дослідити особливості розміщення підписів-зразків, які подібні до особливостей досліджуваного підпису. Однак потрібно дослідити всі варіанти зразків підпису.

Вивчення виробленості у підписах-зразках звичайно утруднень не викликає, тому що для цього є достатній матеріал. Це ж відноситься і до загальних ознак почерку.

Окремі ознаки у зразках вивчаються також, як і у досліджуваному підпису. Слід лише зазначити, що мають бути вивчені всі варіанти окремих ознак, які є у зразках.

Всебічне роздільне дослідження ознак у порівняльному матеріалі дозволяє експерту судити про найбільш загальні властивості навичок і їх особливості для даної особи у виконанні свого підпису, а у разі необхідності й текстів.

Порівняльне дослідження необхідно проводити у тому ж порядку, в якому вивчалися загальні і окремі ознаки при роздільному дослідженні.

У першу чергу проводиться порівняльне дослідження транскрипції і загального виду підпису. При цьому слід врахувати, що їх збіг може бути виявлений як у процесі порівняння автентичних підписів, так і підписів, виконаних з наслідуванням, і схожих підписів різних осіб (особливо тих, що мають однакові прізвища). У той же час розбіжність транскрипції може бути наслідком наявності у певної особи декількох варіантів підписів (у разі відсутності належних вільних і експериментальних зразків), виконання підпису іншою особою без наслідування автентичним підписом, навмисного викривлення виконавцем свого підпису, зміною підпису у часі. З'ясування вказаних причин збігів або розбіжностей транскрипції і загального виду

підпису можливе лише після проведення детального порівняння всіх загальних і окремих ознак або запиту додаткових матеріалів.

Збіг однойменних ознак підпису, вивчених у процесі роздільного дослідження порівнюваних об'єктів, передбачає таке їх співвідношення, при якому вони відображають однакові особливості почерку, який проявився у досліджуваному підписі та зразках. Розбіжність зумовлює таке співвідношення цих ознак, при якому вони відображають різні особливості почерків, якими виконані досліджуваний підпис і зразки.

Порівняльне дослідження ступеня виробленості проводиться до роздільного вивчення решти загальних і окремих ознак, оскільки його певна розбіжність дає можливість виключити особу, від імені якої виконаний даний підпис, з числа імовірних виконавців. При цьому слід враховувати наступне: а) ступінь виробленості в підписах певної особи встановлюється за її вільними зразками; б) ступінь виробленості досліджуваного підпису повинна бути значно вищою за ступінь виробленості почерку і підпису особи, що виключається; в) при невідповідності ступеню виробленості почерку і підпису певної особи (висока у зразках підписів і низька – у зразках почерку), виключення за цією ознакою з числа виконавців має свої особливості. Це зумовлено тим, що високий ступінь виробленості підписів даної особи характерний лише для виконання підпису певної транскрипції і загальної будови.

Якщо досліджуваний підпис при високому ступені виробленості суттєво відрізняється від зразків, за цими ознаками можливе негативне вирішення питання про тотожність.

Коли порівняння ступеню виробленості не дає підстав для негативного висновку про автентичність підпису, експерт переходить до ретельного порівняльного дослідження загальних і окремих ознак для з'ясування їх збігів або розбіжностей.

За результатами порівняльного дослідження можуть бути встановлені як збіги, так і розбіжності загальних і окремих ознак, які підлягають оцінці.

Оцінюючи результати порівняльного дослідження, слід враховувати, що розбіжності ознак (крім ступеню виробленості рухів) не можуть, як правило, слугувати підставою для негативного висновку. Однак, при встановленні, поряд зі збігами, розбіжностей загальних і окремих ознак, потрібно ці розбіжності оцінити, тобто з'ясувати, чи не є вони результатом незвичних умов виконання, зміни підпису у часі або інших причин.

Установити зумовленість розбіжностей ознак впливом незвичних умов виконання підпису експерт у більшості випадків може лише приблизно.

Походження розбіжностей можна також пояснити часовим фактором, тому що підписи змінюються у часі, причому скоріше, ніж почерк.

Іноді у експерта уявлення про розбіжність ознак може бути зумовлено випадковими причинами: а) наявністю у місці розташування досліджуваного підпису якихось штрихів (наприклад, «галочка», яка вказує, де повинний бути виконаний підпис; початкова частина якогось іншого підпису, що нанесений помилково тощо); б) наявність у підпису якихось штрихів, що нанесені двічі самою особою, яка підписується (наприклад, несправність пишучого приладу і нестача чорнил).

Якщо виявлені розбіжності не можна пояснити незвичними умовами, зміною підпису у часі, навмисним викривленням та іншими причинами, необхідно оцінити ступінь їх стійкості і суттєвість для негативного висновку.

Виявлені у процесі порівняльного дослідження збіги однойменних ознак можуть бути результатом: схожості підписів різних осіб, виконання підпису з наслідуванням автентичним підписам, виконання підпису тією особою, від імені якої він значиться.

Перш за все, необхідно відмежувати збіги, які можуть бути викликані схожістю підписів різних осіб.

Якщо встановлені збіги ознак не зумовлені схожістю підписів різних осіб і наслідуванням автентичним підписам, експерт повинен оцінити ідентифікаційне значення (частоту зустрічальності і стійкість) кожної з них для визначення їх індивідуальності сукупності.

При встановленні автентичності підпису велике ідентифікаційне значення мають збіги загальних ознак, які характеризують підпис у цілому: розміщення відносно бланкового рядка і попереднього слова, напрямку лінії підпису, ступінь виробленості, темп виконання, ступінь безперервності рухів, будова ліній, які характеризують протяжність і розміщення рухів за вертикаллю.

До окремих ознак, які мають велике ідентифікаційне значення відносяться: напрямку рухів при виконанні букв середньої частини підпису і розчерку, форма рухів при виконанні початкового штриха підпису, форма рухів при виконанні заключного штриха прописних букв і розчерка, розміщення точок початку руху при виконанні не зв'язаних між собою букв, форма рухів при з'єднанні елементів букв у середній частині підпису і розчерку з попереднім елементом, співвідношення протяжності рухів по вертикалі і відносний напрямку рухів при виконанні основних елементів, розміщення рухів при виконанні додаткових штрихів за вертикаллю й горизонталлю.

Найменше ідентифікаційне значення при встановленні автентичності підпису найчастіше мають такі ознаки: транскрипція, переважний напрямку і протяжність рухів, форма рухів при з'єднанні прописних букв і безбуквених штрихів, розміщення точки закінчення руху при виконанні розчерку.

Перед криміналістами постало завдання створити більш ефективні методи дослідження підписів. За результатами проведених експериментальних розробок була створена комплексна методика дослідження цих складних об'єктів, яка заснована на сполученні традиційних, кількісних методів, а також методів дослідження різних інформаційних потоків у підписах. Тобто дослідження не тільки структурно-геометричної, але й натискної інформації, впровадження не тільки ймовірностно-статистичних підходів і математичних методів, але й сучасних інструментальних засобів (методів).

Комплексна методика містить чотири модулі.

1. Кількісний метод дослідження структурно-геометричних характеристик у коротких і простих підписах. Він передбачає параметризацію (виділення характеристик) досліджуваного підпису і зразків, вимірювання виділених параметрів, визначення варіативності у зразках,

виявлення наявності або відсутності викидів – відхилень за межі варіативності, використання статистичних даних для їх оцінки.

2. Мікроскопічний метод дослідження тиску за шириною штриха. Заснований на алгоритмі розстановки точок за контуром підпису для їх вимірювання, на власне вимірювання, обчислення відносних показників, статистичної оцінки.

3. Метод дослідження натиску за розподілом щільності барвника за допомогою приладної електронної системи (ЕС) “Денситрон”. Ця система, основним вузлом якої є перетворювач кольору, для вирішення криміналістичних задач вперше була застосована в Інституті криміналістики МВС НДР. Однак тоді вона використовувалася без спеціальної методики на рівні простої наочності в якості допоміжного засобу. На даний час розроблений спеціальний метод дослідження, заснований на статистичному аналізі варіативності перетворених кольорів у зразках підписів, “поведінці” цих кольорів у досліджуваному підпису відносно вказаної варіативності та на статистичній оцінці такої “поведінки”.

4. Комплексне вирішувальне правило. Дозволяє синтезувати кількісні результати дослідження структурно-геометричних і натискних характеристик, а також приймати рішення у відповідності з загальноприйнятими формами експертних висновків.

Детально комплексна методика описана у спеціальному виданні “Комплексная методика установления подлинности (неподлинности) кратких и простых подписей”. - М., 1987.

Для оперативного впровадження комплексної методики існують перешкоди об'єктивного плану. Це низький технічний рівень забезпечення судово-почеркознавчих підрозділів і відсутність у них спеціалістів з математичною та технічною підготовкою.

2.2. Дослідження автентичних підписів, виконаних із навмисним викривленням ознак (автопідлог)

Іноді особа з метою надання власному підпису вигляду неавтентичного виконує його навмисно викривленим почерком.

Є два основних способи викривлення власного підпису: а) зміна його загальної будови, яка може бути здійснена шляхом введення нового буквеного та штрихового складу, переміни пишучої руки або наслідуванням “друкованому” шрифту; б) часткова його зміна при зовнішній схожості шляхом викривлення загальних та окремих ознак.

У разі навмисного викривлення власного підпису відбувається колізія між свідомим бажанням змінити підпис і стійкістю раніше виробленої навички при його виконанні. Така колізія призводить до порушення звичної системи рухів. Дослідження таких підписів пов'язано, перш за все, з труднощами оцінки встановлених збігів і розбіжностей, а також відмежування їх від ознак, властивих підписам, виконаним із наслідуванням, та таких, що з'явилися у результаті зміни підпису під час виконання.

Стадії підготовки до експертного дослідження й роздільного дослідження не відрізняються специфічністю. На підготовчій стадії дослідження при встановленні ознак незвичності письма не вдається виділити ознаки, які давали б підстави стверджувати про наявність автопідлогу чи наслідування. На цій стадії можна лише констатувати наявність ознак незвичного виконання підпису й припустити можливість автопідлогу або наслідування.

Встановлення автопідлогу або виконання підпису з наслідуванням відбувається пізніше, після порівняльного дослідження підпису і зразків почерку тієї особи, від імені якої значиться підпис.

На стадії порівняльного дослідження основне завдання – виділити у досліджуваному підписі сукупність збігів незмінених ознак, яка дала б підставу для висновку про його автентичність. При цьому слід дотримуватися таких вимог: порівняння досліджуваного підпису не тільки зі зразками підпису, але й зі зразками почерку особи, від імені якої значиться підпис; зразки повинні за часом виконання відповідати досліджуваному підпису.

При оцінці збігів і розбіжностей ознак слід враховувати, що найчастіше часткова зміна зовнішнього виду автентичного підпису відбувається шляхом зміни його транскрипції за рахунок скорочення чи збільшення буквеного та штрихового складу; ускладнення чи спрощення елементів; зменшення його злагоженості та чіткості. Іноді змінюються й загальні ознаки: переважна протяжність рухів за вертикаллю й напрямок рухів при виконанні основних елементів букв і штрихів. Це супроводжується уповільненням або прискоренням темпу виконання.

При уповільненні темпу письма, зазвичай, залишаються стійкими такі ознаки: загальні – розміщення підпису відносно бланкового рядка, напрямок лінії підпису, ступінь зв'язності рухів, напрямок рухів при виконанні основних елементів, форма основи підпису; окремі – форма й протяжність рухів при виконанні розчерку, розміщення точок перетину безбуквених штрихів, розміщення точки початку руху при виконанні підпису, форма рухів при виконанні початкових штрихів, відносне розміщення розчерку по вертикалі й горизонталі, співвідношення напрямку руху при виконанні основних елементів.

На стадії порівняльного дослідження при оцінці ознак виникає необхідність відмежувати автентичні підписи, виконані з уповільненням темпу, від виконаних з наслідуванням.

При виконанні підписів із наслідуванням будуть співпадати, як правило, такі загальні ознаки, як транскрипція, переважна протяжність і напрямок рухів, а також деякі окремі ознаки. Поряд із цим з'являються ознаки уповільненості рухів: немотивовані перерви, підмальовки (поправки) елементів, кутастість і звивистість штрихів.

При викривленні власних підписів, які виконані в уповільненому темпі також з'являються ознаки уповільненості рухів: зломи або звивистість прямих штрихів, кутастість овалів. У той же час вони відрізняються від звичайних підписів за транскрипцією, протяжністю рухів по вертикалі й горизонталі. Крім того, у таких підписах відсутні немотивовані зупинки

пишучого приладу або перерви рухів, а також підмальовки (поправки) штрихів.

При прискоренні темпу виконання залишаються стійкими такі ознаки: загальні – ступінь виробленості й координація рухів, переважна протяжність і напрямок рухів, ступінь зв'язності рухів, характер тиску, форма основи підпису; окремі – більшість ознак, які характеризують початкову частину підпису (монограма та заголовні букви), а також спосіб закінчення розчерку.

При збільшенні або зменшенні штрихів підпису більшість ідентифікаційних ознак зберігається.

При зміні нахилу з правого на лівий стійкими залишаються такі ознаки: загальні – транскрипція, розміщення відносно бланкового рядка, ступінь виробленості рухів, ступінь зв'язності; окремі - спосіб почінання й закінчення рухів при виконанні підпису, розміщення точки початку руху у підписі (відносно його першого штриха), співвідношення протяжності рухів при виконанні елементів.

В окремих випадках особи, що викривляють свій підпис, вдаються до зміни окремих ознак почерку, зберігаючи при цьому транскрипцію й загальний вид підпису. Найчастіше змінюються такі окремі ознаки: напрямок рухів при виконанні букв, форми рухів при виконанні над - і підрядкових штрихів, рядкових овалів (вони стають більш кутастими й більшого розміру), розміщення точок початку й закінчення рухів у непов'язаних між собою буквах, а також початкових штрихів букв. Однак не завжди можна визначити, чи є зміни окремих ознак наслідком якихось випадків або навмисного викривлення.

Найбільш стійка у підписі при навмисній його зміні середня частина, яка у багатьох випадках містить сукупність ознак, яка дозволяє встановити автентичність підпису. Це зумовлено наявністю у середній частині підпису найбільш взаємопов'язаного комплексу навичок, які важко піддаються зміні.

Особливу увагу слід звертати на такі окремі ознаки: співвідношення протяжності рухів по вертикалі й горизонталі при виконанні букв та їх елементів (відносна висота й розстановка), форму рухів при виконанні заключних штрихів.

Але іноді виконавцю вдається змінити ознаки у такому обсязі, що збігів виявляється недостатньо для позитивного висновку, тому питання, поставлене перед експертом, залишається невирішеним.

2.3. Дослідження підписів, виконаних з наслідуванням підпису особи, від імені якої вони значаться

Підпис завжди значиться від імені якоїсь певної особи. Якщо вона існує (не є вигаданою), у якості імовірного виконавця виступає, перш за все, саме ця особа. Крім неї можуть бути й інші особи, які підозрюються у виконанні цього підпису. Однак наявність вказаної особи у числі імовірних виконавців обов'язкова. Експерт може позитивно вирішити питання про

автентичність підпису тільки у тому випадку, коли він впевнений, що цей підпис виконаний без наслідування підпису особи, що перевіряється.

Таким чином, дослідження необхідно проводити у певній методичній послідовності, яка передбачає першочергове вирішення питання, чи не виконаний досліджуваний підпис самою особою, від імені якої він значиться, а потім вже встановлення виконавця підпису із числа підозрюваних осіб.

У випадку негативного вирішення питання про автентичність підпису результати вказаного дослідження полегшують подальше встановлення виконавця підпису. Це тому, що при першочерговому дослідженні вдається вияснити, чи не виконаний підпис із наслідуванням, що дає можливість експерту правильно оцінити збіги і розбіжності ознак.

Практика показує, що підписи нерідко виконуються із наслідуванням. Ось чому, при в'ясненні питання, чи не виконаний підпис у незвичних умовах, особливу увагу експерт звертає на встановлення ознак його виконання із наслідуванням. Процес наслідування чужому підпису у дорослої людини проходить на базі навички письма, яка характерна для неї. Наслідування веде до зміни тих навичок, що вже є у особи, яка наслідує.

Якщо звичний процес письма дорослої людини є автоматизованим, виключає свідомий контроль за виконанням кожної букви або окремих її елементів, то при наслідуванні настає деавтоматизація письма. У особи, яка наслідує чужий підпис, виникає необхідність контролювати процес письма при виконанні букв у цілому та їх елементів.

Кожний підпис, виконаний із наслідуванням, є результат зміни звичного почерку і відтворення особливостей чужої навички.

При наслідуванні, перш за все, якоюсь мірою засвоюються навички письмово-рухової системи іншої особи і потім відтворюються при письмі. Однак засвоєння і відтворення навичок, які не властиві почерку підроблювача, неминуче призводять до часткової зміни його власних навичок письма, а, отже, і до порушення всієї стереотипної рухової установки пишучої особи. У почерковому об'єкті це проявляється не тільки в імітації ознак чужого почерку, але й у викривленні ознак власного почерку підроблювача.

Таким чином, у підписах, виконаних із наслідуванням, як і у почерку, виконаному із наслідуванням почерку іншої особи, спостерігаються ознаки: 1) які імітують ознаки чужого почерку; 2) змінені ознаки почерку підроблювача; 3) ознаки звичайного почерку підроблювача.

У зв'язку з деавтоматизацією індивідуальної письмової навички особи у процесі наслідування, особливу увагу при вивченні підпису з метою пошуку у ньому ознак незвичного виконання експерт повинен приділяти ознакам уповільненості рухів.

Експерт на стадії роздільного дослідження може лише констатувати наявність ознак незвичного виконання підпису і висунути версію щодо можливості наслідування. Висновок щодо наслідування може бути зроблений лише після проведення порівняльного дослідження і вирішення у негативній формі питання щодо автентичності підпису.

Відомі три способи виконання підпису із наслідуванням: 1) “на око”; 2) “по пам'яті”; 3) після “попереднього тренування”.

Виконання підпису з наслідуванням “на око”

При виконанні підпису із наслідуванням “на око” спочатку відбувається зорове сприйняття підпису-об’єкта наслідування, а потім його виконання, яке може проводитися: безпосередньо на документі або попередньо на чистому аркуші паперу для подальшого використання у якості зразка (при неможливості взяти оригінал) або для попереднього порівняння із зразком.

Першою стадією наслідування “на око” є вивчення підпису, коли особа, що наслідує, аналізує особливості рухів у підпису, розбиваючи підпис на окремі складові (це і є зорове сприйняття), а вже потім його виконує. Виконання підпису “на око” залежить від точності і повноти зорового сприйняття, його гостроти. При наслідування “на око” чужий підпис виконується не цілісною системою рухів (як цілісний об’єкт), а частинами. Отже схема виконання підпису із наслідуванням “на око” така: зорове сприйняття, виконання підпису (безпосередньо на документ або спочатку на аркуш паперу, потім – на документ).

Виконання підпису із наслідуванням “по пам’яті”

Сутність цього виду наслідування полягає у тому, що особа виконує підпис від імені іншої особи, який він раніше бачив і запам’ятав. Підроблювач у цьому випадку наслідує не підпису, який він міг би спостерігати у момент наслідування, а зоровому образу, який зберігся у його пам’яті.

При виконанні підпису із наслідуванням “по пам’яті” відбувається сприйняття підпису - об’єкту наслідування, навмисне чи ненавмисне його запам’ятовування, зорове уявлення, відтворення у свідомості і, нарешті виконання. Точність відтворення підпису з таким наслідуванням залежить від умов сприйняття – уваги, тривалості спостереження, характеру запам’ятовування, уявлення, відтворення і типів пам’яті. Наслідування “по пам’яті” буває двох видів: експромт і попереднє тренування, тобто безпосередньо на документі; або на чистому аркуші паперу для оцінки правильності виконання за образом, який зберігся в пам’яті.

Тобто схема виконання підпису із наслідуванням “по пам’яті” така: сприйняття (навмисне чи ненавмисне), запам’ятовування (навмисне чи ненавмисне), зорове уявлення, відтворення у свідомості, виконання (експромт або тренування).

Виконання підпису із наслідуванням після “попереднього тренування”

При виконанні підпису із наслідуванням після “попереднього тренування” спочатку відбувається зорове сприйняття підпису - об’єкту наслідування, потім проходить змальовування підпису - об’єкту наслідування “на око”, вибірка найбільш вдалого варіанту, потім неодноразове виконання його “по пам’яті” для отримання навичок швидкого виконання чужого підпису, і, нарешті, нанесення його на певний документ.

Фактори, що впливають на ознаки підписів, виконаних із наслідуванням

Експерт повинен знати, у якій мірі можливе наслідування і що впливає на його якість. На характер і ступінь виразності ознак, які є результатом наслідування, впливають в основному такі фактори:

а) вид наслідування, б) вид транскрипції підпису-оригіналу (точніше – конструктивна складність підпису–зразка), в) ступінь виробленості підпису-оригіналу, г) ступінь виробленості почерку особи, що наслідує, д) здібності особи до запам'ятовування і малювання, е) тривалість спостереження, тренування.

Вплив виду наслідування на ознаки підписів, виконаних із наслідуванням

Найбільш виразно ознаки незвичного виконання бувають виражені при виконанні досліджуваного підпису із наслідуванням “на око”. Пояснюється це тим, що процес виконання підпису нерозривно пов'язаний із безпосереднім зоровим сприйняттям, яким контролюються результати кожного руху. Тому процес деавтоматизований, з характерними ознаками незвичності письма.

Крім того у підписі з'являються підмалювки окремих букв і штрихів. Наслідування “на око” має різновиди: експромт (без попереднього тренування) і з попереднім тренуванням. Як при експромті, так і при тренуванні процес наслідування відбувається при зоровому сприйнятті підпису-оригіналу. В разі наслідування експромтом у підписі спостерігається більше ознак незвичного виконання і вони будуть виражені більш чітко, ніж при наслідуванні “на око” з тренуванням.

Підписи, виконані із наслідуванням “по пам'яті”, містять менше ознак незвичного виконання. Якщо при цьому виконанню підпису передувало тренування, вказані ознаки в ньому можуть і не відобразитися взагалі. Виконувати підпис “по пам'яті” дуже складно. Підроблений підпис лише відносно схожий з автентичним. У більшості випадків відтворюється лише у загальному виді транскрипція підпису, окремі загальні ознаки і характерні окремі ознаки.

Тренування дозволяє досягти більшої схожості не тільки загального виду підпису, але і частини окремих ознак підпису. У процесі тренування виробляється певний автоматизм рухів, який дозволяє виконувати підпис плавними, добре координованими рухами.

У підписах, виконаних із наслідуванням після “попереднього тренування”, ознаки незвичного виконання, як правило, відсутні.

Вплив виду транскрипції і конструктивної складності підпису-зразка на можливість виконання його із наслідуванням

Як відомо, транскрипція поділяється на такі види: буквену, змішану і безбуквену або штрихову.

Найбільші труднощі виникають при наслідуванні підписам, які мають буквену транскрипцію, складних за структурою, а також таких, які складаються із букв, що мають нарядкові і підрядкові елементи. Виконати такі підписи важко, тому що вони мають складну структуру.

Підписи змішаної транскрипції – менш складний об'єкт наслідування. Але іноді він містить складні за сполученням і формам штрихи і букви, які важко відтворити.

Безбуквена (штрихова) транскрипція у найменшій мірі утруднює можливість наслідування. Однак і такі підписи можуть мати складні утворення. Це особливо стосується таких підписів, де певні штрихи являють собою умовне позначення відповідної букви, яке зрозуміле лише автентичному виконавцеві.

Вплив ступеню виробленості почерку, яким виконаний підпис-зразок, на ознаки підписів, виконаних із наслідуванням.

При інших рівних умовах великі труднощі має виконання високовиробленого підпису, складного за конструкцією. У такому випадку ознаки незвичного виконання найчастіше відображаються у підписі. Це пояснюється тим, що рухи при високовиробленій руховій навичці повинні бути плавними, вільними, які важко наслідувати. Тільки після довгого тренування можливо досягти певних успіхів.

У випадках виконання підписів “на око” або “по пам’яті” завжди можна знайти невідповідність ступеню виробленості рухової навички або протиріччя між виробленістю і темпом (рухи уповільнені).

Наслідування підписам, які виконані маловиробленим почерком, у значній мірі полегшується, тому що особливості відтворення, зупинки, нерівності тощо спостерігаються і в автентичних підписах. Але і це складний об’єкт для наслідування, оскільки характер рухів, зупинок, підмальовок у автентичних підписах буде іншим.

Вплив ступеню виробленості почерку підроблювача на ознаки підписів, виконаних із наслідуванням

Відповідність ступеню виробленості почерку підроблювача і ступеню виробленості підпису - об’єкту полегшує наслідування. Чим вищий ступінь виробленості почерку у особи, що наслідує, і чим вищий ступінь досконалості системи рухів, тим легше йому дається наслідування. Звідси, чим нижчий ступінь виробленості почерку у особи, що наслідує, тим більше при рівних інших умовах у підпису буде ознак незвичного виконання.

Висновок експерта про виконання підпису із наслідуванням базується на сукупності встановлених ним ознак, які не властиві підпису тієї особи, від імені якої він виконаний. Тому у стадії порівняльного дослідження експерт повинен виявити усі співпадаючі ознаки і розбіжності. Тільки встановлена сукупність розбіжностей ознак при збігу окремих ознак є підставою для висновку про те, що підпис не є автентичним, а виконаний із наслідуванням. Ознаки, які характеризують наслідування залежать від його виду з урахуванням інших факторів.

Ознаки наслідування “на око” у підписах

При наслідуванні “на око” співпадають у більшості випадків загальні і деякі окремі ознаки: форма рухів при виконанні окремих букв, розміщення у них точок починання і закінчення руху.

Найбільш характерними ознаками наслідування “на око”, є наступні:

- порушення координації рухів. Ступінь координації рухів знижується, а окремі рухи розрізнені, елементи букв недостатньо рівні і чіткі;
- уповільнення темпу виконання. Підроблювач, прагнучи до найбільшої схожості, виконує букви і штрихи уповільненими рухами. При виконанні окремих букв та їх елементів з’являються немотивовані зупинки,

підмальовки елементів букв і штрихів, сліди тремтіння пишучого приладу – звивистість, нерівність, перерви ліній штрихів, що пов'язано із зупинками пишучого приладу у разі зв'язки із оригіналом. Останнє особливо помітно у надрядкових і підрядкових елементах букв, з'єднувальних штрихах. Вони маскуються шляхом розташування точки початку нового штриха у місті перерви руху; низький ступінь зв'язності маскується довгими заключними штрихами, які перекриваються наступними початковими штрихами.

Прагнення точно змалювати конфігурації букв і штрихів чужого підпису призводить до того, що підроблювач вимальовує окремі дрібні деталі без дотримання пропорцій, зокрема, робить їх більшими за розміром, аніж у підпису особи, якій наслідують. Збільшення розміру окремих деталей веде до збільшення розміру букв і штрихів у цілому, причому знову без дотримання пропорцій, властивих почерку особи, якій наслідують. Тут фактично втрачається і контроль за дотриманням розміру букв і штрихів, у зв'язку з чим він буває у більшості випадків більшим за розмір підпису особи, якій наслідують. Те ж саме можна сказати і про зміну розгину.

Із окремих ознак найчастіше розрізняються: складність рухів при виконанні елементів букв (виключаючи заголовні) і розчерку, форма рухів при виконанні початкового і заключного штриха підпису, форма і протяжність рухів при виконанні додаткових штрихів, а також ознаки, які характеризують співвідношення елементів підписів, на які підроблювач не звертає уваги (відносний розмір окремих елементів, особливо надрядкових і підрядкових, початкових і заключних штрихів, а також штрихів, що не утворюють букв).

При наслідуванні “по пам'яті” найчастіше співпадає транскрипція (буквена, змішана, штрихова - хоча можуть бути розбіжності у деталях транскрипції), загальний вигляд підпису, нахил букв і штрихів, а також напрямок рухів при виконанні окремих елементів і найбільш “помітних” елементів підпису. До ознак, що розрізняються, відносяться майже всі окремі ознаки: особливо протяжність рухів, а також більшість окремих ознак (однак це не виключає збігу деяких окремих ознак). Іноді при наслідуванні “по пам'яті” у досліджуваному підпису проявляються елементи власного підпису підроблювача.

При наслідуванні після “попереднього тренування” співпадають, зазвичай, майже всі загальні ознаки і деякі окремі ознаки: конструктивна складність рухів при виконанні елементів буквеної частини і розчерку, форма рухів при виконанні початкового штриха підпису, напрямок рухів при виконанні заголовних букв і розчерку, розміщення точок початку і закінчення руху при виконанні елементів підпису, форма рухів при з'єднанні букв між собою, характерні за своєю будовою надрядкові і підрядкові елементи букв.

При цьому розрізняється ступінь натиску, зв'язність (оскільки вона залежить від темпу виконання, що залишається відносно повільним) і окремі ознаки, які характеризують виконання деталей (частин) букв і штрихів: форма і напрямок рухів при виконанні елементів букв (особливо основних елементів букв, штрихів, складних за своєю конфігурацією і не утворюючих букв, певних частин надрядкових і підрядкових штрихів), співвідношення

напрямків рухів при виконанні елементів букв і штрихів, форма руху при виконанні заключних штрихів букв, які не пов'язані між собою, і розчерку, форма рухів при виконанні додаткових штрихів, форма рухів, які окреслюють площі овалів букв, співвідношення протяжності рухів по вертикалі, розміщення точок посилення натиску у безбуквених штрихах і точок перетинання і приєднання штрихів у рядкових буквах, будова ліній, які характеризують протяжність і розміщення рухів при виконанні підпису по вертикалі.

При вивченні окремих ознак у підписах, виконаних із наслідуванням шляхом “попереднього тренування”, особливу увагу слід звертати на такі елементи: а) що містять зміну напрямку руху; б) виконані розгинальними рухами; в) що містять перерви рухів; г) складаються із ускладнених, перетворених у єдині графічні комплекси буквосполучень, які мають заплутані зв'язки, що важко розрізняються, нарядкові і підрядкові штрихи; д) що мають попередні і заключні штрихи (так звані “рефлекторні”); е) виконані із застосуванням, так званого, нематеріального зв'язку (у буквах із нарядковими штрихами, розчерку, додаткових штрихах); ж) що мають місця диференціації натиску, які легко визначаються (посилення чи послаблення).

Крім того, велике значення має вивчення відносного напрямку рухів, відносної протяжності рухів і відносного розміщення рухів при виконанні елементів підпису. Якщо у штрихах досліджуваного підпису є підмальовки або поправки, необхідно детально вивчити їх характер (розміщення, ретельність виконання, маскування).

В автентичних підписах поправки і підмальовки робляться з метою посилення чіткості букв. Тому вони, як правило, знаходяться у сильно деформованих буквах і добре видимі. Для неавтентичного підпису характерні поправки і підмальовки (у вигляді потовщень або збільшення штрихів та виправлень овалів), які відрізняються ретельністю виконання. Розміщуються вони, зазвичай, у складних буквосполученнях (наприклад, у монограмі).

Треба мати на увазі, що при наслідуванні із “попереднім тренуванням” у більшому обсязі відображаються ознаки почерку підроблювача, що у значній мірі розширює можливості ідентифікації. Відображення такого обсягу ознак почерку підроблювача пояснюється більш швидким темпом виконання у порівнянні із наслідуванням “на око”. Збільшення темпу, у свою чергу, веде до втрати зорового контролю над окремо виконуваними рухами при письмі, у зв'язку з чим і з'являються ознаки, які властиві почерку підроблювача.

Таким чином, для наслідування із “попереднім тренуванням” характерне інше співвідношення трьох груп ознак, аніж при наслідуванні “на око”. Наслідування із “попереднім тренуванням” характеризується більшою виразністю ознак почерку підроблювача та меншим проявом ознак, які свідчать про наслідування. А при наслідуванні “на око” характерною є наявність ознак наслідування.

Різне співвідношення вказаних ознак при наслідуванні “на око” і з “попереднім тренуванням” у ряді випадків надає можливість розмежувати вказані види наслідування.

Ознаки почерку виконавця у підписі, виконаному з наслідуванням

У процесі виконання підпису із наслідуванням виконавець вносить у нього у більшій або меншій мірі ознаки свого почерку і підпису. Експерт виявляє ці ознаки таким чином: спочатку встановлюється, які ознаки у цьому підписі з'явилися у результаті наслідування (вони виключаються); потім всі інші ознаки (які виникли у результаті наслідування) розглядаються як ознаки почерку виконавця.

Ознаки почерку виконавця у підписах, виконаних із наслідуванням “на око”

При цьому наслідуванні зберігається невелика кількість окремих ознак почерку виконавця. Зберігаються: особливості напрямку рухів при виконанні окремих елементів букв і рідко – букви у цілому; розміщення точок початку рухів при виконанні букв (рідко); спосіб закінчення руху при виконанні окремих букв, не зв'язаних між собою; вид з'єднання елементів букв і розміщення точок їх перетинання відносно лінії рядка та інших частин букв; будова ліній вершин і основ окремих елементів букв; розміщення натиску в окремих частинах букв; особливості напрямку рухів при виконанні розчерку. Це не вичерпний перелік ознак, він охоплює ознаки, що найчастіше зберігаються у підписах буквеної, змішаної транскрипції. У підписах безбуквеної (штрихової) транскрипції, зазвичай, ніяких ознак почерку виконавця не зберігається. Лише у окремих випадках можуть зберегтися особливості виконання розчерку, вид з'єднання штрихів і натиск.

Ознаки почерку виконавця у підписах, виконаних із наслідуванням “по пам'яті”

У підписах, виконаних із наслідуванням “по пам'яті”, у більшій мірі зберігаються ознаки почерку виконавця. Особливо їх багато у підписах, виконаних “по пам'яті” особою зі схожим почерком.

У цих випадках можуть зберегтися: деякі загальні ознаки (розстановка, розмір букв), а також наступні окремі ознаки – особливості напрямку рухів при виконанні букв і окремих їх елементів, розміщення точок початку і закінчення руху при виконанні букв, вид з'єднання окремих букв і розміщення точок з'єднання елементів, розміщення натиску і точок перетинання штрихів, будова ліній вершин і основ елементів букв тощо. У ряді випадків зберігається розчерк, властивий підписам виконавця.

Ознаки почерку виконавця у підписах, виконаних із наслідуванням з попереднім тренуванням

Такі підписи зберігають мало ознак почерку їх виконавця. Цьому сприяє тренування. У ряді випадків зберігаються тільки особливості напрямку рухів при виконанні окремих букв та їх елементів, розчерк особистого підпису, розміщення натиску, особливості з'єднання окремих букв та їх елементів.

При дослідженні з метою встановлення, чи не виконаний підпис із наслідуванням підпису певної особи, спостерігаються ті ж етапи і стадії, що і при звичайному почеркознавчому дослідженні підпису: огляд досліджуваного документу, роздільне і порівняльне дослідження, оцінка виявлених співпадаючих ознак і ознак, що розрізняються. Однак зміст цих стадій буде іншим у зв'язку зі специфікою задач даного дослідження.

На самому початку дослідження, ще при огляді досліджуваного документа, необхідно звернути увагу на темп виконання досліджуваного підпису. Виявлені у досліджуваному підписі ознаки незвичного виконання є підставою для подальшого дослідження з метою встановлення решти ознак наслідування.

2.4. Дослідження підписів, виконаних без наслідування підписам інших осіб

Дослідження неавтентичних підписів, виконаних без наслідування, як і при встановленні автентичності підпису, складається з декількох пов'язаних між собою стадій.

Підготовка до експертного дослідження скорочується у зв'язку з тим, що експертом вже вивчені всі матеріали, які надійшли на дослідження. На цьому етапі головна увага має бути приділена встановленню умов виконання підпису, що підлягає дослідженню, а також відомостям про осіб, які підозрюються в його виконанні (стан зору, освіта, вміння малювати тощо).

У зв'язку з тим, що досліджуваний підпис уже оглянуто, експерт повинен ретельно вивчити вільні та експериментальні зразки почерку й підписів підозрюваних осіб з метою перевірки їхньої достовірності, якості й достатності.

Необхідно звертати увагу на правильність застосування методики відбору зразків у підозрюваних осіб, тому що іноді слідчі пропонують підозрюваним особами перемальовувати досліджувані підписи.

Стадія роздільного дослідження також значно скорочується. Спірний підпис вже вивчений при проведенні дослідження і встановлена його неавтентичність. Основна задача на цій стадії – виявлення у досліджуваному підписі, а потім і у зразках, ознак, що характеризують навички письма імовірного виконавця.

Обсяг ознак почерку виконавця у підписі, виконаному без наслідування, може бути обмеженим лише за рахунок можливого їх викривлення (навмисного чи випадкового). При дослідженні таких підписів слід враховувати, що виконання підпису без наслідування може бути зумовлено різними причинами: а) підроблювач не знає підпису певної особи й не має у своєму розпорядженні його зразка; б) впевненістю підроблювача у тому, що підпис особи, від імені якої він виконує підпис, нікому невідомий.

Є особливості у вивченні загальних ознак підпису. Так, вивчення загальних ознак (крім ознак розміщення підпису на документі й ступеню виробленості) залежить від транскрипції самого підпису. Якщо він має буквену транскрипцію, вивчаються зразки почерку імовірного виконавця (особливо такі, що виконані у вигляді прізвища цієї особи). При змішаній транскрипції порівняння проводиться як зі зразками почерку, так і підпису імовірного виконавця. У разі, якщо досліджуваний підпис має безбуквену транскрипцію – вивчаються у зразках почерку і підпису схожі буквені та безбуквені елементи (обов'язково слід враховувати місце знаходження цих букв і штрихів).

При вивченні окремих ознак у зразках особливу увагу звертають на: напрямок рухів при виконанні овалів, підрядкових, надрядкових штрихів і розчерку; форму рухів при виконанні початкових частин основних, покривних і додаткових штрихів; характер натиску та його розміщення.

Ознаки просторової орієнтації рухів, зокрема, розміщення підпису, краще за все виявляти у вільних зразках підписів підозрюваної особи, виконаних в аналогічних документах. Ступінь виробленості досліджується як у зразках почерку, так і підписах підозрюваної особи.

При суттєвій різниці у ступені виробленості в разі, якщо він у досліджуваному документі значно вищий за зразки, є можливість проведення дослідження з метою виключення цієї особи з числа імовірних виконавців за однією цією ознакою без подальшого вивчення решти загальних і окремих ознак.

Особливість порівняльного дослідження полягає в тому, що, перш за все, проводиться порівняння з наданими зразками почерку імовірного виконавця. Порівняння з його підписом, як правило, є лише допоміжним.

Послідовність проведення порівняльного дослідження зумовлена порядком роздільного вивчення ознак досліджуваного підпису. При цьому слід враховувати, що неавтентичний підпис вже не є єдиним взаємопов'язаним комплексом ознак, а складається з окремих букв та їх елементів, які у тій чи іншій мірі відтворюють ознаки почерку й підписів виконавця.

Особливу увагу слід звертати на загальну будову почерку передбачуваного виконавця, яка часто відтворюється у досліджуваних підписах.

Порівняння ступеню виробленості проводиться за такими ознаками: темп, координація, складність рухів. Слід мати на увазі, що виробленість може не співпадати за рахунок її зниження внаслідок бажання виконавця змінити свій почерк.

Порівняння загальних ознак краще проводити зі зразками почерку імовірного виконавця, виконаними у вигляді прізвищ, що дає можливість порівнювати конкретизовані показники цих ознак.

При порівнянні окремих ознак необхідно враховувати місце розташування окремих букв і штрихів у зразках почерку і підпису підозрюваної особи (на початку, в середині або в кінці слова).

На стадії оцінки порівняльного дослідження, перш за все, звертається увага на збіги й розбіжності загальних ознак, які характеризують розміщення підпису на документі, й ступінь виробленості.

Проводячи оцінку, слід враховувати можливість викривлення виконавцем свого почерку як при виконанні підпису, так і при наданні експериментальних зразків. Внаслідок цього розбіжності деяких ознак не можуть бути визнані суттєвими. В процесі оцінки експерт повинний оцінити стійкість і частоту зустрічальності як збігів, так і розбіжностей окремих ознак, пояснити причину появи розбіжностей, беручи до уваги, що викривлення загальних ознак почерку тягне за собою зміни його окремих ознак.

Найбільше ідентифікаційне значення при встановленні виконавця неавтентичного підпису мають наступні ознаки:

а) що характеризують почерк виконавця: загальні – ступінь виробленості й загальна будова почерку, характер натиску; окремі – форма рухів при виконанні букв, їхніх елементів (у середній частині підпису) й заключних штрихів у заголовних буквах; форма рухів, які окреслюють площі при виконанні елементів рядкових букв; співвідношення протяжності рухів по вертикалі при виконанні основних елементів букв і напрямку ліній, що характеризують це співвідношення; розміщення точок перетину рухів і відносне розміщення рухів при виконанні елементів букв по вертикалі й горизонталі;

б) що характеризують підпис виконавця: загальні – розміщення відносно бланкового рядка, попереднього слова, напрямку лінії підпису; окремі – форма рухів при виконанні безбуквених штрихів та їхніх з'єднань; форма рухів, включаючи і закінчення, співвідношення протяжності рухів – при виконанні розчерку; форма рухів і відносне розміщення протяжності рухів по вертикалі й горизонталі при виконанні додаткових штрихів.

2.5. Дослідження підписів, виконаних із розривом у часі

Деякі загальні дані про стійкість ознак підпису у часі

Стереотип підпису, не зважаючи на однаковий психофізіологічний процес формування почерку і підпису, більш рухливий у часі, ніж стереотип почерку. На зміни у підписі впливають як сам процес формування підпису, так і обсяг практики.

Для виникнення суттєвих змін у підписі особи, яка не має значної практики письма, необхідний значний період часу. Для особи, що розписується часто, потрібно значно менше часу навіть для повної заміни старого варіанту підпису новим, з новою транскрипцією. Особливо це характерно для осіб, почерк та підпис яких ще остаточно не сформувалися (у віці 20-30 років). При частому виконанні підпису особа, яка його виконує, спрощує свій підпис, робить його більш пристосованим до швидкого виконання. При цьому процес формування підпису може обігнати процес вироблення навички почерку.

При частому підписуванні різних за змістом документів іноді у особи з'являється, поряд із основним, додатковий варіант підпису, з більш простою й короткою транскрипцією.

На зміни у підписі впливають також фізіологічні процеси в організмі (хвороба, яка пов'язана з порушенням діяльності письмово-рухової функції або старіння). Цей фактор більше впливає на підписи, які виконані мало- або середньовиробленими рухами.

Вказані фактори пов'язані між собою. Так, формування підпису закінчується приблизно у 30-35 років. Саме у цьому віці, а також у наступні десятиліття практика виконання підпису є найбільшою. У похилому віці практика виконання підписів скорочується.

Найбільш нестійкі ознаки підписів, що формуються. У цей період найчастіше змінюється багато ознак: транскрипція, загальні ознаки і значна

кількість окремих ознак. Так, буквена транскрипція часто змінюється на змішану або безбуквену, нерідко змінюється й розчерк. У осіб, що закінчили школу, темп рухів у підписі збільшується, підвищується координація рухів, але зменшується чіткість, злагодженість підпису, з'являється ускладненість при виконанні букв і штрихів. У осіб більш старшого віку при збільшенні практики письма, навпаки, спостерігається спрощення рухів, збільшення зв'язності та розстановки. Змінюється також багато окремих ознак.

Вказані зміни у різних осіб неоднакові. Іноді зміни бувають настільки суттєвими, що не завжди можна провести ідентифікаційне дослідження підписів, які відносяться до різного періоду часу.

У сформованих підписах осіб у віці до 60 років із часом настає менше змін, ніж у почерках, що формуються. У більшості випадків ідентифікація осіб із сформованою навичкою виконання підпису є можливою.

У підписах осіб похилого віку (старше за 60 років), які виконані високовиробленими рухами, як правило, відбуваються незначні зміни: деяка уповільненість рухів, кутастість, зменшення зв'язності, поява незначних ознак атаксії, відмова від спрощень. Із окремих ознак змінюється вид з'єднання при виконанні букв, форма рухів при виконанні початкових і заключних штрихів і деякі інші. Ідентифікація осіб похилого віку за підписами, виконаними з розривом у часі високовиробленими рухами, найчастіше, є можливою.

Більше змін, які перешкоджають ідентифікації, відбувається у підписах осіб похилого віку, які мають середньо вироблену або мало вироблену навичку письма. У підписах осіб старечого віку (близько 80 років) спостерігається більше ознак порушення координації рухів, яскравіше проявляються ознаки атаксії, рухи стають кутастими, уривчастими. У транскрипції нерідко пропускаються окремі букви або їх елементи. Більшість букв виконується роздільно. Але окремі ознаки залишаються стійкими – такі, як протяжність рухів при виконанні букв та їх елементів, відносне розміщення рухів при написанні букв, форма рухів при виконанні елементів букв. Для ідентифікації необхідні зразки, відповідні за часом виконання.

Особливості підготовки матеріалів для дослідження підписів, виконаних з розривом у часі

Підготовка матеріалів для дослідження підписів, виконаних із розривом у часі, залежить від ступеню сформованості підпису. Формування підпису закінчується до 35 років. Тому, якщо досліджується підпис особи, молодшої за цей вік, обов'язкове надання зразків підписів, які б відповідали за часом виконання.

Від осіб, діяльність яких пов'язана з підписуванням різного роду документів, необхідно отримувати всі варіанти їх підписів.

Ідентифікаційне дослідження сформованих підписів, у тому числі підписів осіб похилого віку, які виконані високовиробленими рухами, у більшості випадків можливе шляхом порівняння зі зразками, які не відповідають часу виконання досліджуваного підпису. Розрив у часі у 10-20, а іноді й 30 років, не є перешкодою для проведення ідентифікації у випадку, якщо за цей час не було різких коливань у обсязі писемної практики, захворювань та інших причин, що могли спричинити суттєві зміни у підписі.

Експерту необхідно надавати відомості про вік особи, стан здоров'я, характер і обсяг письмової практики.

При дослідженні підписів осіб похилого віку, що не мають письмової практики (виконаних середньовиробленими або маловиробленими рухами), наявність зразків підписів, відповідних за часом виконання, обов'язкова. Це викликано тим, що у таких підписах зміни бувають настільки суттєвими, що ідентифікація значно ускладнюється. Обов'язкові також відомості про вік, стан здоров'я, освіту осіб, що ідентифікуються.

Особливості методики дослідження підписів, що формуються, виконаних із розривом у час.

Дослідження підписів, виконаних із розривом у часі, в основному, проводиться з урахуванням вимог загальної методики почеркознавчого дослідження підписів. Разом з тим, при такому дослідженні є деякі особливості.

На підготовчій стадії експерт з'ясовує обставини, які мають значення для дослідження: час виконання підпису й зразків; відомості про особу, що ідентифікується.

При оцінці співпадаючих та розбіжних ознак, експерту необхідно відмежувати ознаки, зумовлені зміною підпису у часі, від ознак, що можуть свідчити про навмисне викривлення свого підпису (автопідлогу) або виконання підпису з наслідуванням.

Зміна транскрипції у випадку автопідлога або виконанні підпису з наслідуванням відрізняється від зміни транскрипції підписів, що формуються. В останньому випадку особа не прагне зробити свій підпис невпізнаним (характерно для автопідлогу) або, навпаки, схожим із попередніми за часом зразками (як при наслідуванні).

Розбіжні загальні і окремі ознаки у підписах, що формуються, свідчать про подальше удосконалення рухів - зв'язність підвищується, розстановка збільшується, розмір зменшується, переважають варіанти букв, які виконані спрощеними рухами, такими ж рухами виконуються і з'єднувальні елементи; точки починання й закінчення рухів розміщуються ближче до лінії рядка; зменшується відносна протяжність рухів у підрядкових та надрядкових елементах тощо.

Ідентифікація осіб, почерк і підпис яких у момент виконання досліджуваного підпису знаходилися у стадії формування, при значній письмовій практиці у подальшому, без зразків того ж періоду утруднена, а іноді й неможлива.

При дослідженні підписів, що формуються, і встановленні, поряд із суттєвими співпадаючими ознаками, розбіжних ознак, що свідчать про подальше удосконалення рухової навички, ці розбіжності повинні бути оцінені як несуттєві і пояснені подальшим удосконаленням навички письма. У таких випадках у підписах, виконаних у більш пізній час, встановлені співпадаючі ознаки у сукупності з тими, що з'явилися, утворюють уже новий комплекс ознак.

При дослідженні підписів, що формуються, не зважаючи на суттєві розбіжності ознак (наприклад, транскрипція, деякі загальні та окремі ознаки) і відсутність збігів, експерт не може дійти негативного висновку про

тотожність, тому що особа, чії зразки вивчаються, у момент виконання підпису не мала ще сформованого підпису. Внаслідок подальшої практики письма ознаки підпису могли змінитися суттєво. Тому вирішувати питання про наявність або відсутність тотожності без зразків, які відповідають за часом виконання, у таких випадках неможна.

Особливості методики дослідження сформованих підписів, виконаних з рухливим у часі

Враховуючи, що у сформованих підписах осіб зрілого віку, як правило, суттєвих змін не відбувається, їхнє дослідження звичайно не відрізняється від загальної методики дослідження підписів. Окремі розбіжності, які можуть бути виявлені при дослідженні таких підписів, експерт може визнати несуттєвими і пояснити їх обставинами, які відомі йому з матеріалів справи (наприклад, різким збільшенням практики виконання підпису).

При дослідженні таких підписів можуть з'явитися деякі розбіжності транскрипції - зменшення кількості безбуквених елементів у середній частині підпису, загальних - зв'язності і розстановки, а також окремих - виду з'єднання рухів при виконанні елементів букв, розміщення точок з'єднання, початку або закінчення рухів. Вони повинні бути оцінені як типові ознаки, що свідчать про подальше спрощення рухів у підписі, а тому не є суттєвими.

Збіги ж загальних ознак – розміру, нахилу, стійких і таких, що рідко зустрічаються, окремих ознак, які утворюють індивідуальну сукупність, будуть достатньою підставою для категоричного позитивного висновку про тотожність.

Особливості методики дослідження підписів осіб похилого віку

При дослідженні підписів осіб похилого віку необхідно відмежувати зміни, які відбулися з часом, від тих, що мають місце при навмисному викривленні свого підпису або при наслідуванні. Так, у всіх трьох випадках уповільнюється темп рухів. Але у підписах осіб похилого віку спостерігаються ознаки природного, а не навмисного уповільнення – рівномірна й однотипна уповільненість у всіх елементах і штрихах підпису. У підписах осіб похилого віку спостерігаються при деякій зміні транскрипції підмальовки, незлагодженість.

У підписах осіб похилого віку зміни ознак свідчать про деяку деградацію навички – спостерігаються ознаки атаксії, зменшення зв'язності, збільшення розміру букв, тупі початки і закінчення штрихів тощо.

При дослідженні мало й середньовироблених підписів осіб похилого віку та встановлення (поряд із співпадаючими) ознак, що розрізняються (низька зв'язність, атаксія, зниження координатності, прямолінійна форма рухів у початкових і заключних штрихах, які появились у більш пізніх за часом виконання підписах), які свідчать про деградацію рухів внаслідок фізіологічних змін організму та зменшення писемної практики. Ці розбіжності повинні бути пояснені експертом відомими йому обставинами справи та визнані несуттєвими.

Співпадаючі ж ознаки, такі, як транскрипція, ступінь виробленості, конструктивна простота рухів, розмір, нахил, розстановка, а також окремі ознаки – напрямки рухів при виконанні букв, відносна протяжність рухів при виконанні букв і елементів та їхнє розміщення є суттєвими (якщо

встановлена стійкість у підписах осіб похилого віку), у своїй сукупності індивідуалізують підпис певної особи та є достатньою підставою для позитивного висновку про тотожність.

Дослідження підписів, виконаних від імені вигаданих та неграмотних осіб

Підписи від імені вигаданих осіб часто є своєрідним почерковим матеріалом, який відрізняється від звичайних підписів і текстів.

Підпис від імені вигаданої особи не позначає прізвища тієї особи, яка його виконує. Тому у особи, що має власний вироблений підпис, виконання підпису від імені вигаданої особи, зазвичай, не може супроводжуватися таким автоматизмом, координованістю і швидкістю рухів, що є характерними для власного підпису. Звідси підпис від імені вигаданої особи виконується на підставі навичок письма, які склалися у даної особи стосовно текстового матеріалу.

У той же час, особа, яка виконує підпис від імені вигаданої особи, найчастіше не обмежується простим написанням прізвища. Вона прагне надати підпису вид, який робить його схожим із підписами взагалі. Щоб такий підпис не викликав підозр, у нього, зазвичай, додають безбуквені накреслення – розчерк. Указана частина підпису нерідко виконується на підставі писемних, рухових навичок, які склалися у особи при формуванні власного підпису.

Своєрідність підписів від імені вигаданих осіб, яка відрізняє їх, з одного боку, від звичайних підписів, а з другого – від текстів, потребує розгляду деяких особливостей методики дослідження таких підписів.

Про те, що дослідженню підлягає підпис від імені вигаданої особи, експерт дізнається в процесі підготовки до дослідження з постанови про призначення експертизи або ухвали суду.

На стадії підготовки до експертного дослідження особливу увагу слід приділити перевірці достовірності відомостей про осіб, від імені яких виконані спірні підписи. У матеріалах справи повинні міститися відомості, на підставі яких слідчий (суд) дійшов висновку про те, що певна особа є вигаданою (довідки адресних столів, місцевих органів тощо). Також ретельно перевіряються відомості про те, що особа, від імені якої наданий для дослідження підпис, є неграмотною. У разі, коли в постанові про призначення експертизи є вказівка, що особа неграмотна, слід враховувати, що багато неграмотних людей вміють розписуватися. Іноді вони заявляють про невіміння нанести підпис для відмови від надання експериментальних зразків.

При дослідженні підписів від імені вигаданих та неграмотних осіб перша стадія дослідження, тобто встановлення, чи не виконаний підпис особою, від імені якої він значиться, відсутня.

Дослідження ідентифікаційних ознак слід починати з ознак, які відобразилися у підписі від імені вигаданої або неграмотної особи.

При огляді досліджуваних підписів від імені вигаданих осіб слід враховувати, що вони часто виконуються з бажанням надати зображенню вид

підпису (внесення монограми, розчерку тощо). Внаслідок цього в них відображаються не тільки ознаки почерку виконавця, але і його підпису.

Підписи від імені осіб, що не вміють розписуватися, виконуються, як правило, лівою рукою або з наслідуванням маловиробленому почерку і містять у більшості випадків всі букви прізвища. Іноді вони виконуються з наслідуванням “друкованому” шрифту.

При перевірці наданого порівняльного матеріалу необхідно встановити наявність вільних та експериментальних зразків почерку й підписів передбачуваного виконавця, їхню достатність і порівнянність із досліджуваним підписом. Велике значення має наявність певних заголовних букв у вільних зразках почерку підозрюваних осіб. Крім того, серед порівняльного матеріалу обов'язково повинні бути експериментальні зразки їхнього почерку у вигляді прізвищ вигаданих осіб. Це у повній мірі відноситься й до дослідження підписів від імені осіб, що не вміють розписуватися.

На стадії роздільного дослідження вивчення досліджуваних підписів проходить за загальними правилами.

Особливу увагу при цьому слід звертати на ознаки незвичного виконання. Ці ознаки найчастіше зумовлені бажанням виконавця викривити свій почерк, тому що виконання їх із наслідуванням у даному випадку виключається. Викривлення ознак, зазвичай, відбувається шляхом скорописного маскування, рідше – переміни пишучої руки або наслідування “друкованому” шрифту.

Найбільш характерними ознаками скорописного викривлення почерку в даному випадку є: вигадані конструкції букв й інших елементів при зниженні ступеня виробленості, а також нестійкість окремих ознак, що повторюються.

На стадії роздільного дослідження можливо лише приблизно визначити, чи є дані ознаки наслідком незвичного виконання певного підпису або властиві почерку виконавця. Тільки при подальшому дослідженні це питання може бути вирішено у категоричній формі.

Встановлення ознак незвичного виконання підписів лівою рукою від імені вигаданих осіб або таких, що не вміють розписуватися, знаходиться в прямій залежності від обсягу та характеру графічного матеріалу у досліджуваному об'єкті. Основне значення при встановленні незвичного ліворучного почерку мають ознаки “дзеркальності”.

Встановлення факту виконання підпису з наслідуванням “друкованому” шрифту труднощів не викликає. Такі підписи досліджуються за правилами, розробленими для ідентифікації виконавця коротких записів, виконаних із наслідуванням “друкованому” шрифту.

В окремих випадках експерт стикається з необхідністю встановлення факту виконання декількох підписів від імені вигаданих осіб або осіб, що не вміють розписуватися, однією особою. Можливість проведення такого дослідження залежить як від загального обсягу буквеного складу у кожному з досліджуваних підписів, а також від кількості однойменних букв, які в них є, від ступеня прояву ознак незвичного виконання.

У таких випадках слід враховувати: а) при виконанні великої кількості підписів від імені вигаданих осіб виконавець припиняє фантазувати і починає виконувати підписи, варіюючи одне прізвище з різними ініціалами, які періодично повторюються, що призводить до великої схожості буквенної частини транскрипції досліджуваних підписів; б) бажаючи надати виконуваному зображенню вид підпису, виконавець вносить у нього монограми, розчерки, безбуквені, додаткові штрихи, які схожі з його підписом; в) у досліджуваних підписах зі схожою транскрипцією можуть повторюватися одні й ті ж помилки, які характерні для певної особи; г) особливе значення має будова почерку в цілому, характер натиску, особливості розміщення підпису на документі, форма рухів при з'єднанні букв та їх елементів між собою; д) у різних підписах можуть зустрітися однотипні викривлення однойменних букв.

При роздільному дослідженні зразків вивчаються всі ознаки, які відобразилися у досліджуваних підписах. При цьому ступінь виробленості слід вивчати не тільки у зразках почерку, а й у зразках підписів, тому що можлива різниця між ступенем виробленості у буквеній та безбуквеній частинах досліджуваного підпису, що може відповідати такій же різниці у зразках почерку і підпису.

Порівняльне дослідження проводиться за загальними правилами.

Стадія оцінки результатів порівняльного дослідження також не має якихось характерних особливостей.

Як правило, в результаті порівняльного дослідження встановлюються дві групи ознак: співпадаючі і розбіжні. При оцінці співпадаючих ознак слід враховувати, що виконавець підпису від імені вигаданої особи часто використовує розчерк, характерний для його власного підпису. Має значення збіг загальної будови почерку виконавця і почерку, яким виконані досліджувані підписи. При цьому підписи від імені вигаданих осіб можуть виконуватися в швидкому темпі з підвищеною зв'язністю букв.

З особливою обережністю слід підходити до оцінки ознак, що розрізняються, тому що часто важко визначити їхню стійкість.

2.6. Дослідження схожих підписів

На відміну від дослідження схожих почерків, дослідження схожих підписів має деякі особливості. Факт схожості почерків ще не свідчить про схожість їх підписів. Це пояснюється тим, що схожі підписи, як правило, спостерігаються у осіб, які мають однакові прізвища, тобто у осіб, підписи яких складаються з однойменних (повністю або частково) букв.

Під схожими підписами розуміють такі підписи різних осіб, у яких співпадає транскрипція, загальні ознаки, значна частина розповсюджених окремих ознак і деякі варіанти окремих ознак, що рідко зустрічаються. При цьому схожими є переважно підписи, які мають повний буквений склад. На формування схожих підписів впливає ряд специфічних умов, які не впливають на утворення схожих почерків. По-перше, це наявність у підписах осіб, що мають однакові або схожі прізвища, однойменних письмових знаків,

які розташовані в однаковій послідовності. Це зумовлює схожість не тільки транскрипції, але й схожість загальних та окремих ознак.

У підписах осіб, що мають однакові або схожі прізвища, часто використовуються певні схожі варіанти будов букв у однакових буквосполученнях та їхніх з'єднаннях, що пояснюється схожістю графічних елементів і однакових з'єднань букв алфавіту. Під час формування підпису обираються такі форми, напрямки та інші параметри рухів і їх з'єднання, які пристосовані до швидкого автоматизованого письма, що збільшує появу схожих ознак у підписах осіб зі схожими прізвищами.

Певний вплив на утворення схожих підписів мають шкільні прописи, оскільки в деяких підписах осіб, які мають однакові або схожі прізвища, окремі букви виконуються у відповідності з прописами, що призводить до появи схожих ознак. Серед них найчастіше зустрічаються: схожість напрямку рухів при виконанні букв, відносна протяжність рухів при виконанні букв та їх елементів, форма рухів при з'єднанні письмових знаків у певних сполученнях тощо.

В експертній практиці зустрічаються випадки великої схожості підписів близьких родичів. Іноді така схожість виникає під час вироблення в результаті наслідування підписам близьких (батьків, сестер, братів тощо).

У схожих підписах співпадають загальні ознаки (за виключенням виду рухів при з'єднанні окремих букв, а іноді й розстановки, величини кута нахилу) й деякі окремі ознаки.

Найбільше збігів спостерігається у напрямку рухів при виконанні заголовних букв підписів (якщо вони не утворюють монограми), більшості рядкових букв, штрихів, що не утворюють букв, і простих за будовою розчерків, формі рухів при з'єднанні елементів і букв між собою у певних сполученнях (переважно петльова та дугова – ич, ия, ке, во, ов). Враховуючи те, що ці збіги зустрічаються часто, ідентифікаційна цінність таких співпадаючих ознак невелика й вони не можуть бути визнані суттєвими.

Разом з тим у схожих підписах (навіть, при значній схожості) є стійкі розбіжні ознаки. Найчастіше такими ознаками є: напрямок рухів при виконанні монограми в цілому або окремих її частин; відносна протяжність рухів при виконанні нарядкових і підрядкових елементів букв; розміщення точок закінчення рухів, особливо у заголовних буквах, розчерку й заключних штрихах підпису; розміщення точок перетину рухів у буквах, штрихах, що не утворюють букв, які складають середню частину підпису (ці розбіжності проявляються, зазвичай, у письмових знаках: к, в, ж, л, м, підрядковій частині букв: д, у, р); форма рухів, що окреслюють площі, головним чином, у овалах, півколах і підрядкової частини букв: д, у, ц, ш, з; відносне розміщення рухів по вертикалі при виконанні букв: н, х, и, м, ш та штрихів, що не утворюють письмових знаків; форма рухів при виконанні букви г, другого елементу букви ч (дугова), нарядкової частини букв Б, б і розчерку (сполучення дугової та кутової форм) тощо.

Комплекс розбіжних ознак дозволяє диференціювати схожі підписи.

Успіх дослідження схожих підписів залежить від старанності підготовки порівняльного матеріалу. Експерту мають бути надані зразки підписів тих осіб, що мають однакові прізвища, які могли виконати спірний

підпис. Зазвичай, експерту надаються не тільки зразки підписів підозрюваних осіб, але й їх почерку, у тому числі й у вигляді позначення прізвищ осіб, від імені яких досліджуються підписи.

Основні положення методики криміналістичного дослідження схожих почерків розповсюджуються й на дослідження схожих підписів осіб, що мають однакові прізвища. Разом з тим, є окремі особливості.

При проведенні експертизи може мати місце як схожість спірного підпису й зразків двох або декількох імовірних виконавців, так і схожість спірного підпису та підпису підозрюваної особи.

У першому випадку експерт звертає увагу на те, що більшість загальних і ряд окремих ознак, що рідко зустрічаються, властивих досліджуваному підпису, схожі з підписами двох підозрюваних осіб. У цьому випадку, перш за все, необхідно порівняти між собою підписи двох (або більше) осіб між собою з метою встановлення меж збігів і розбіжностей ознак. І тільки визначивши межі таких збігів і характер розбіжних ознак, експерт може приступати до порівняння з досліджуваним підписом.

У другому випадку дослідження проводиться у звичайній послідовності.

Встановивши у процесі дослідження збіги і розбіжності ознак, потрібно оцінити їх сукупність для вирішення питання про наявність або відсутність тотожності. Однак висновок може бути зроблений лише за умови попереднього визначення походження збігів і розбіжностей ознак. Для цього необхідно вирішити низку питань, зокрема:

- чи не є встановлені розбіжності ознак результатом наслідування підпису іншої особи;
- чи не викликані розбіжності ознак викривленням підпису;
- чи не з'явилися розбіжності внаслідок дії фактору часу або незвичних умов письма;
- чи не є розбіжності свідченням того, що порівнювані підписи виконані різними особами, а встановлені збіги – показником схожості.

Якщо встановлені розбіжності не будуть пояснені одним із наведених факторів, висновок про тотожність не допускається навіть при наявності співпадаючих ознак, що рідко зустрічаються. У таких випадках слід вбачати наявність схожості.

У схожих підписах частіше за все співпадають поширені варіанти букв і розчерку, у меншому ступені – ознаки середньої частоти зустрічальності і незначно – ознаки, що рідко зустрічаються. Збіги поширених варіантів букв не можуть вважатися суттєвими. Стійкі ж розбіжності окремих ознак у більшості випадків успішно використовуються для диференціації схожих підписів.

2.7. Почеркознавче дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів

При підробці чужого підпису виконавець, як правило, прагне надати йому максимальну схожість із автентичним. Тому для підробки

застосовуються різні технічні прийоми, які дозволяють із великою точністю відтворити оригінал якогось підпису.

Аналіз таких технічних прийомів (детально про способи технічної підробки підписів див. у розділі 3 посібника) показує, що застосування більшості з них відбувається шляхом використання виконавцем своїх графічних навичок, вміння володіти пишучим приладом. Це проявляється як при нанесенні штрихів попередньої підготовки, так і при виконанні наступної наводки. Крім того у практиці зустрічаються випадки, коли з тих чи інших причин проводиться наводка штрихів раніше нанесеного підпису як самим його виконавцем, так і іншою особою.

У криміналістичній літературі є суперечливі відомості щодо необхідності і можливості почеркознавчого дослідження таких підписів. Деякі автори вважають, що у випадку встановлення факту виконання підпису в такий спосіб відпадає необхідність в його почеркознавчому дослідженні і є всі підстави для висновку про технічну підробку підпису, тобто про його несправжність (50, 55). З іншого боку, є думка, що лише поєднання технічних і почеркознавчих методів дослідження може в даному випадку стати підставою для висновку експерта (16). Стосовно можливостей ідентифікаційного дослідження в літературі відзначається, що неточність або невдалість виконання при такому способі може проявити ознаки почеркової навички іншої особи, що дозволяє вирішити ідентифікаційну задачу (18, 33, 38-40). Однак існує і точка зору, що таке виконання почеркового об'єкту унеможливує категоричний висновок відносно справжності підпису, а встановити виконавця несправжніх підписів можливо лише в окремих випадках або неможливо взагалі.

У даний час можливість і необхідність почеркознавчого дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів, не викликає сумніву у експертів-криміналістів. Це зумовлено тим, що висновок про автентичність або неавтентичність таких підписів може бути зроблений тільки у результаті спільної оцінки даних технічного й почеркознавчого дослідження. Питання про межі таких можливостей докладно розглядалися у роботах Липовського В.В. [25, 27, 28, 30].

Методика почеркознавчого дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів, має деякі особливості, які зумовлені своєрідністю їхнього виконання. Технічному дослідженню підпису повинно передувати вивчення таких його загальних ознак, як транскрипція, загальний вид і ступінь виробленості (координація рухів і їхній темп) з метою встановлення наявності ознак незвичного виконання, які можуть бути наслідком виконання підпису з використанням технічних прийомів.

При проведенні технічного дослідження слід встановлювати: наявність сторонніх штрихів у місці розташування підпису; характер вказаних штрихів (штрихи копіювального паперу, штрихи від олівця, сліди натискання тощо) і спосіб виконання підпису; по можливості хронологічну послідовність нанесення даних штрихів і досліджуваного підпису, їхнє співвідношення між собою.

Якщо вказані штрихи становлять комплекс, який характеризує собою первинний та вторинний підпис, то вони обов'язково мають бути виявлені за допомогою спеціальних методів.

У разі виявлення й розділення первинного й вторинного підпису дослідження з метою вирішення питання про їхню автентичність слід проводити роздільно: спочатку дослідження первинного підпису, а потім - вторинного підпису.

Вивчення первинних підписів, які виконані олівцем, через копіювальний папір або шляхом натискання, має свої особливості. Їхнє дослідження слід починати з вивчення таких загальних ознак, як транскрипція, загальний вид і ступінь виробленості, що відносно вторинних підписів були вже вивчені. Крім того, при виявленні й вивченні ознак слід враховувати спосіб виконання вказаних підписів (через копіювальний папір, олівцем, шляхом перетиснення тощо), який, безумовно, впливає на відтвореність та характерність ознак.

Дослідження інших загальних і окремих ознак первинних та вторинних підписів проводиться за загальними правилами. Однак при оцінці темпу виконання вторинного підпису слід враховувати його співвідношення з первинним підписом, тому що у тих штрихах, які співпадають із первинним, темп виконання, як правило, уповільнюється, а у не співпадаючих штрихах – прискорюється.

У результаті вивчення ознак установлюється ідентифікаційне значення кожної з них (визначається їх стійкість і частота зустрічальності). При цьому слід мати на увазі: особливості механізму відтворення ознак (наявність ознак, характерних для малювання при виконанні первинних і вторинних підписів); викривлення загальних ознак, яке викликане особливостями механізму їхнього відтворення, що може спричинити зміну окремих ознак; залежність у результаті наводки ознак вторинного підпису від способу й характеру виконання первинного підпису. Тому доцільно проводити зіставлення первинного й вторинного підпису.

У тих випадках, коли первинний підпис виявити не вдалося, проводять дослідження тільки вторинного підпису. При цьому оцінка ідентифікаційного значення виявлених ознак повинна проводитися з особливою обережністю. Якщо ж технічним дослідженням встановлено, що у спірному підпису відсутні сліди попередньої підготовки, але є підстави припускати його виконання за допомогою якихось технічних прийомів (наприклад, перемальовування на просвіт чорнилом), то такий підпис досліджується як первинний за загальними правилами.

Після виявлення первинного підпису при дослідженні особливу увагу необхідно звертати на стійкість протяжності рухів за вертикаллю і горизонталлю. Це необхідно для оцінки характерності співпадаючих і розбіжних ознак при виявленні підпису–моделі.

Порівняльне дослідження первинного й вторинного підпису проводиться у тому ж порядку, в якому вивчалися загальні й окремі ознаки при роздільному дослідженні.

Необхідно зазначити, що сам спосіб виконання підпису за допомогою технічних прийомів зумовлює збіг загального виду та таких ознак, як

переважна протяжність і напрямки рухів при виконанні основних елементів. Як правило, у підписах співпадає транскрипція, однак інколи, якщо виконавець не розібрався у буквеній та штриховій будові підпису, транскрипція може трохи розрізнитися.

Ступінь виробленості рухів повинна бути вивчена в обох підписах з метою з'ясування можливості виключення тотожності за цією ознакою. Якщо ступінь виробленості не дає підстав для виключення тотожності, проводиться ретельне порівняльне дослідження загальних і окремих ознак первинного й вторинного підпису для встановлення як збігів, так і розбіжностей.

При порівнянні окремих ознак первинного й вторинного підписів особливу увагу слід звертати на місця зміни напрямку рухів, способи початку й закінчення рухів, розміщення місць посилення та послаблення натиску, наявність і відсутність рефлекторних штрихів, місць перетину й приєднання рухів, співвідношення протяжності рухів по вертикалі при виконанні основних елементів [7, с.8].

При оцінці ознак слід враховувати, що специфічною у даному випадку є стійкість розбіжностей низки загальних ознак (темп, ступінь і характер натиску), які зумовлені самим способом виконання досліджуваного підпису (копіювання).

Головним завданням при оцінці решти ознак, що розрізняються, є встановлення причин їхнього виникнення: відхилення пишучого приладу при малюванні підпису; неточність визначення виконавцем напрямку рухів у підписі-моделі; уповільненість рухів: навмисне викривлення рухів виконавцем з метою надання деякої несхожості з оригіналом. Потім оцінюється ступінь стійкості ознак, що розрізняються, для встановлення факту виконання порівнюваних об'єктів різними особами.

Виявлені у процесі порівняльного дослідження збіги однойменних ознак можуть бути наслідком виконання даного підпису тією особою, від імені якої він значиться, або виконання його шляхом копіювання з якоїсь моделі.

Відомі випадки навмисного або ненавмисного внесення в автентичні підписи ознак виконання їх за допомогою технічних прийомів. При цьому оцінка встановлених співпадаючих ознак між первинним підписом і зразками проводиться за загальними правилами. Однак визначити даний факт експерт може тільки при сукупній оцінці результатів технічного й почеркознавчого дослідження (послідовність нанесення первинного й вторинного підпису, їхнє співвідношення, суттєвість співпадаючих ознак).

Якщо є підстави припускати, що досліджуваний підпис скопійований (перемальований на просвіт) із автентичного підпису-моделі, слід враховувати, що при цьому будуть постійні, зумовлені способом виконання, співпадаючі ознаки, які можна оцінити як малохарактерні. До таких ознак відносяться: транскрипція, загальний вид, переважна протяжність рухів по вертикалі й горизонталі, переважний напрямки рухів при виконанні основних елементів, загальна структура рухів при виконанні заголовних, рядкових букв, безбуквених штрихів і розчерку, протяжність рухів по горизонталі при виконанні елементів підпису.

Якщо при почеркознавчому дослідженні підписів, виконаних шляхом копіювання або перемальовування на просвіт, буде встановлена їхня неавтентичність, слід спробувати відшукати серед наданих для дослідження матеріалів модель, з якої цей підпис був перемальований.

При виконанні підписів за допомогою технічних прийомів проявляється, як правило, дуже незначний об'єм ознак почерку виконавця. Однак проведення почеркознавчої експертизи з метою ідентифікації виконавця слід вважати обов'язковим, тому що неможна виключити випадки, коли копіювання чужого підпису буде настільки недосконалим, що в ньому у достатньому обсязі відобразяться ознаки почерку й підпису виконавця.

Основним завданням роздільного дослідження є виявлення у досліджуваному підпису, а потім і у зразках, навичок письма імовірного виконавця.

До початку роздільного дослідження експертом вже встановлено, що первинні та вторинні підписи неавтентичні й виконані із застосуванням технічних прийомів. При цьому були виявлені дві групи ознак: співпадаючі, що зумовлені способом виконання й визнані несуттєвими; та розбіжні, на підставі яких зроблений висновок про неавтентичність.

Розбіжні ознаки можуть бути зумовлені різними причинами: або виконавець не розібрався у деталях моделі-підпису, або в результаті випадкового чи навмисного викривлення почерку та підпису; або ж у результаті проявлення ознак почерку та підпису виконавця. Треба диференціювати розбіжні ознаки шляхом порівняння досліджуваного підпису зі зразками підпису особи, від імені якої він значиться, або зі знайденою моделлю. Спочатку слід ознаки вивчати у зразках.

На стадії порівняльного дослідження необхідно виявити всі співпадаючі ознаки між досліджуваним підписом і зразками та розбіжні ознаки. Спочатку проводиться дослідження первинного підпису, а потім – вторинного. Внаслідок такого способу виконання й труднощів диференціації виділених ознак, оцінка результатів дослідження є складною.

Більшість загальних ознак, зумовлених способом виконання, не мають ідентифікаційного значення. До їхнього числа відноситься координація рухів, темп, ступінь і характер натиску, розміщення підпису в цілому відносно бланкового рядка, переважний напрямок рухів при виконання основних елементів тощо.

При оцінці виявлених співпадаючих окремих ознак слід пам'ятати, що висновок про виконавця досліджуваного підпису може бути зроблений тільки у тому випадку, якщо вони у своїй сукупності складають індивідуальний комплекс.

При формулюванні висновків у випадках виконання підписів за допомогою технічних прийомів слід враховувати наступне:

- заключні висновки експерта повинні повністю відповідати дослідницькій частині висновку експерта. Якщо проводилося почеркознавче й технічне дослідження підпису, результати останнього мають бути відображені не тільки у дослідницькій частині, але й у висновках;
- висновок експерта про автентичність або неавтентичність підписів, виконаних із попередньою підготовкою, не повинний

характеризувати їх як єдиний об'єкт. З урахуванням того, що методика вимагає роздільного дослідження первинних і вторинних підписів, висновки експерта повинні формулюватися стосовно кожного з них [25, с.31-32].

Хотілося б навести результати цікавого експериментального дослідження з метою встановлення у власних підписах та у підписах від імені іншої особи, виконаних шляхом перемальовування на просвіт, проведеного спеціалістами з КНДІСЕ [7, с.12]. В експерименті взяла участь 61 особа, з них 14 діючих експертів-почеркознавців, усі учасники володіли навичкою письма високого ступеню виробленості, проте почерки цих осіб відрізнялися за будовою та ступенем досконалості системи рухів. Підписи осіб, що брали участь у експерименті, були літерної, літерно-штрихової або штрихової транскрипції та відрізнялися за ступенем складності будови їх елементів - прості, середні та складні за будовою в цілому. Серед складних за будовою були такі підписи, що мали великий обсяг графічного матеріалу та складні за читанням їх елементів. Кожному з учасників експерименту було запропоновано спочатку виконати власні підписи у звичайних умовах в швидкому та середньому (з установкою на охайне письмо) темпах.

Наступним етапом експерименту стало виконання учасниками підписів від імені інших осіб з використанням такого технічного прийому як перемальовування на просвіт. Далі всім пропонувалося перемалювати на просвіт власний підпис (копіювання підписів інших осіб, і виконання таким шляхом власного підпису здійснювалося як на горизонтальній, так і на вертикальній поверхнях). Таким чином, був відібраний експериментальний масив, що складав понад 3500 почеркових об'єктів.

Відібрані підписи досліджувалися за допомогою мікроскопу у розсіяному та косо спрямованому світлі, а також на просвіт. Для обліку кількісних показників збереження та трансформації почеркових ознак було взято по 1000 почеркових об'єктів, виконаних шляхом перемальовування на просвіт власного підпису та підписів інших осіб, з них 280 почеркових об'єктів простої будови, 220 - середньої будови та 500 - складних за будовою (облік показників провадився у пропорційному відображенні). В результаті обробки та аналізу відібраного масиву підписів було виявлено переважні прояви загальних і окремих ознак почерку у вказаних двох категоріях підписів [7, с.13].

Встановили, що у більшості підписів, виконаних від імені іншої особи шляхом перерисовки на просвіт справжнього підпису цієї особи, проявляються діагностичні ознаки, що свідчать про незвичайність письма. У першу чергу, це стосується темпу рухів, який у більшості випадків можна характеризувати як відносно рівномірний повільний або середній (іноді від повільного до середнього). У швидкому темпі можуть бути виконані окремі невеликі за обсягом фрагменти: заключні штрихи розчерку, надрядкові елементи літер, додаткові штрихи; у підписах, що мають переважно літерну транскрипцію - циклічні фрагменти, а також окремі прості за будовою літери у середній або заключній частинах підпису. У підписах даної групи також спостерігаються ознаки уповільненості темпу, до яких належать тупі початки та (або) закінчення штрихів, не обґрунтовані будовою елементів перерви рухів, зупинки пишучого приладу (потовщення, точки у штрихах). Нерідко у

таких підписах спостерігаються домалювання та виправлення в елементах (в основному у конструктивно складних елементах), наведення, подвоєні штрихи.

Наведення та домалювання в елементах іноді мають місце поряд з незабарвленими або слабо забарвленими штрихами у підписі. Такий характер надходження барвної речовини пояснюється наступними зовнішніми умовами: особливостями підложки (скло), вертикальним розташуванням документу при виконанні підпису. Пов'язані зі зниженням темпу письма й ознаки порушення координації рухів першої групи.

Нерівність та звивистість, як правило, спостерігаються у складних за будовою фрагментах. Ці ознаки можуть бути наявні в штрихах, виконаних як розгинаючими, так і згинаючими рухами, однак, в останніх проявляються дещо частіше. Оскільки ознаки порушення координації рухів першої групи є похідними від уповільненості темпу, то у фрагментах підпису, що виконані у швидкому темпі, такі ознаки відсутні.

До діагностичних ознак підписів, виконаних на просвіт, слід віднести й особливості прояву натискних характеристик (співвідношення ширини штрихів в елементах, а також глибина їх втиснення). У підписах, що розглядаються, звичайно спостерігаються середній або сильний натиск, за характером - недиференційований у підписі в цілому або (що частіше) - фрагментарно. Диференційований натиск у підписі в цілому спостерігається значно рідше.

Від темпу виконання підпису залежить також і зв'язність його елементів (у даній групі підписів зв'язність знизилася майже у 35% випадків). Що ж стосується ознак порушення координації рухів другої групи (нерівномірність розміру, розгону, розставлення, нахилу елементів підпису), а також просторової орієнтації рухів (ламана або звивиста форма лінії основи підпису, нерівномірний вгору або донизу її напрямок, перетинання фрагментів підпису з бланковим рядком або з реквізитами документу тощо), то вони проявляються в даній групі підписів, виконаних на просвіт, лише у тих випадках, коли ці ознаки є у підписі, що слугував моделлю.

Таким чином, у несправжніх підписах, виконаних шляхом перерисовки на просвіт, наявний певний комплекс діагностичних ознак, притаманний саме даним почерковим об'єктам. Цей комплекс проявляється при значному впливі на виконавця штучних збиваючих факторів, пов'язаних з умисною зміною власного почерку при виконанні підпису від імені іншої особи та установкою на відтворення почеркової навички цієї особи (даний факт був перевірений шляхом використання експертної системи "Dia").

У групі справжніх підписів, виконаних шляхом перемальовування на просвіт власного підпису також проявилися ознаки, що свідчать про переважний вплив на виконавця штучних збиваючих факторів. Проте, частота та ступінь прояву цих ознак значно менші, ніж у підписах від імені іншої особи, виконаних на просвіт. Було встановлено різний ступінь прояву діагностичних ознак у справжніх та несправжніх підписах, виконаних вказаним способом, що дозволяє до певної міри розмежувати ці дві групи вже на стадії аналізу загальних почеркових ознак.

Слід зупинитись на прояві окремих ознак почерку у підписах, виконаних шляхом перемальовування на просвіт підпису іншої особи, в порівнянні з підписом-моделлю та зразками підпису особи, від імені якої значиться досліджуваний підпис. Будова елементів за конструкцією в цілому змінюється відносно моделі порівняно рідко (7,8%) і переважно у бік спрощення. Проте, ця ознака дуже важлива в ідентифікаційному плані, оскільки конструкції, наявні у досліджуваному підписі, практично не трапляються у зразках. Значно частіше (16,5%) спостерігається зміна будови елементів за ступенем складності рухів (у бік спрощення). І ця розбіжність є досить стійкою при порівнянні зі зразками підпису особи, від імені якої виконаний досліджуваний підпис [7, с.20].

Досить часто відносно моделі змінюється форма рухів в елементах підпису, що виконаний на просвіт. Звичайно зворотно-прямолінійна форма змінюється на петльову або кутасту та навпаки, дугова на кутасту та навпаки, рідше трапляються інші варіанти змін (у ряді випадків ця розбіжність поряд з іншими може бути покладена в основу негативного висновку про тотожність).

Частіше за все відносно моделі (68,9%) спостерігається зміна форми петель через різне співвідношення кривизни дуг, що складають петлю. Напрямок рухів змінювався на протилежний у 22,7% підписів, послідовність рухів при виконанні елементів підпису змінилася у 21,6% підписів. Досить часто відносно моделі змінюється протяжність рухів по вертикалі та горизонталі при виконанні окремих елементів підпису (41,4%) (частіше у бік зменшення). У 36,4% відзначаються незначні відхилення від моделі у розміщенні елементів підпису відносно один одного, у 55,2% - у розташуванні точок початку та закінчення рухів, у 26,6% - у розміщенні точок перетину рухів (вказані розбіжності ідентифікаційне значення лише тоді, коли вони стійкі у порівнянні з достатньою кількістю зразків підпису особи, від імені якої виконаний досліджуваний підпис).

Щодо прояву окремих ознак почерку у справжніх підписах, виконаних шляхом перерисовки на просвіт слід вказати, що найчастіше відносно моделі в таких підписах змінюється форма рухів при виконанні елементів (82,5%). Такі окремі ознаки, як будова елементів за конструкцією в цілому та послідовність виконання елементів відносно моделі, не змінювалися.

Таким чином, виявлено достатній обсяг ознак, що дозволяють диференціювати ці дві групи підписів між собою. Слід також відзначити, що ступінь прояву діагностичних ознак та точність передачі окремих ознак почерку у підписах, виконаних на просвіт, залежать від таких факторів: а) обсягу графічного матеріалу у підписі-моделі та конструктивної складності цього підпису; б) особливості письмово-рухової навички виконавця (ступеню виробленості, координації, будови, варіаційності його почерку), тобто його почеркових можливостей; в) зовнішніх умов (ступеню забарвленості штрихів моделі, наявності технічних засобів, які дозволяють виконавцю добре роздивитись модель у процесі копіювання, тощо) [7, с.21].

Таким чином, результати вказаного експерименту дозволяють говорити про можливість розмежування справжніх і несправжніх підписів, виконаних за допомогою такого технічного прийому, як перемальовування на

просвіт, і, ймовірно, це стосується й інших технічних прийомів виконання підписів.

Наприкінці слід ще раз підкреслити, що висновок про автентичність або неавтентичність підписів, виконаних з використанням технічних прийомів, може бути зроблений тільки у результаті спільної оцінки даних технічного й почеркознавчого дослідження.

РОЗДІЛ 3. ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ

При криміналістичній експертизі підписів нерідко доводиться застосовувати різноманітні технічні прийоми і методи дослідження. Часто при зовнішній схожості підпису, наданого на експертизу, зі зразками підпису особи, від імені якої він виконаний, виникає підозра, що досліджуваний підпис може бути підробленим. У подібних випадках дослідженню з метою ідентифікації особи виконавця повинне передувати дослідження підпису щодо технічної підробки.

Технічною підробкою називається такий вид підробки, коли злочинець вдається до різних допоміжних технічних прийомів з тим, щоб досягти максимальної схожості зі справжнім підписом. Прикладом може бути підробка шляхом копіювання з підпису певної особи. Виявити подібного роду підробку можна спеціально проведеним дослідженням підпису — техніко-криміналістичним.

Проте зустрічаються і такі випадки, коли для вирішення окремих питань, найчастіше, що стосуються тих або інших деталей будови підпису, доводиться вдаватися до технічних прийомів і способів. Правильне вирішення цих питань полегшує рішення основної задачі - ідентифікації особи виконавця даного підпису. Наприклад, підпис, що є об'єктом дослідження, може бути замазаний, затертий, залитий чорнилом, окремі його штрихи або весь він може так слабо виділятися на оточуючому фоні документа, що в ньому неможна розрізнити деталі, важливі для порівняльного дослідження. Істотну допомогу експерту в таких випадках надають прийоми, що дозволяють зробити досліджуваний підпис більш чітким і тим самим виявити його характерні ознаки [18, с.70-71]. З цією метою застосовуються судово-фотографічні методи — посилення контрастів, кольоророзділення і т.ін.

До допоміжних технічних досліджень доводиться вдаватися при вирішенні питань, що мають значення для вивчення ідентифікаційних ознак, наприклад, для встановлення місця початку або закінчення штриха, місця перерви руху. Такі питання вирішуються мікроскопічним вивченням окремих елементів досліджуваного підпису, результати якого у разі потреби фіксуються фотографічним шляхом. Нарешті, при дослідженні підпису у експерта може виникнути припущення, що він виконаний з наслідуванням підпису певної особи. Велике значення при цьому має виявлення в досліджуваному підписі ознак, вказуючих на сповільнений темп письма, виконання підпису незвичними, неавтоматичними, погано координованими рухами. Виявлення подібних ознак в сукупності з іншими даними дослідження і з урахуванням обставин справи (зокрема умов, у яких виконувався підпис) дозволяє встановити, що досліджуваний підпис підроблений шляхом наслідування. Тому вказані ознаки іноді називаються «ознаками наслідування», хоча саме по собі наявність їх ще не є доказом підробки підписів наслідуванням, у відриві від інших даних дослідження.

Одержані в результаті дослідження дані стають переконливими тільки тоді, коли зрозумілий механізм виникнення ознак, коли вони

підтверджуються результатами інших досліджень, проведених різними методами, і коли всебічно проведений аналіз показує, що одержані результати не можуть бути пояснені якими-небудь випадковими причинами.

3.1. Допоміжні технічні дослідження при криміналістичній експертизі підписів

Покращення ступеня розбірливості погано видимого підпису

З цією метою використовують прийоми і методи, що є звичайними прийомами і методами судової фотографії. Тому, не зупиняючись на викладі сутності самих методів, вже описаних в криміналістичній літературі, розглянемо особливості їх застосування при дослідженні підписів.

Типовими прикладами випадків, коли вивчення ідентифікаційних ознак підпису утруднюється його поганим розрізненням, є наступні:

А. Штрихи підпису виконані барвною речовиною, мало відмінною за відтінком або інтенсивністю забарвлення від паперу документа. Наприклад, підпис виконаний блідим чорнилом на кольоровому папері або ж твердим олівцем на папері сірого кольору. Для поліпшення прочитання таких підписів використовують методи кольоророзрізнення, якщо штрихи підпису відрізняються від решти поверхні документа за кольоровим тоном; або методи посилення контрастів, якщо штрихи підпису відрізняються від паперу документа за інтенсивністю, але не за колірним тоном. Який метод слід застосувати в тому або іншому випадку, буде залежати від конкретних умов. Так, для виявлення підпису, виконаного світло-фіолетовим чорнилом на папері бурого або зеленого кольору слід спочатку випробувати методи кольоророзрізнення, а при дослідженні підпису, виконаного олівцем на папері сірого кольору, зважаючи на відсутність відмінності в колірному тоні, доцільно використовувати методи посилення контрастів.

Для правильного вибору умов фотографування при кольоророзрізненні використовують один з наступних прийомів:

1. Вивчення спектральної характеристики штрихів підпису і навколишньої поверхні документа, що проводиться за допомогою відповідних приладів — спектрографів, монохроматорів, фотометрів тощо.
2. Дослідження підпису за допомогою набору світлофільтрів.
3. Використання спеціальних освітлювачів, що дозволяє освітити досліджуваний об'єкт різного спектрального складу.

Так, наприклад, підпис був виконаний блідим зеленим чорнилом на папері синього кольору - обкладинці від зошита. Для поліпшення видимості його сфотографували крізь світлофільтр СС-5. У тих випадках, коли штрихи підпису по кольоровому тону не відрізняються від паперу документа або ж коли застосовані методи не дають бажаного ефекту, слід скористатися методами посилення контрастів. У багатьох випадках достатнім виявляється використання при фотографуванні контрастно працюючих фотоматеріалів [18, с.72-73].

Проте посилення контрастів не завжди призводить до поліпшення розрізнення деталей досліджуваного підпису. В деяких випадках результат

може бути зворотним. Дійсно штрихи підпису можуть погано розрізнятися тому, що вони утворюють малий контраст з папером документа, або тому, що ті контрасти, які вони утворюють, є малопомітними і втрачаються на фоні інших контрастів, наприклад, утворених забрудненнями паперу документа, тінями від скуйовджених волокон і складок поверхневого шару паперу. В першому випадку можна говорити про невидимість штрихів, в другому — про їх непомітність. Здатність до розрізнення людського ока в другому випадку значно вище, ніж у першому.

При невидимості штрихів добрі результати може дати просте посилення контрастів. У разі ж непомітності штрихів, викликаній наявністю заважаючих контрастів, посилення може привести до протилежного результату — розрізнення штрихів підпису погіршиться. Відбувається це тому, що в результаті посилення, заважаючі контрасти зростуть більшою мірою, ніж контрасти, утворені штрихами підпису, що і призведе до погіршення розбірливості підпису. Лише тоді, коли посилення потрібних корисних контрастів буде супроводжуватись зменшенням контрастів заважаючих, може бути досягнутий бажаний результат.

Б. Штрихи підпису погано розрізняються з причини дії тіньових контрастів, викликаних пошкодженнями або особливостями поверхневого шару паперу. У разі скуйовдженості поверхні документа можуть виявитись тіньові контрасти, утворені рельєфом поверхневого шару паперу. Вони заважають розрізненості контрастів, утворених штрихами підпису і папером документа.

Для усунення заважаючих тіньових контрастів слід застосувати в даному випадку безтіньове освітлення, тобто таке, що є рівномірним з усіх боків і не дає тіней на поверхні паперу (зі способів такого освітлення найкращим є вміщення об'єкта всередину циліндру, виготовленого з матеріалу, який розсіює світло). Одержаний в умовах безтіньового освітлення знімок підпису можна піддати посиленню контрастів без ризику одержати ефект, прямо протилежний бажаному.

В. Штрихи підпису залиті або замазані якою-небудь барвною речовиною.

На цьому випадку не слід детально зупинятися, оскільки він достатньо повно освітлений в криміналістичній літературі [53].

Основним методом в даному випадку є кольоророзрізнення. Для вибору умов фотографування зручніше всього скористатися набором світлофільтрів або спектральним освітлювачем. Спектральна чутливість застосованих фотоматеріалів повинна відповідати області пропускання узятого світлофільтру. Якщо підпис виконаний олівцем, що містить графіт, тушшю, спецчорнилом, і залитий аніліновим чорнилом, то добрі результати можуть бути одержані при фотографуванні в інфрачервоному промінні. Для відмінності відтінків фіолетового чорнила можуть бути використані світлофільтри ПС (пурпурні) [18, с.76]. Якщо підпис, виконаний чорнилом, залитий таким же чорнилом, то його спочатку слід фотографувати у відображеному або наскрізному світлі зі світлофільтром, колір якого відповідав би кольору барвника плями. Якщо підпис виконаний, а потім залитий синім або фіолетовим чорнилом, то часто гарні результати можуть

бути одержані при фотографуванні картини інфрачервоної люмінесценції. У випадку, якщо ці методи виявляться невдалими, то для фіолетового чорнила можна застосовувати спосіб, заснований на вживанні флуоресціюючих індикаторів. Проте застосовувати цей спосіб потрібно дуже обережно, оскільки він пов'язаний з пошкодженням документа, а іноді навіть дає і незадовільні результати, наприклад, якщо підпис виконаний на папері низької якості. Тому його слід застосовувати тільки в тих випадках, коли вся решта способів (вживання знижуючих колірний контраст світлофільтрів, фотографування у наскрізному світлі з подальшим посиленням контрастів, фотографування інфрачервоної люмінесценції тощо) виявилася безрезультатною.

Якщо вивченню підпису заважають штрихи іншого підпису або тексту, то можна застосовувати методи кольоророзрізнення і фотографічного виключення. Вони трудомісткі, проте дозволяють одержати задовільні результати, коли за допомогою одного методу неможна повністю усунути заважаючі штрихи.

Якщо підпис залитий кров'ю, то методи, використані для його виявлення, залежатимуть від того, чим цей підпис виконаний [18, с.81]. Підпис, нанесений олівцем (графітним) або іншим барвником, непрозорим для інфрачервоного проміння, краще всього фотографувати в інфрачервоному промінні. Якщо підпис виконаний аніліновим, наприклад, фіолетовим чорнилом, прозорим для ІЧ-променів, то спочатку слід видалити надлишок крові за допомогою багаторазового копіювання на зволожений фільтрувальний папір. Цей процес повторюють до тих пір, поки не буде знятий з досліджуваного документа надлишок крові, після чого фотографують підпис з оранжевим світлофільтром типу ОС-12.

Аналогічний метод застосовується і в тих випадках, коли досліджуваний підпис замазаний клеєм.

Г. Штрихи підпису вицвіли (знебарвилися) у результаті дії світла або хімічних реактивів.

З такими підписами найчастіше стикаються при дослідженні старих документів або документів, текст яких піддавався витравленню (повністю або частково).

Розглянемо три найтиповіших приклади: 1) чорнильні штрихи підпису знебарвилися в результаті тривалої дії світла; 2) чорнильні штрихи підпису знебарвилися унаслідок дії силікатного конторського клею, яким був підклеєний документ; 3) знебарвлення штрихів викликано дією хімічних реактивів.

1. У випадках, коли штрихи підпису знебарвилися або, як іноді говорять, «згасли» у результаті перебування на світлі (якщо тільки штрихи підпису абсолютно не знебарвилися), застосовується кольоророзрізнення, поєднане з подальшим посиленням контрастів. Для того, щоб усунути тіньові контрасти, фотографувати підписи потрібно в умовах безтіньового освітлення.

2. Нерідко причиною знебарвлення штрихів підпису на старих документах є підклеювання їх конторським або силікатним клеєм. Під впливом вологи та повітря настає гідроліз силікату натру, з якого

складається цей клей, з утворенням їдкого натру. Дія останнього протягом тривалого проміжку часу і призводить до знебарвлення чорнильних штрихів. У подібних випадках для виявлення знебарвлених штрихів застосовується фотографування в ультрафіолетових променях за допомогою звичайного об'єктиву і фільтрів типа УФС-3 і УФС-4. Також гарні результати дає обкурювання підпису парами соляної кислоти.

3. Методи, що використовуються для відновлення штрихів підписів, які піддавались дії хімічних реактивів, можуть бути різноманітними і залежать як від хімічного складу самого чорнила, так і речовин, застосованих для травлення. Найефективнішим у більшості випадків виявляються фотографування в УФ-променях, люмінесцентний аналіз, кольоророзрізнення, посилення контрастів і вживання люмінесціюючих індикаторів.

Використання технічних прийомів для вирішення питань, що стосуються окремих деталей будови підпису

При криміналістичному дослідженні підпису разом з поліпшенням розрізнення, нерідко доводиться вирішувати і питання, що стосуються окремих деталей виконання підпису, наприклад напрями руху при виконанні тих або інших штрихів, встановлення місця початку і закінчення руху в них. Вирішення подібних питань має істотне значення для встановлення і правильної оцінки співпадаючих або розбіжних ознак підпису.

Розглянемо ті, що найчастіше зустрічаються:

- а) встановлення напрямку руху в штрихах;
- б) встановлення місця початку і закінчення руху;
- в) вивчення характеру і розташування натисків в штрихах;
- г) встановлення характеру відриву пишучого приладу від паперу [18,

с.84].

А. Встановлення напрямку руху в штрихах. Напрямок руху при виконанні тих або інших штрихів доводиться встановлювати як при аналізі ідентифікаційних ознак, так і при вивченні транскрипції підпису. В той же час це питання не завжди може бути вирішено безпосереднім вивченням підпису неозброєним оком або ж за допомогою лупи. У ряді випадків потрібне більш глибоке вивчення структури штрихів під мікроскопом, що дає значне збільшення. При цьому напрям руху пишучого приладу при виконанні штрихів можна встановити за наступними ознаками.

У чорнильних штрихах, проведених перовою рукою:

1. Відхилення волокон паперу за напрямком руху пера (особливо помітне у слідах борідок пера). Зручніше всього спостерігати під мікроскопом у косо спрямованих променях.

2. Наявність натисків, що визначається за розходженням борідок пера.

3. Більш глибокий слід, що залишається лівою борідкою пера. Ця ознака зумовлена манерою тримати перо і тому спостерігається не у всіх осіб. Для того, щоб ним можна було скористатися, його необхідно заздалегідь перевірити в штрихах, напрям яких явно відомий. Для виявлення сліду рекомендується застосовувати косо спрямоване світло, а також фільтри, що

послабляють інтенсивність забарвленості штриха (тобто фільтри такого ж кольору, що і штрих).

Значно складніше вирішити вказане питання, якщо *штрихи проведені кульковою ручкою*. У такому випадку керуються:

1. Встановленим місцем початку руху.

2. Характером відкладення пасти у разі виконання підпису кульковою ручкою. Причому для отримання надійних результатів їх необхідно порівняти з штрихами, напрям яких відомий.

В *олівцевих штрихах* основною ознакою є характер відкладення пишучої маси по відношенню до волокон паперу. При цьому звертається увага на волокна, розташовані перпендикулярно до напрямку штриха. Пишуча маса олівця відкладається переважно з того боку волокна, звідки спрямований рух. Якщо штрих проведений графітним олівцем на темному папері, то бажано застосовувати opak-ілюмінатор. В окремих випадках може допомогти вивчення розподілу натисків.

Б. Встановлення місця початку і закінчення руху. Це питання необхідно вирішувати при аналізі ідентифікаційних ознак, вивченні зв'язності і в деяких випадках при встановленні напрямку руху в штрихах. Особливі труднощі виникають у випадках, коли два штриха накладаються один на одного, і потрібно встановити як сам факт перерви руху, так і місце початку штриха. Для цього досліджуване місце штриха досліджується при значному збільшенні.

Кожен тип пишучого приладу дає свою характерну картину для місця початку і закінчення штриха. Якщо передбачуване місце початку штриха закрито іншим штрихом, завдання досить легко розв'язується тільки для штрихів, проведених пір'яною ручкою (за умови, що між проведенням цих штрихів пройшов проміжок часу, достатній для висихання першого штриха).

Успіх дослідження залежить також і від якості паперу документу — кращі результати одержують тоді, коли документ виконаний на папері високої якості. В подібних випадках вивчати штрихи краще у світлі, що проходить. У разі інтенсивно забарвлених штрихів корисно застосовувати світлофільтри, що послаблюють відносну інтенсивність забарвлення штрихів. Для штрихів, виконаних фіолетовим чорнилом, добрі результати дають світлофільтри типа "ПС".

В. Вивчення характеру і розподілу тиснення у штрихах, проведених перовою ручкою, здійснюється на підставі дослідження слідів борідок пера, а в штрихах, проведених кульковою ручкою, а також олівцевих — за відносним рельєфом, виявленим при дослідженні у косо спрямованих променях. Іноді корисно вивчати рельєф на зворотному боці документа.

Г. Встановлення характеру відриву пишучого приладу від паперу здійснюється при мікроскопічному дослідженні закінчень штрихів: у разі швидкого, різкого відриву картина відрізняється від тієї, яка має місце у разі плавного, поступового відриву пишучого приладу від паперу [18, с.90].

Особливі труднощі виникають при встановленні місць перерви руху і інших деталей виконання в підписах на чеках і подібних документах із захисною сіткою. Підпис нерідко наноситься на папір документу

друкарською фарбою, що містить масло. Тому чорнило вбирається в папір тільки в проміжках між штрихами сітки.

Виявлення ознак наслідування

Підпис, виконаний шляхом вільного наслідування, є результатом зміни звичного почерку даної особи, з одного боку, і штучного відтворення ознак чужого підпису — з іншого. Виконання підпису незвичними рухами, заснованими не на навичках, а, навпаки, на порушенні виробленого стереотипу, призводить до того, що у такому підписі виявляються так звані «ознаки наслідування» (іноді в криміналістичній літературі їх називають «ознаками штучного виконання»).

Як вже підкреслювалося, наявність вказаних ознак, взятих у відриві від інших даних дослідження, не може слугувати доказом виконання підпису з наслідуванням. Дійсно, візьмемо, наприклад, підпис особи з маловиробленими почерковими навиками. Він може містити деякі або навіть все з перерахованих ознак і разом з тим бути справжнім. При добре вироблених почеркових навиках зупинки, поправки тощо можуть бути викликані особливостями знарядь письма, паперу, на який наноситься підпис. Таким чином, поняття «ознаки наслідування» слід вважати умовним. Тільки після повного і всебічного вивчення досліджуваного підпису і зразків можна встановити, чи є спостережувані сповільнені рухи, зупинки пишучого приладу і інші ознаки — ознаками наслідування або ж вони пояснюються якими-небудь новими причинами.

До «ознак наслідування» відносяться:

- а) нерівномірний характер руху в штрихах;
- б) наявність сповільнених, тремтячих, хвилястих рухів;
- в) наявність немотивованих зупинок руху, поправок і дописок.

Розглянемо деякі технічні прийоми, вживані для виявлення цих ознак, а також для з'ясування причин їх виникнення.

Нерівномірний характер руху в штрихах і виконання їх сповільненими, тремтячими, хвилястими рухами виявляється звичайно при вивченні підпису і виготовленні фотознімків з невеликим збільшенням (у 5 — 10 разів).

При виготовленні знімків необхідно звертати увагу на наступне:

а) на максимальну різкість зображення. Вона необхідна для вивчення структури штрихів і їх країв, характеру розпливу чорнила по волокнах паперу і ін. Така різкість досягається іноді безпосереднім фотографуванням підпису з потрібним збільшенням за допомогою мікронасадок і подальшого друку контактним способом;

б) на відсутність тіней, що заважають, яке досягається рівномірним освітленням підпису з усіх боків. Підписи на папері з жорсткою поверхнею або з поверхнею, пошкодженою, наприклад, витиранням, слід фотографувати в умовах безтіньового освітлення;

в) на знімку повинні бути передані всі деталі структури підпису. Для цього без особливої необхідності не потрібно застосовувати контрастно працюючі фотоматеріали.

Особливу увагу при подібних дослідженнях слід звертати на розгинальні, сполучні штрихи, з'єднання натискних і ненатискних штрихів, а

також на початкові і кінцеві штрихи, оскільки в цих місцях сильніше за все виявляються ознаки наслідування.

Збільшені фотознімки допомагають виявити і невмотивовані зупинки, поправки, домальовування штрихів. У цьому випадку дуже важливо зберегти на фотознімку всі деталі досліджуваного об'єкту, для чого нерідко, особливо для підписів, виконаних чорнилом, доводиться вживати заходи до зменшення контрастності зображення.

Для цього використовуються світлофільтри, що знижують кольорові контрасти (тобто такого ж кольору, як і штрихи досліджуваного підпису), фотографування у разі дослідження підписів, виконаних синім і фіолетовим чорнилом без світлофільтру, а іноді і на несенсибілізуєчих фотоматеріалах, і, нарешті, фотографування у наскрізному світлі.

У разі інтенсивного забарвлення штрихів, що не дозволяє розрізнити їх структуру, добрі результати можуть бути одержані при фотографуванні в світлі, що проходить, якщо на зворотній стороні документу немає штрихів або забруднень, що заважають. Фотоматеріали краще всього застосовувати нормальній контрастності.

При виявленні невмотивованих зупинок пишучого приладу потрібно встановити, чи не обумовлена ця зупинка випадковим зацепом пера або олівця за папір.

Подібні зацепи часто зустрічаються при виконанні підпису гострим пером або гостро зачищеним твердим олівцем на папері з нерівною, жорсткою поверхнею. Це питання розв'язується звичайно шляхом вивчення даного штриха в косонаправленном світлі за допомогою бінокулярного мікроскопа. Отже, завжди необхідно враховувати характер поверхні паперу і пишучого приладу. В окремих випадках корисно досліджувати оборотну сторону документа, оскільки в місцях зацепів пера за папір, воно проникає глибше в папір, внаслідок чого чорнило проходить на зворотну сторону.

При оцінці зупинок руху і поправок в штрихах необхідно раніше за все з'ясувати собі механізм їх виникнення і встановити, чи дійсно вони є «невмотивованими» і чи не властиві подібні зупинки і поправки безперечним підписам даної особи. Зрозуміло, що питання це може бути вирішено тільки при вивченні безперечних зразків підпису з урахуванням стану пишучого у момент виконання досліджуваного підпису. Якщо людині доводиться підписуватися безпосередньо після важкої фізичної роботи або мерзнутими руками, або в стані сп'яніння, або, нарешті, під час важкої хвороби, то в підписах нерідко можна знайти значну кількість ознак, які при недостатньо уважному відношенні експерта до обставин справи можуть бути прийняті за «ознаки наслідування».

Іноді за поправки і домальовування приймають штрихи, які відношення до підпису не мають, а випадково опинилися в тому місці документа, де згодом був нанесений підпис. Як приклад можна привести хоча б так звані «галочки», які бухгалтер або касир ставить в місці, де повинен бути виконаний підпис. Ці «пташки» часто настільки зливаються з підписом, що легко можуть бути прийняті за випадкові, невмотивовані штрихи, домальовування, виправлення тощо. Тому до оцінки виявлених ознак потрібно підходити дуже обережно.

3.2. Техніко-криміналістичне дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів

1. Використання технічних прийомів при підробці підписів.

При підробці підпису від імені якої-небудь особи іноді вдаються до різних прийомів для того, щоб додати підробленому підпису більш схожості зі справжніми підписами даної особи. Прийоми ці можуть бути найрізноманітнішими, але всі вони зрештою зводяться до копіювання якого-небудь справжнього підпису. Ще Є.Ф.Бурінський вказував, що спосіб олівцевої підготовки при копіюванні чужого підпису використовується найчастіше, тому що є найзручнішим [9, с.303].

Для технічної підробки підписів злочинці використовують різноманітні способи. Найрозповсюдженими з них є наступні:

- відтворення підпису шляхом олівцевої підготовки з наступним обведенням;
- копіювання через копіювальний папір з наступним наведенням штрихів або без нього;
- перетиснення по штрихах підпису-моделі (часто за допомогою напишучого вузла кулькової ручки) з наступним наведенням барвною речовиною;
- перемальовування на просвіт;
- вологе копіювання (перенесення барвника підпису).

У літературі також вказуються такі способи технічної підробки підписів: перемальовування на просвіт з використанням проміжної електрофотокопії підпису-моделі; проекційний спосіб та з використанням пантографу; з попередньою підготовкою олівцем з наступним наведенням; наведення штрихів зображення підпису, перенесеного електрофотографічним способом тощо.

Підписи, отримані в результаті таких дій з підписом-моделлю, наносяться рукописним способом, тому не слід ототожнювати дану категорію підписів з факсимільними, електрофотографічними зображеннями підписів, які також можуть бути використані як знак, що посвідчує певну особу при підробці документів.

Тепер кожен зі способів технічної підробки підписів розглянемо детально.

Б.Р.Киричинський розділив відносно методики дослідження всі перераховані способи технічної підробки підписів на дві групи:

а) способи з попередньою підготовкою, сліди якої залишаються на досліджуваному документі;

б) способи, при яких на досліджуваному документі не залишається слідів попередньої підготовки [18].

Для способів першої групи характерне попереднє виконання підпису малопомітними штрихами з подальшим обведенням їх олівцем або чорнилом. Цей факт має велике значення для експертизи, оскільки найчастіше при мікроскопічному дослідженні ознаки попередньої підготовки можуть бути виявлені у підробленому підписі навіть у тих випадках, коли вжиті заходи

щодо їх видалення. Такою попередньою підготовкою можуть бути передавлювання і продряпування підпису загостреним предметом із застосуванням копіювального паперу, або без нього, перемальовування підпису олівцем тощо.

При використанні способів другої групи на документі не залишається ознак попередньої підготовки, які могли б бути знайдені при дослідженні. Сюди можуть бути віднесені перемальовування підпису на просвіт без подальшого його обведення, перенесення справжнього підпису методом вологого копіювання або іншим способом, проекційний спосіб і, нарешті, фотомеханічні способи підробки (наприклад, за допомогою цинкографських кліше тощо). Щоб встановити факт підробки, необхідно вивчити інші характерні для кожного окремого способу ознаки.

Дослідження підписів, підроблених шляхом копіювання, значно полегшується, якщо у експерта є оригінал, з якого, по припущенню осіб, що призначили експертизу, скопійований спірний підпис. У цьому випадку вдаються до порівняльного вивчення обох підписів. Зокрема, звертають увагу на збіг розмірів підписів і на знайдені у ймовірному підписі-оригіналі сліди у вигляді обведення олівцем або яким-небудь загостреним предметом (якщо підпис копіювався за допомогою копіювального паперу або перетисненням). Проте необхідно враховувати, з одного боку, що повний збіг розмірів скопійованого підпису і підпису-оригіналу спостерігається тільки у виняткових випадках, а з другого боку, те, що у осіб з добре виробленим і стійким підписом два підписи, виконані в різний час, можуть мати і цілий ряд співпадаючих розмірів. Тому не можна ґрунтувати свій висновок тільки на збігу розмірів підписів, а потрібно ще враховувати інші ознаки.

При криміналістичному дослідженні підписів не можна випустити з уваги і те, що, хоча досліджуваний підпис і нанесений тією особою, від імені якої він виконаний, проте сам документ може бути підробленим. Йдеться про ті випадки, коли той, хто підроблює, використовує шматочок паперу, відірваний від якогось документа з підписом, що є на ньому. Іноді це супроводжується видаленням тексту, що є на папері, шляхом витирання або витравлювання. Цьому нерідко сприяють самі виконавці, наносячи підпис на документ таким чином, що між підписом і текстом документа залишається багато чистого паперу. Це і використовують шахраї, яким достатньо відірвати від документа шматок чистого паперу з підписом і дописати потрібний текст.

Наскільки важливо в експертній практиці враховувати цю обставину, наочно показує такий випадок. В одну з криміналістичних лабораторій поступив для дослідження документ — розписка на отримання грошей, у якому був сумнівний підпис від імені К. Експерт, не маючи в своєму розпорядженні всіх матеріалів справи, провів тільки порівняльне дослідження спірного та автентичного підписів К., і дав висновок, що підпис виконаний самим К. Проте в процесі розслідування було встановлено, що К. вказаної суми грошей не одержував. Виникла підозра, чи не використаний для виготовлення підробленого документа аркуш чистого паперу з підписом К., відірваний від якогось справжнього документу. Повторною експертизою, в розпорядження якої надали всі необхідні матеріали, було встановлено, що

досліджувана розписка написана на шматочку чистого паперу, відірваному разом з підписом від старої відомості [43].

Способи технічної підробки підписів та їх особливості

Змальовування підпису з подальшим обведенням штрихів чорнилом або олівцем. Цей спосіб схожий на підробку з наслідуванням підпису, відрізняючись від нього тим, що особа, яка підробляє, маючи перед собою справжній підпис і намальовавши на документі, шляхом наслідування, його контури, обводить їх олівцем або чорнилом. Виконання підпису шляхом наслідування є в даному випадку тільки першим етапом підробки. Потім особа, яка підробляє, може внести у намальований ним підпис всі необхідні, на його думку, виправлення, замаскувавши їх подальшим обведенням штрихів підпису.

У деяких випадках для зручності змальовування користуються прозорим склом, частіше разом з дзеркалом, встановлюючи його так, щоб одночасно було видно і змальовуваний підпис, і кінчик олівця. Зображення підпису при цьому як би лежить на потрібному аркуші паперу і залишається тільки обвести олівцем його контури. Таке пристосування дозволяє досягти великої схожості з підроблюваним підписом. Одержаний в результаті змальовування підпис звичайно наводиться олівцем або чорнилом.

Для даного способу підробки характерно:

- а) сліди попередньої підготовки у вигляді олівцевих штрихів;
- б) ознаки сповільненості рухів;
- в) відмінність у виконанні окремих деталей при зовнішній схожості з одним з варіантів справжнього підпису;
- г) часто спостерігається в таких випадках відмінність в ступені і характері розміщення натисків при обведенні чорнилом заздалегідь намальованих олівцем штрихів.

Вигляд підпису, підробленого з олівцевою підготовкою, показаний на іл. №№ 3,5 (див. додатки). Тут також наведені фотознімки обох підписів в інфрачервоному промінні (див. іл. №№ 4,6). Чорнильні штрихи, якими проводилося обведення, невидимі, оскільки вони прозорі для інфрачервоного проміння, і видимі тільки олівцеві штрихи попередньої підготовки. Добре помітні також і ознаки сповільненості рухів, і виправлення в олівцевих штрихах.

Від цього способу підробки слід відрізнити той випадок, коли повторному обведенню піддавався справжній підпис певної особи. В практиці зустрічаються випадки, коли власник документа для чіткості обводить контури підпису чорнилом, наприклад, якщо олівцевий підпис на документі виконаний твердим олівцем із слабким натиском і тому погано видимий на фоні паперу або ж штрихи підпису погано розрізняються унаслідок стирання олівця, викликаного зношуванням паперу. Іноді до такого прийому вдаються, щоб замаскувати зміни в тексті документу, проведені чорнилом. Нарешті, сам виконавець погано видимого підпису може поверх нього розписатися повторно чорнилом або олівцем, що залишає більш інтенсивні штрихи.

Тому наявність у досліджуваному підписі, виконаному чорнилом, олівцевих штрихів, що лежать під чорнильними, не завжди вказує на те, що в даному випадку є підrobка підпису з попередньою підготовкою до штучного виконання.

Для того, щоб зробити правильний висновок, необхідно, виявивши за допомогою кольоророздільній фотографії первинний олівцевий підпис, провести порівняльне дослідження його і підписів особи, від імені якої він був виконаний. При цьому особливу увагу слід звертати на наявність або відсутність в досліджуваному підписі ознак наслідування.

Деякі технічні труднощі для дослідження підписів виникають, коли олівцевий підпис обведений олівцем. Кольоророзділення корисне тільки відносно підпису, виконаного кольоровим олівцем. Якщо обведення проведено більш інтенсивно забарвленими штрихами, то може бути використаний метод маскування (фотографічного виключення).

Перемальовування підпису на просвіт. Цей спосіб підrobки відрізняється від попереднього тим, що аркуш паперу, на який повинен бути нанесений підrobлений підпис, кладеться на документ, що містить безперечний підпис і контури підпису обводяться олівцем або чорнилом. Якщо папір підrobленого документа достатньо прозорий, то для такого перемальовування не потрібно ніяких додаткових пристосувань. В інших випадках обидва документа розташовують на шматку скла так, щоб світло від джерела проходило через папір (вікно, ретушувальний верстат і т.ін.) або, щоб підвищити прозорість паперу, на який наноситься підrobлений підпис, застосовують інші прийоми, наприклад, змочують бензином. Такий папір володіє високою прозорістю, причому на нього добре лягають штрихи олівця і не залишається ніяких видимих слідів використання бензину. Залежно від того, наскільки одержаний результат влаштовує особу, яка підrobляє, він або обмежується перемальовуванням підпису, або вдається до обведення штрихів скопійованого підпису чорнилом.

Слід зазначити, що підписи, виконані шляхом перемальовування на просвіт, потрапляють на дослідження найчастіше з цієї категорії підписів, і число таких об'єктів з кожним роком збільшується [7, с.10].

Для цього способу підrobки, окрім сповільнених рухів і частих зупинок пишучого приладу, а також незграбних тремтячих рухів, характерні такі ознаки:

а) при перемальовування чорнилом на вертикальному (вікно) або похилому склі — нерівномірність інтенсивності забарвлення штрихів (чорнило стікає) і чорнильні бризки, викликані письмом в незвичних умовах;

б) при перемальовуванні на склі олівцем — відсутність рельєфу навіть в нажимних штрихах;

в) змочування паперу бензином в окремих випадках може бути знайдено під впливом ультрафіолетового випромінювання. В таких випадках в місцях, що піддавались змочуванню люмінесценція буде змінена;

г) в тих місцях, де в справжньому підписі є важко помітні на просвіт деталі, нерідко змінюється напрям руху (в порівнянні із справжнім підписом);

д) якщо оригінал підпису виконаний олівцем, то на звороті підробленого документа в місці розташування утиснень від штрихів підпису можна спостерігати частинки графіту, що пристали до паперу. Для пошуків цих частинок особливо зручний поляризаційний мікроскоп з опак-ілюмінатором.

Копіювання підписів. Це найпоширеніший вид технічної підробки підписів. На підроблений документ, що виготовляється, накладається документ із справжнім підписом. Іноді між ними розташовується аркуш копіювального паперу. Справжній підпис обводять олівцем, загостреною паличкою, шпилькою або іншим подібним предметом. На підробленому документі залишаються втиснуті або забарвлені у разі використання копіювального паперу сліди, які потім обводяться олівцем або чорнилом.

Цей спосіб виконується різними прийомами. В одних випадках обмежуються передавлюванням штрихів підпису за допомогою якого-небудь загостреного предмету, в інших — застосовують копіювальний папір. Але іноді вдаються і до складніших прийомів, наприклад, змальовування справжнього підпису на кальку з подальшим передавлюванням з кальки на підроблений документ. В деяких випадках, коли застосовується копіювальний папір, особа, яка підроблює, не вдається до якої-небудь додаткової обробки підпису. Він залишає його у такому вигляді, в якому вийшов після копіювання. Це має місце тоді, коли справжній документ повинен бути копією якого-небудь документу і всі записи на ньому виконані через копіювальний папір. В інших випадках штрихи скопійованого підпису піддаються повторному обведенню олівцем або чорнилом. Тоді в них разом з ознаками наслідування видимі ще і ознаки попередньої підготовки у вигляді втиснутих слідів, штрихів олівця і копіювального паперу.

На іл.№1 (див. додатки) наведено підпис, скопійований перетисненням і потім обведений олівцем. При обведенні втиснутих штрихів підпису олівцем злочинець зміг добитися того, щоб у всіх місцях штрихи олівця покривали рельєфні штрихи, що утворилися у результаті перетиснення. Ці сліди гарно виявлені і продемонстровані на фотознімку, зробленому у косо спрямованих променях (див. додатки – іл.№2).

Для маскування слідів попередньої підготовки використовують різноманітні додаткові прийоми, починаючи від нібито випадкового нанесення чорнильної або іншої плями, що закриває частину або навіть весь підпис, і закінчуючи видаленням штрихів попередньої підготовки шляхом витирання їх гумкою і т.ін.

Про те, наскільки різноманітні способи, що використовуються злочинцями при копіюванні підписів, може свідчити такий випадок з практики КНДІСЕ. В одному з сільських магазинів була вчинена розтрата. Підозра лягла на директора магазину, оскільки за заведеним в магазині правилом щодня увечері продавець здавав денну виручку директору. При цьому складався акт у двох екземплярах через копіювальний папір. Перший екземпляр акту з виручкою забирав директор, а наступного дня він вносив її в банк і одержував звітди квитанцію про здачу грошей. Копія, виконана через копіювальний папір, залишалася у продавця. Під час проведення ревізії продавець надав копії актів на всю суму, у тому числі копію одного акту, що

числиться за ним, на певну суму, яка в банк здана не була. Директор заявив, що грошей він не одержував і акту, копію якого пред'явив продавець, не підписував. Надану копію акту направили на експертизу, щоб встановити, чи є справжнім підпис, що є на ній, від імені директора магазину. При криміналістичній експертизі почерку підпис голови не викликав сумнівів в його автентичності. Проте ускладнюючою дослідження обставиною було те, що спірний підпис був виконаний через копіювальний папір. Під час дослідження експерт звернув увагу, що весь підпис від імені директора на досліджуваному акті виконаний швидкими вільними рухами, а в закінченні розчерку спостерігався один хвилястий, звивистий штрих. Крім того, в закінченні розчерку разом з штрихами копіювального паперу були знайдені також і олівцеві. Ця обставина примусила засумніватися в автентичності акту і запідозрити підробку способом копіювання. На прохання експерта слідчий вилучив і доставив в інститут всі копії актів, здані продавцем. Дійсно, серед них вдалося знайти копію акту на ту спірну суму, на якій підпис від імені директора за своїми розмірами точно відповідав досліджуваному підпису, відрізняючись від нього тільки закінченням розчерку. Окрім підписів, співпадали (за своїми розмірами і відносним розташуванням) слова «гроші одержав», розташовані перед підписом. Разом з цим, досліджуваному підписі на акті не було виявлено ознак перетиснення або продряпування, а в спірному підписі не знайдено звичайної для таких випадків сповільненості рухів та інших ознак наслідування.

На підставі даних дослідження експерт прийшов до висновку, що, коли складали акт на певну суму, продавець непомітно вклав в блокнот ще один аркуш копіювального паперу невеликого розміру якраз в тому місці, де звичайно розташовувався підпис. Текст акту, як і завжди, писав продавець; коли директор внизу акту написав «гроші одержав» і виконав свій підпис, то ця фраза і підпис вийшли у трьох екземплярах (замість двох) — у тому числі на одному чистому аркуші паперу. Згодом продавець до цього підпису дописав текст про заду певної суми грошей, що привласнив, проте другий аркуш копіювального паперу продавець підклав так, що верхня частина розчерку на третьому екземплярі не віддрукувалася. Тоді цю частину підпису він домальовував через копіювальний папір. Це вийшло не зовсім вдало, і він зробив правку чорним графітним олівцем. Цю правку і виявив експерт [18].

Перенос підпис (вологе копіювання). При цьому способі підробки використовується копіювальна здатність чорнила, яким нанесений справжній підпис. Сам спосіб полягає в тому, що до справжнього підпису, виконаного водорозчинним чорнилом, притискають шматочок гектографської стрічки або зволоженого желатинованого паперу. Після того, як частина барвника, що міститься в штрихах підпису, перейде на стрічку, її переносять на те місце документа, де бажають одержати підроблений підпис. Барвник, що перейшов з гектографської стрічки на папір утворює зображення підпису. Для перенесення у такий спосіб часто використовують підписи, виконані аніліновим чорнилом з інтенсивно забарвленими штрихами.

Характерними ознаками підписів, підроблених способом перенесення,

є:

а) блідість штрихів підпису. Це пояснюється тим, що переноситься тільки деяка, відносно невелика частина барвника, що міститься в штрихах справжнього підпису;

б) краї штрихів підробленого підпису нерівні, розмиті. Рельєф штрихів абсолютно відсутній навіть в штрихах, виконаних рухами, що приводять;

в) своєрідний характер розміщення фарбувальної речовини відносно волокон паперу;

г) у ряді випадків при дослідженні документа у фільтрованому ультрафіолетовому промінні можна спостерігати люмінесценцію того місця, до якого прилягала при копіюванні гектографська маса або желатинований папір [див. додатки – іл. № 13,14].

При дослідженні подібних підписів істотним є вирішення питання про відмінність підпису, перенесеного за допомогою гактографської маси або іншим способом, від підпису, нанесеного факсимільним способом. Як правило, останні мають більш чіткі краї штрихів і в деяких випадках володіють рельєфом, хоча і слабо вираженим. При сильному натиску спостерігається видавлювання барвника з середньої частини штрихів до країв.

Відомо, що підпис, тільки що виконаний кульковою авторучкою, можна перенести за допомогою найпростіших прийомів, наприклад за допомогою пальця, який прикладають спершу до підпису, а потім до чистого аркуша паперу. Такий перенесений підпис легко знайти, оскільки, крім перерахованих ознак, в його штрихах можна спостерігати структуру поверхні того предмету, який використовувався для перенесення. Так, якщо для цього був застосований палець, то відбиток його можна виявити за допомогою дактилоскопічних порошків або обкурювання парами йоду. Істотною ознакою є також відсутність рельєфу, характерного для штрихів, проведених кульковою авторучкою.

Проекційний спосіб та з використанням пантографу. Ці два способи досить схожі за способом отримання підробленого підпису. У першому випадку підпис фотографують і з отриманого негативу через фотозбільшувач проеціюють на відповідну ділянку документа з наступним обведенням (при цьому можна змінювати розмір підпису).

Аналогічно отримують підпис і за допомогою креслярсько-копіювального приладу пантографу. Тільки замість негативу використовують раніше отримане контурне зображення підпису. Отримане контурне зображення обводять олівцем або ручкою. При цьому достатньо строго зберігаються конфігурація букв та інших елементів підпису, їх відносні розміри, тобто пропорційність. Прилад дозволяє також змінювати загальні розміри підпису, збільшуючи або зменшуючи його. Збіг розмірів букв, їх елементів, розчерку та інших частин підпису створює враження значної зовнішньої схожості досліджуваного підпису із зразками, що слугували оригіналом при підробці. Звичайно між цими підписами яких-небудь істотних відмінностей не спостерігається (окрім зміни можливої масштабу). При накладенні один на одного підписи можуть повністю співпасти. Проте ця обставина якраз свідчить про технічну підробку, тому що однакові за розміром справжні підписи однієї і тієї ж особи практично не зустрічаються.

Сповільненість рухів пояснюється тим, що контурне зображення підпису, задалегідь підготовлене при копіюванні, обводиться за допомогою поступових відносно повільних рухів. А неспівпадання окремих менш виражених особистих ознак досліджуваного підпису і оригіналу викликається тим, що виконавець підробки не в змозі повністю повторити рухи виконавця справжнього підпису і допускає ті або інші відхилення від оригіналу.

Наступні способи технічної підробки характеризуються використанням технічних засобів без нанесення підпису рукописним способом.

Застосування рельєфного кліше (факсиміле). Цей спосіб характеризується нанесенням зображення підпису за допомогою кліше, виготовленого фотоцинкографським способом, вирізуванням чи гравіруванням. Підписи, одержані відтисненнями з факсиміле, звичайно, ставляться на документах, що оформляються у великій кількості, і являються точними копіями підпису-оригіналу. Якщо кліше виготовлено фотоцинкографським способом, то штрихи підпису звичайно забарвлені рівномірно, краї досить чіткі, може спостерігатися незначний рельєф, але металеві друкуючі елементи кліше зумовлюють своєрідну мікроструктуру штрихів підпису. Наприклад, в них не спостерігаються борозди, які залишаються знаряддями письма, що проявляється в особливості розподілу фарбувальної речовини: краї штрихів при великому збільшенні виявляються переривистими, у середині штрихів спостерігаються пробільні ділянки. По цих ознаках підпис, отриманий за допомогою фотоцинкографського кліше, легко відрізнити від підпису, нанесеного факсиміле з каучуковими друкуючими елементами. Більшість аналогічних ознак спостерігається у підписах, виконаних за допомогою вирізаних рельєфних саморобних кліше, але характерна нерівномірність товщини штрихів на всьому протязі підпису, особливо потовщення у сполучних штрихах, кутааста форма овальних елементів, відсутність тонких штрихів та інших дрібних деталей тощо.

Спосіб із застосуванням копіюально-множильної техніки. В останні роки нерідко злочинці намагаються підробити підпис, просто перекопіювавши його зі справжнього документу з використанням сучасної однокольорової або багатокольорової копіюально-множильної техніки, а потім штрихи наводять. Найчастіше для цього використовуються ксерокопіювальні апарати з електрофотографічним способом нанесення зображень. В отриманих підписах у штрихах відсутній рельєф, барвник при збільшенні виявляється частинками порошку-тонеру з характерним блиском, лежить на поверхні паперу зпеченою шкоринкою і при згинанні паперу відшаровується, тощо. Також для підробки підписів іноді застосовують лазерні принтери [див. додатки іл.№ 9,10]. При застосуванні копіюально-множильної техніки у штрихах підробленого підпису виявляються характерні ознаки присіселаду. Наприклад, підпис, підроблений з використанням струменево-крапельного принтеру буде характеризуватись наступними ознаками: штрихи складаються з окремих точок – краплин рідких чорнил (можливо, кольорових), відсутні сліди тиснення від пишучого приладу і характерні траси [див.додатки іл.№ 11,12].

Симуляція технічної підробки підпису

Однією з істотних ознак технічної підробки підпису є наявність так званих ознак попередньої підготовки у вигляді слідів продряпування або перетиснення олівцевих штрихів або штрихів копіювального паперу. Проте іноді наявність вказаних ознак не може служити доказом підробки досліджуваного підпису, оскільки вони виникли в наслідок випадкових причин.

Такими причинами можуть бути:

А. Обведення справжнього підпису чорнилом або олівцем. До неї часто вдаються для поліпшення читаємості погано розбірливого, затертого підпису. Олівцеві підписи, особливо виконані твердими олівцями на кольоровому папері низької якості погано читаються. З часом, особливо якщо поверхня документу піддається тертю або він згинається, частинки графіту обсипаються і підпис стає ще менш чітким. Тоді власник документа обводить чорнилом маловидимі олівцеві штрихи, не думаючи про те, до чого це може привести згодом. В окремих випадках обведення проводить та ж сама особа, яка виконала малорозбірливий підпис. Зрозуміло, в такому підписі можуть і не спостерігатися ознаки наслідування. Тому, якщо в досліджуваному підписі знайдені олівцеві штрихи, схожі на сліди попередньої підготовки, то не слід обмежуватися тільки констатацією факту їх виявлення, а необхідно досліджувати олівцевий підпис. Дослідження повинне встановити, чи не піддавався справжній підпис повторному обведенню. Для цього необхідно за допомогою методів судової фотографії виявити олівцевий підпис, позбувшись штрихів обведення. Обведення справжнього підпису проводиться іноді і в тих випадках, коли злочинцю необхідно замаскувати факт внесення в документ яких-небудь змін або дописок. Наприклад, в текст, написаний олівцем, він вносить чорнилом дописки або виправлення. Цим же чорнилом він обводить і всю решту записів, і в тому числі і підпису.

Б. Наявність випадкових штрихів і утиснень, можуть бути прийнятими за ознаки попередньої підготовки. Іноді, в місці розташування досліджуваного підпису виявляють олівцеві штрихи або штрихи копіювального паперу, на перший погляд дуже схожі на штрихи попередньої підготовки. При подальшому їх вивченні нерідко вдається встановити, що ці штрихи випадкового походження і, не мають безпосереднього відношення до досліджуваного підпису. Такі, наприклад, вже згадані «пташки», що використовуються бухгалтерами і касирами для вказівки того місця, де потрібно розписатися.

Є.Ф. Буринський звертав увагу на те, що в підписі олівцеві штрихи можуть бути тому, що на даний підпис указували олівцем ревізори, бухгалтера і інші особи, торкаючись їм до паперу [9]. У таких випадках олівцеві штрихи мають відносно невеликі розміри і виявляються або збоку чорнильних штрихів, або на них, тоді як у разі олівцевої підготовки спостерігається більш менш безперервна олівцева лінія, розташована під буквами підпису.

Втиснення і олівцеві штрихи можуть спостерігатися в справжніх підписах, які раніше використовувалися як зразки при виготовленні

підроблених підписів шляхом копіювання. Характерним для подібних випадків є те, що штрихи самого підпису виконані в більш швидкому темпі, ніж штрихи олівця і вдавленості. Корисним в цих випадках є також мікроскопічне дослідження з метою встановити хронологічної послідовності нанесення пересічних штрихів. Нарешті, як на причину походження вдавлених слідів, що нагадують сліди попередньої підготовки, слід вказати на наявність в пишущій масі олівця окремих крупних піщинок і т.п.. Іншою характерною ознакою являється те, що у всіх штрихах вдавленості по відношенню до відкладень фарбувальної маси розташовувалися абсолютно однаково, чого майже ніколи не буває у випадках попередньої підготовки шляхом передавлювання.

В. Навмисне нанесення оліцевих або інших штрихів на справжній підпис з метою симуляції підробки копіюванням. У практиці криміналістичної експертизи підписів відомі випадки, коли особа, маючи намір згодом відмовитися від свого підпису на документі, вдавалася до такого прийому, як обведення олівцем або чорнилом власного підпису. При цьому переслідувалася мета симулювати підробку підписів шляхом копіювання з попередньою підготовкою.

При вирішенні питання про те, чи є в даному випадку оліцеві або інші штрихи ознакою наявності попередньої підготовки до штучного виконання або ж вони нанесені згодом на готовий підпис, нерідко велике значення має встановлення хронологічної послідовності нанесення чорнильних і оліцевих штрихів. Разом з цим особливу увагу слід звертати на наявність або відсутність в досліджуваному підписі ознак наслідування.

3.3. Особливості методики техніко-криміналістичного дослідження підписів

Технічному дослідженню підпису, як вже зазначалось, повинне передувати графічне (почеркознавче) дослідження. Тому криміналістичне дослідження підпису за своєю сутністю є комплексним.

Спочатку експерт вивчає графічні ознаки підпису. Почеркознавче дослідження проводиться спочатку для того, щоб встановити, чи містить підпис ознаки незвичного виконання.

З метою мікроскопічного дослідження підпису можуть бути використані мікроскопи (найпоширенішими є мікроскопи типу “МБС-10”). А попереднє ознайомлення і первинний огляд документа можна провести за допомогою збільшувальної лупи.

Для того, щоб знайти штрихи попередньої підготовки і відрізнити олівець від копіювального паперу, рекомендується застосовувати мікроскопи з opak-ілюмінаторами. Джерело світла повинне забезпечити достатньо яскраве освітлення досліджуваного місця документа.

Сама техніка мікроскопічного дослідження підписів не відрізняється від техніки дослідження інших об'єктів. Для отримання мікрофотознімків підписів може бути використана мікрофотографічна установка будь-якого типу. При невеликих збільшеннях, порядку 10х і 30х, зручніше користуватися

короткофокусними об'єктивами без окулярів. Світлофільтри зручніше всього встановлювати перед джерелом світла при односторонньому освітленні і між об'єктивом і пластинкою при освітленні об'єкту з декількох сторін. В цьому випадку наведення на різкість необхідно проводити зі встановленим світлофільтром.

Виявлення слідів попередньої підготовки

Основну увагу слід звернути на загальний стан документа, його розміри і форму, характер країв і залишки штрихів, що є на краях, пошкодження поверхневого шару паперу, відносно розташування підпису і тексту тощо. Береться до уваги товщина паперу, його загальний стан та якість, місце розташування підпису, колір його штрихів, рівномірність нанесення фарбувальної речовини, тип пишучого приладу, яким виконаний текст і підпис тощо. Наприклад, вірогідність копіювання підпису на просвіті на щільному і товстому папері менше, ніж на прозорому і тонкому. Якщо є підстави підозрювати, що текст був витравлений, то потрібно спостерігати люмінесценцію документів у фільтрованих УФ-променях і фотографувати у відображених УФ-променях. Звертають також увагу на те, яким чорнилом (олівцем) виконані текст і підпис (однакового або різного кольорного відтінку).

Після цього переходять до вивчення підпису. В першу чергу встановлюється наявність або відсутність у ньому ознак підготовки — олівцевих штрихів, штрихів копіювального паперу, подряпин і утиснень, проведених гострим предметом.

Обведення підпису чорнилом в окремих випадках може бути проведено так, що чорнильні штрихи повністю закривають штрихи попередньої підготовки. Щоб переконатися у їх відсутності, необхідно нанесений чорнилом підпис дослідити в інфрачервоних променях. У більшості випадків цього достатньо, щоб прибрати заважаючі чорнильні штрихи і знайти штрихи олівця або копіювального паперу, що знаходяться під ними.

Знайшовши у підписі штрихи, схожі на штрихи попередньої підготовки, необхідно встановити, з одного боку, чи є вони олівцевими або штрихами копіювального паперу, а з іншої, — чи є вони, дійсно, слідами попередньої підготовки або нанесені на документ випадково. Перше питання розв'язується у більшості випадків мікроскопічним дослідженням за допомогою opak-ілюмінатора. Для цього можна використовувати поляризаційний мікроскоп. Вводячи або виводячи аналізатор, розташований в тубусі мікроскопа і, таким чином, спостерігаючи або розсіяне, або дзеркально-відбите світло частинками штриха, навіть у важких випадках можна знайти характерний блиск частинок графіту. Паралельно з цим вивчається характер розташування частинок фарбувальної речовини по відношенню до волокон паперу і країв штрихів.

Для вирішення другого питання необхідно перш за все з'ясувати, чи маємо ми справу з окремими невеличкими штрихами або ж штрихи олівця (копіювального паперу) повторюють малюнок досліджуваного підпису. Чорнильні підписи слід сфотографувати в інфрачервоному промінні: на таких знімках чорнильні штрихи у більшості випадків зникають, тоді як штрихи

олівця або копіювального паперу видимі добре. За наявності утиснених штрихів, їх краще фотографувати у косо спрямованих променях.

При дослідженні підписів, обведених синім або фіолетовим чорнилом, добрі результати дає фотографування картини інфрачервоної люмінесценції. При цьому чорнильні штрихи на подібному знімку виходять світлими, а штрихи олівця і копіювального паперу залишаються темними. Наявність на знімку відмінних один від одного чорнильного і олівцевого підписів дає можливість точніше порівняти відносне розміщення штрихів обох підписів. Якщо встановлено обведення підпису чорнилом по олівцю або копіювальному паперу, то необхідно вирішити питання про те, чи немає в даному випадку обведення справжнього підпису. Як правило, якщо є обведення справжнього підпису, то олівцевий підпис виконаний більш швидкими і виробленими рухами, ніж чорнильний. Заздалегідь потрібно з'ясувати ступінь виробленості рухів у особи, від імені якої значиться досліджуваний підпис.

Хоча в скопійованому підписі звичайно і залишається обмаль ознак, що характеризують почерк його виконавця, проте роздільне почеркознавче дослідження підпису, знятого звичайним способом і в ІЧ-променях, іноді дозволяє встановити і виконавця олівцевого підпису і особу, що обводила цей підпис чорнилом.

У складних випадках, коли є підозра на симуляцію підробки підпису копіюванням, необхідно провести дослідження штрихів, які перетинаються, з тим, щоб встановити, який підпис був нанесений раніше. Це дослідження проводиться тими ж методами, які взагалі застосовуються при дослідженні штрихів, що перетинаються.

При виявленні у підписі слідів утиснень, не співпадаючих повністю або частково з штрихами підпису і за своїм характером не схожих на сліди того пишучого приладу, яким нанесений підпис, необхідно перш за все встановити, чи не обумовлені вони якими-небудь випадковими причинами. Як вже вказувалося, такими причинами можуть бути утиснення, залишені при написанні на аркуші паперу, що був зверху поклейдений, або піщинки, що опинилися випадково у стрижні олівця тощо. При вирішенні цього питання вивчають загальний характер як самих утиснень, так і рухів, якими вони залишені (швидкі або сповільнені), а також з'ясовують, наскільки утиснення повторюють малюнок безсумнівного та досліджуваного підписів. Іноді корисно вивчити штрихи кінцевих букв тексту, що передують підпису, а також зворотні боки документів.

Виявлення інших ознак технічної підробки підпису

За відсутності ознак попередньої підготовки необхідно переконатися в тому, що досліджуваний підпис не підроблений яким-небудь із способів, що не вимагають попередньої підготовки, наприклад шляхом перенесення, за допомогою кліше, шляхом прямого змальовування і т.ін. Перенесення підпису за допомогою гектографської маси або нанесення його за допомогою цинкографського кліше розпізнаються шляхом вивчення структури штрихів підпису. Штрихи підпису, нанесені за допомогою кліше, виготовленого з паперу або целулоїду, по своїй структурі схожі на штрихи підписів, перенесених за допомогою гектографської маси.

При вирішенні питання про те, чи не виконаний досліджуваний підпис шляхом наслідування або ж чи не змальований він без попередньої підготовки, вивчаються ознаки наслідування — сповільненість рухів в штрихах, хвилясті, як би тремтячі штрихи, наявність невмотивованих зупинок пера. При цьому потрібно переконатися, що ці ознаки є дійсно ознаками наслідування, а не обумовлені випадковими причинами — особливостями паперу і пишучого приладу, умовами виконання підпису і т.ін. не властиві безперечним підписам даної особи.

Дослідження підпису при наявності зразка, з якого по припущенню слідчого скопійований досліджуваний підпис

Особливий інтерес представляє той випадок, коли серед безперечних підписів, наданих в розпорядження експерта, є такий, з якого (по припущенню) скопійований досліджуваний підпис. Одною з ознак, вказуючих на підробку копіюванням, є збіг розмірів спірного і безперечного підписів. Широко поширена думка, що не може бути двох безперечних підписів однієї і тієї ж особи, виконаних абсолютно однаково, а тому точний збіг розмірів спірної і безперечної підписів є якнайкращим доказом підробки.

Для доказу збігу розмірів декількох підписів існує ряд способів, з яких найбільш поширені наступні: 1) порівняльне вимірювання окремих частин підпису, 2) розгляд накладених один на одного підписів, віддрукованих в одному масштабі на прозорих плівках в проходячому світлі, 3) фотографування підписів з накладеними на них прозорими сітками, 4) суміщення двох фотознімків і, нарешті, 5) фотографічне накладення підписів. При цьому звичайно не звертають уваги на стійкість в розмірах безперечних підписів тієї особи, від імені якої значиться спірний підпис. В більшості випадків дослідження обмежується порівняльними вимірюваннями розмірів спірного підпису і оригінала, з якого, по припущенню, вона скопійована. Неуважне відношення до цього питання може привести в окремих випадках до помилкових висновків.

Наведене положення про неможливість отримання двох абсолютно однакових у всіх деталях підписів однієї і тієї ж особи, безперечно, є правильним. Проте необхідно додати, що і скопійовані підписи в більшості випадків за розмірами дещо відрізняються від тих безперечних підписів, які послужили оригіналами для копіювання. Ці розбіжності іноді бувають значними. Можливі і такі випадки, коли особа володіє достатньою стійкістю рухів, що дозволяє йому виконувати підписи дуже близько відповідні один до одного за своїми розмірами.

Тому виникає питання про те, що саме слід розуміти під «збігом» у розмірі підписів або інакше — при яких розбіжностях в розмірах досліджуваного і безперечного підписів ми можемо говорити про наявність копіювання і в яких випадках про два безперечні підписи однієї і тієї ж особи, що володіє достатньо великою стійкістю рухів. Встановлено, що навіть при найретельнішому копіюванні, порівнюючи між собою оригінал і копію, завжди спостерігаються розбіжності за цілим рядом розмірів. Вони обумовлюються, з одного боку, різними випадковими відхиленнями в рухах пишучого приладу, а з іншою — тим, що особа, що копіює підпис, не могла точно встановити напрям рухів в штриху і провела його на свій розсуд.

Нарешті, зустрічаються випадки, коли той, що підроблює, щоб не було підозри в тому, що даний підпис скопійований, умисно прагне виконати його так, щоб не було повного збігу розмірів копії і оригіналу, проводячи деякі штрихи інакше, ніж в оригіналі.

У всіх досліджуваних нами випадках підробки підписів копіюванням спостерігалися розбіжності, деколи досить значні, між розмірами скопійованого підпису і оригіналу.

Проведені порівняльні виміри підписів, підроблених шляхом копіювання, показали, що відносний збіг розмірів скопійованого і безперечного підписів спостерігається у відстанях між штрихами і буквами, тоді як найбільші розбіжності є при вимірюванні довжини окремих штрихів — особливо штрихів букв з під- і надрядковими частинами.

При порівнянні розмірів підписів осіб, що володіють достатньо стійкими і виробленими почерковими навичками, розбіжності в розмірах безперечних підписів однієї і тієї ж особи, в деяких випадках виявлялися значно меншими, ніж розбіжності між скопійованим підписом і оригіналом. При цьому в безперечних підписах однієї і тієї ж особи не спостерігалася переважної стійкості яких-небудь певних розмірів, як це було при порівнянні скопійованих підписів з оригіналами.

Дослідження підписів, підроблених копіюванням, навіть в тих випадках, коли є в наявності підпис, що є, по припущенню, оригіналом для копіювання, належить до числа складних досліджень, при яких не можна обмежитися одним яким-небудь певним методом — будь то вимірювання окремих розмірів або який-небудь інший. Тут необхідно звертати увагу на наступні моменти:

1. Збіг в розмірах досліджуваного і справжнього підписів. При цьому головну увагу слід звертати на збіг у розмірах відстаней між штрихами і буквами, а також між окремими групами букв.

Наочним способом встановлення збігу в розмірах є метод кольорового накладення. Володіючи цілком достатньою точністю, цей спосіб зручний тим, що він дає можливість швидко і просто судити про те, в якому ступені ті або інші розміри спірного і безперечного підписів співпадають між собою. З цією метою в однаковому масштабі виготовляють позитивні зображення обох порівнюваних підписів: один — на папері, інший — на прозорій (краще всього позитивної) плівці. Обидва ці зображення фарбують в різні кольори. Зображення на папері повинне бути більш щільним, ніж на плівці. Після цього накладають одне зображення (на плівці) на інше (на папері) і склеюють за допомогою 1-процентного розчину желатину.

2. Разом зі встановленням збігів в розмірах досліджуваного і безперечного підписів необхідно врахувати стійкість розмірів безперечних підписів даної особи, яку бажано прослідити на можливо більшій кількості як відібраних, так і вільних зразків.

3. Наявність слідів попередньої підготовки: олівцевої, за допомогою копіювального паперу або ж шляхом процарапування гострим предметом. В останніх двох випадках сліди підготовки можуть спостерігатися не тільки в скопійованому підписі, але і в оригіналі.

4. Наявність так званих «ознак наслідування».

Всі ці моменти повинні оцінюватися в зв'язку і сукупності з іншими даними дослідження.

Аналогічним способом проводиться дослідження і у випадках, коли є дві або декілька підписів, щодо яких виникло припущення, що вони скопійовані з одного і того ж оригіналу, але сам оригінал відсутній.

Стосовно варіантів формулювання висновків про спосіб виконання підписів, що нами розглядались, можна, як приклад, навести наступні: «Досліджуваний підпис виконаний із застосуванням технічних прийомів, зокрема – шляхом перемальовування на просвіт, використовуючи як модель...»; «Досліджуваний підпис виконаний з ретельним наслідуванням підпису А. або з використанням технічних прийомів, зокрема – шляхом перемальовування на просвіт з використанням як моделі якогось справжнього підпису А....» [7, с.25-26].

До експертного висновку, звичайно, додаються всі необхідні фототаблиці та інші додатки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Ароцкер Л.Е.* Криминалистическое исследование подписей, выполненных с подражанием. // Теория и практика криминалистической экспертизы. - № 2. - М., 1956.
2. *Ароцкер Л.Е.* Установление автоподлога подписи // Практика криминалистической экспертизы. - № 1-2. - М., 1961.
3. *Ароцкер Л.Е., Коновалов Е.П.* Признаки автоподлога подписей // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1957.
4. *Ароцкер Л.Е.* Основные вопросы криминалистического исследования подписей, выполненных «с подражанием» // Теория и практика криминалистической экспертизы. - Сб. 3. - М., 1958.
5. *Берзин В.Ф., Ковальчук З.А., Меленевская З.С.* Оценка признаков, противоречащих выводу на заключительной стадии идентификационного исследования // Криминалистика и судебная экспертиза. - Вып.37. - К., 1988.
6. *Бирюков В.В., Коваленко В.В.* Криминалистическое исследование документов: Монография. - Луганск: РИО ЛИВД, - 1999. - 164 с.
7. *Бондар М.С., Драпей Н.Г., Сукманова Т.О.* Вирішення почеркознавчих задач стосовно підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів: Методичні рекомендації. - К. КНДІСЕ, 2004. - 60 с.
8. *Бродская А.Б.* Криминалистическое исследование сходных почерков. // Проблемы судебной экспертизы. - Вып.2. - М., 1961.
9. *Буринский Е.Ф.*, Судебная экспертиза документов, производство и пользование ею. - СПб., 1903.
10. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. І голов. ред. В.Т.Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. - 1440 с.
11. *Вольвач Н.С.* О влиянии свойств пишущего прибора на признаки почерка // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1957.
12. *Воробей О.В.* Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів. - К.: НАВСУ, 2005.
13. *Горгошидзе Л.Ш.* Возможности решения некоторых диагностических задач при исследовании подписей // Судебная экспертиза и проблемы борьбы с преступностью. - Ташкент, 1964.
14. *Грачев В.А.* Об иллюстрации акта криминалистической экспертизы подписей // Теория и практика криминалистической экспертизы. - Сб. 3. - М., 1958.
15. *Гусев А.А.* О технике производства многообъектных экспертиз подписей // Теория и практика криминалистической экспертизы. - Сб. 3. - М., 1958.
16. *Гусев А.А., Устьянцева Т.В.* Установление технической подделки подписи. - М., 1967.

17. *Елисеев А.А.* Подпись как почерковое начертание. // Теория и практика криминалистической экспертизы. - Сб. 3. - М., 1958.

18. *Киричинский Б.Р.* Техническое исследование подписей // Теория и практика криминалистической экспертизы. - № 3. - М., 1958.

19. *Криминалистическое исследование подписей*, выполненных в необычных условиях (намеренное изменение, подражание, состояние алкогольного опьянения и стресса), в целях установления их подлинности (неподлинности): Методическое пособие для экспертов. - М., 1994.

20. *Леканова Л.Г.* О комплексном, почерковедческом и техническом исследовании подписей, выполненных с помощью технических приемов // Экспертная практика и новые методы исследования. - М., 1977.

21. *Липовский В. В.* Установление условий выполнения подписей от имени лиц пожилого и старческого возраста: Методическое пособие. Судебно-почерковедческая экспертиза малообъемных почерковых объектов. - К., -1989.

22. *Липовский В.В.* Криминалистическое исследование подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста: Методическое пособие для экспертов. - М., 1983.

23. *Липовский В.В.* О некоторых вопросах проблемы индивидуальности подписи //Рефераты второй научной конференции НИИСЭ. - Ташкент, 1961.

24. *Липовский В.В.* Особенности методики исследования подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста // Криминалистика и судебная экспертиза. - Вып 28. - К., 1984.

25. *Липовский В.В.* Почерковедческое исследование подписей, исполненных с помощью технических приемов. - К.:РИО МВД УССР, 1975.

26. *Липовский В.В.* Система идентификационных признаков подписи // Вопросы судебной экспертизы. - Баку, 1969.

27. *Липовский В.В.* Возможности почерковедческого исследования подписей, выполненных с помощью технических приемов. // Криминалистика и судебная экспертиза. - Вып. 8. - К., 1971. - С. 198-206.

28. *Липовский В.В.* Почерковедческое исследование подписей, выполненных путем перерисовки "на просвет". // Криминалистика и судебная экспертиза.- Вып. 16. - К., 1978. - С.64-67.

29. *Липовский В.В.* Пределы совпадения признаков в маловариационных подписях одних и тех же лиц. // Роль судебной экспертизы в социалистическом правовом государстве. Тезисы научно-практической конференции. - Минск, 1989. - С.208-210.

30. *Липовский В.В.* Использование корреляционного анализа структурно-геометрических характеристик для выявления подписей, выполненных с применением некоторых технических приемов. // Криминалистика и судебная экспертиза. - Вып. 38. - К., 1989. - С.56-63.

31. *Липовский В.В., Садиленко В.Н.* Экспериментальные данные о стереотипности некоторых структурно-геометрических характеристик подписей. // Криминалистика и судебная экспертиза. - Вып. 42. - К., 1991. - С.40-44.

32. *Манцетова А.И.* Исследование координации движений // Экспертная практика. - Вып. 15.- М., 1969.

33. *Манцетова А.И., Мельникова Э.Б., Орлова В.Ф.* Экспертиза почерка // Теория и практика криминалистической экспертизы. - Вып.6-7. - М., 1961.

34. *Манцетова А.И., Орлова В.Ф., Славуцкая И.А.* Теоретические основы судебного почерковедения. // Труды ЦНИИСЭ - Вып. 1. - М.,1967.

35. *Маркова Л.В.* Криминалистическое исследование подписей, выполненных лицами от своего имени с намеренным искажением: Автореф. дис...канд. юрид.наук. - М., 1992.

36. *Можар И.М.* Криминалистическая экспертиза рукописей и подписей, выполненных с разрывом во времени, в уголовном и гражданском судопроизводстве: Автореф. дис...канд. юрид.наук. - Харьков 1967.

37. *Можар И.М.* Устойчивость признаков почерка в зависимости от времени // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1957.

38. *Орлова В.Ф.* Идентификационные признаки подписи.// Теория и практика криминалистической экспертизы. - Сб. 3. - М., 1958.

39. *Орлова В.Ф.* Методика исследования подписей // Теория и практика криминалистической экспертизы. - № 6-7. - М., 1961.

40. *Орлова В.Ф.* Теория судебно-почерковедческой идентификации // Труды ВНИИСЭ. - Вып. 6. - 1969.

41. *Павленко С.Д., Золотарь Н.С., Попов Ю.П., Мороз Т.И.* Образцы экспертных заключений. Криминалистическое исследование документов. – К., МВД УССР, 1989.

42. *Палиашвили А.Я.* Исследование поддельных расписок. //Сборник научных трудов. - Вып. III. -Ташкент, 1960.

43. *Палиашвили А.Я.* Признаки подделки документа, изготовленного из другого документа, содержащего подлинную подпись. // Теория и практика криминалистической экспертизы. - Сб. 1. - М., 1955.

44. *Порфирьев К.Г.* Значение установления технического приема выполнения подписей. // Криминалистика и судебная экспертиза. - Вып. 19. - К., 1979. - С.134-136.

45. *Проблемы комплексного криминалистического исследования подписей* // Материалы Всесоюзного научно-практического семинара. Харьков, 29-31 октября 1985. - М., 1986.

46. *Семенова М.М., Михайленко С.Г.* Криминалистическое исследование подписей, исполненных в состоянии опьянения. - Минск, 1975.

47. *Соколовский З.М.* Влияние условий нанесения подписи на ее признаки // Материалы научной конференции, посвященной проблемам криминалистической экспертизы. - М., 1958.

48. *Соколовский З.М.* Как оценить наличие карандашных и чернильных штрихов в исследуемых подписях. // Экспертная практика Харьковского НИИСЭ. - Метод. бюлл. № 14-15. - Харьков, 1965.

49. *Солнцева Л.Ф.* Идентификация личности по подписи. - М., 1960.

50. *Солнцева Л.Ф.* Транскрипция подписи и ее идентификационное значение. // Теория и практика криминалистической экспертизы. - Сб. 3. - М., 1958.

51. *Судебно-почерковедческая экспертиза, часть I:* Пособие для экспертов-почерковедов и судебно-следственных работников. - М., 1971.

52. *Сукманюк О.О.* К вопросу идентификационного исследования подписей, выполненных при помощи технических приемов. // Экспертное обеспечение правосудия на современном этапе судебно-правовой реформы. Збірник науково-практичних матеріалів. - Сімферополь, 2000. - С.91-93.

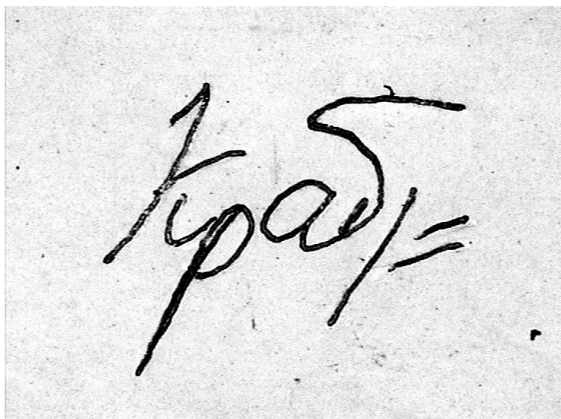
53. *Технико-криминалистическая экспертиза документов:* Курс лекций /Под ред. В.Е.Ляпичева. – Волгоград: ВА МВД России, 2001. – 208 с.

54. *Технико-криминалистическая экспертиза документов:* Практикум /Под ред. В.Е.Ляпичева. – Волгоград: ВА МВД России, 2002. – 196 с.

55. *Установление технической подделки подписей* // Криминалистическая экспертиза. - Вып. 4. - М., РИО МООП СССР, 1966.

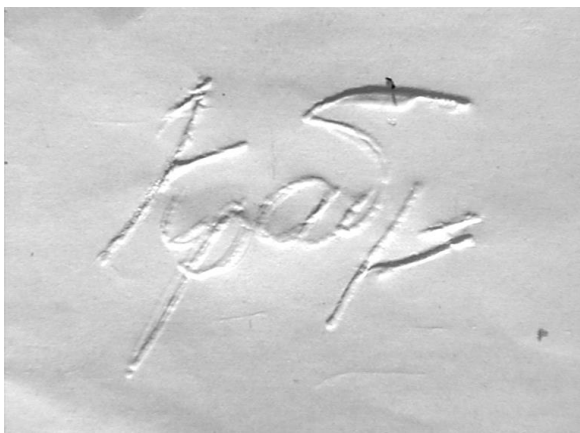
56. *Энциклопедия судебной экспертизы* /Под ред. Т.В.Аверьяновой, Е.Р.Росинской. – М.: Юристъ, 1999. –552 с.

ДОДАТКИ
Ілюстрації до розділу 3 “Техніко-криміналістичне дослідження
підписів”

Ілюстрація №1¹

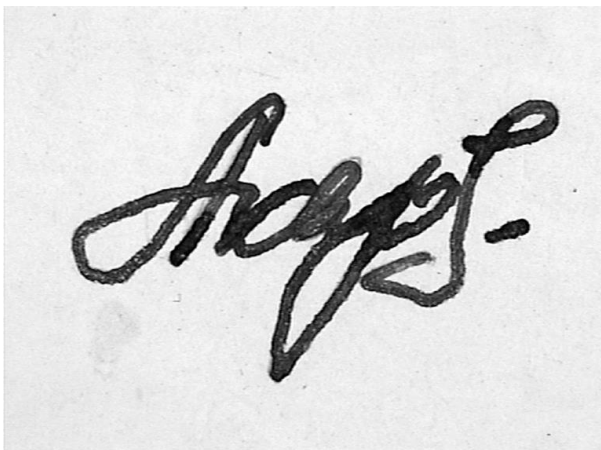
Збільшене зображення підпису у звичайному розсіяному світлі.

Ілюстрація №2

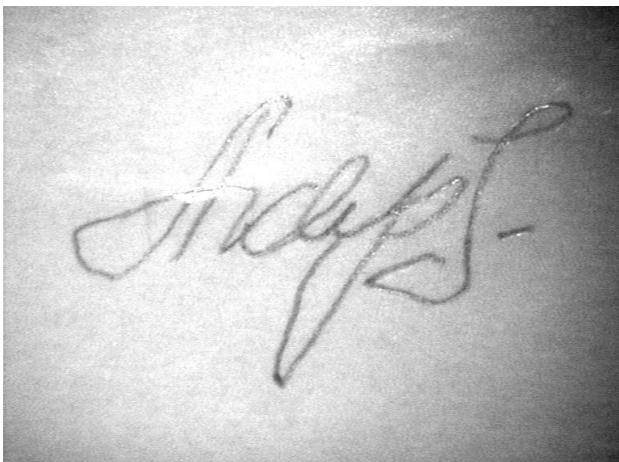
Збільшене зображення того ж підпису, що і на іл.№1: у косо спрямованих променях з використанням світлофільтру “КС-19” виявлено утиснені штрихи попередньої підготовки.

¹ Ілюстрації виготовлені з використанням програмно-апаратного комплексу “ТЭД-34”.

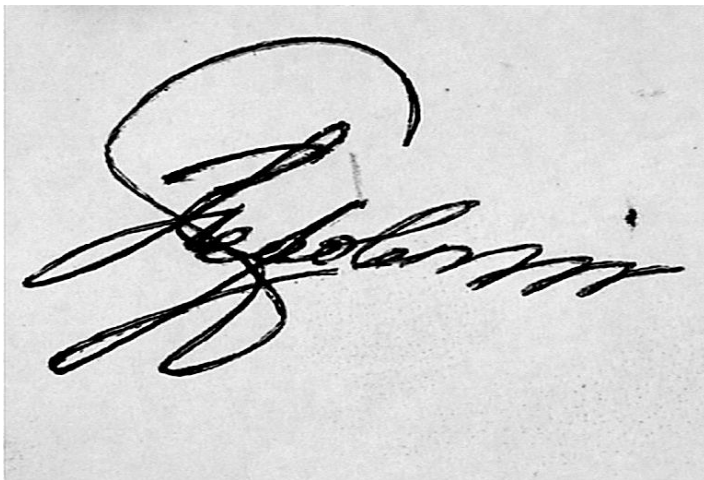
Ілюстрація №3

Збільшене зображення підпису у звичайному розсіяному світлі.

Ілюстрація №4

Збільшене зображення того ж підпису, що і на іл.№3: у косо спрямованих променях з використанням світлофільтру “ИКС-3” виявлено штрихи попередньої підготовки з використанням графітного олівця.

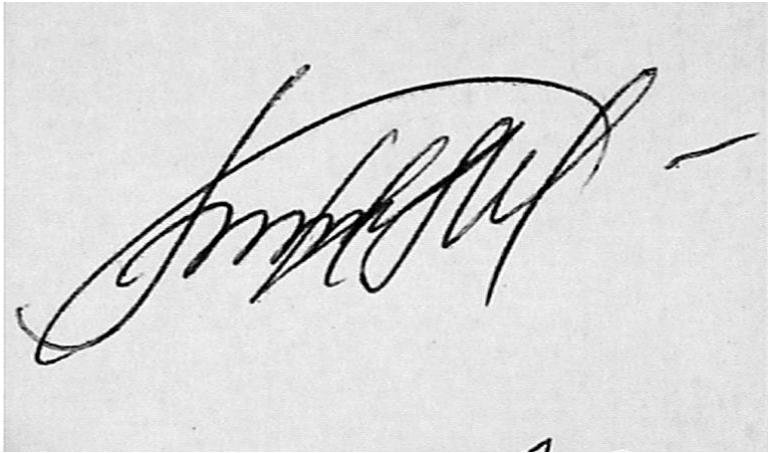
Ілюстрація №5

Збільшене зображення підпису у звичайному розсіяному світлі.

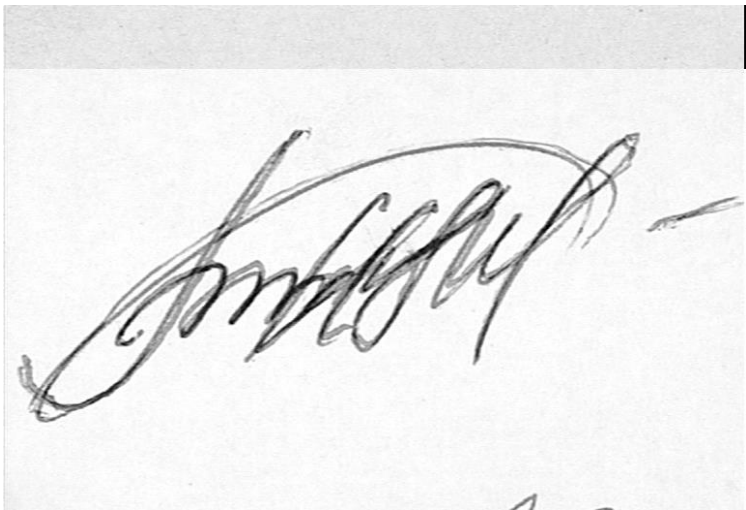
Ілюстрація №6

Збільшене зображення того ж підпису, що і на іл.№5: у косо спрямованих променях з використанням світлофільтру “ИКС-3” виявлено штрихи попередньої підготовки з використанням графітного олівця.

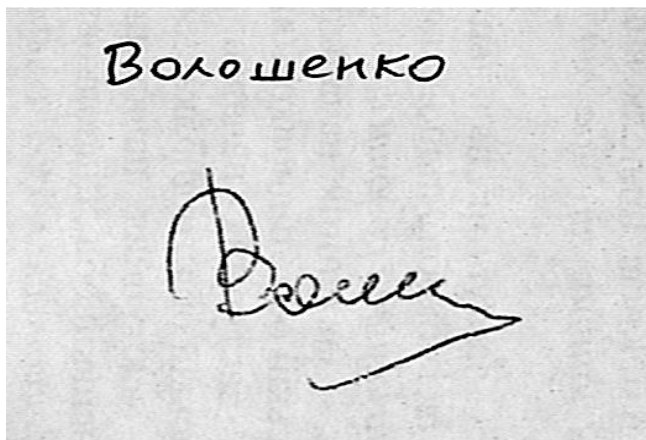
Ілюстрація №7

Зображення підпису-оригіналу, з якого відбувалось копіювання на інший документ.

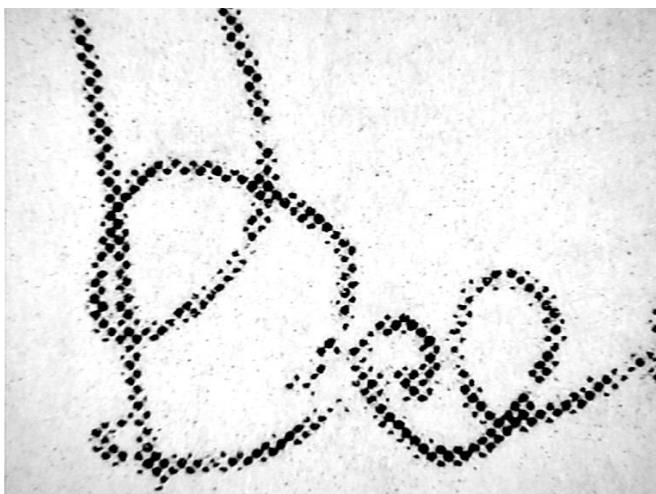
Ілюстрація №8

Накладання зображень підпису-оригіналу (див. іл.№7) та підпису-копії.

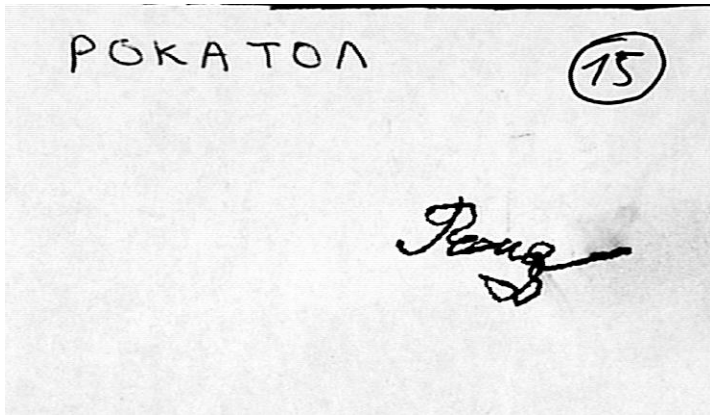
Ілюстрація №9

Зображення документа з підписом від імені Волошенко.

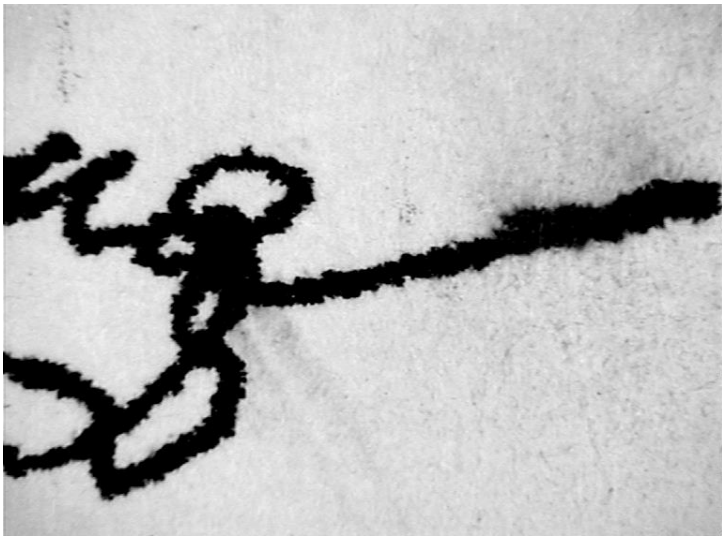
Ілюстрація №10

Збільшене зображення фрагменту підпису від імені Волошенко – виявлені ознаки отримання копії підпису з використанням лазерного принтеру.

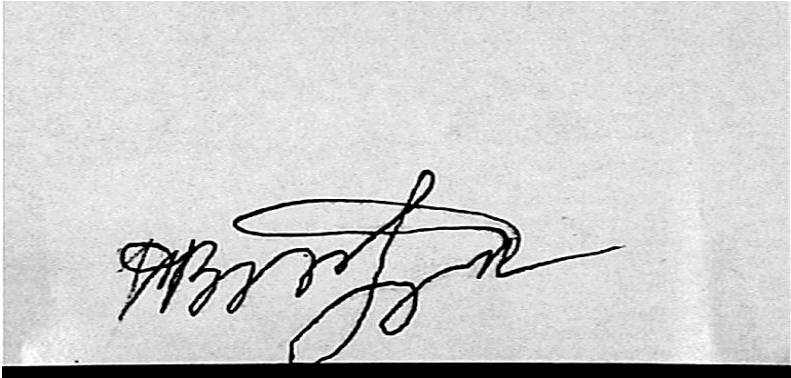
Ілюстрація №11

Зображення документу з підписом від імені Рокатола.

Ілюстрація №12

Збільшене зображення фрагменту підпису від імені Рокатола — виявлені ознаки отримання копії підпису з використанням струменево-крапельного принтеру.

Ілюстрація №13

Зображення фрагменту документу з підписом.

Ілюстрація №14

Дослідження підпису (див. іл. №13) в ультрафіолетових променях – на документі виявлено характерні ознаки технічної підробки підпису (метод копіювання підпису-оригіналу на зволожену підложку - відфіксований фотопапір з наступним перенесенням на документ).

Меленевська Зінаїда Семенівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник. Після закінчення юридичного факультету Київського національного університету ім.Т.Шевченка з 1961 р. працювала в Київському науково-дослідному інституті судових експертиз на посадах від молодшого наукового співробітника до першого заступника директора інституту з наукової роботи. У 1972 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня к.ю.н. на тему: “Теоретичні та методичні питання проведення повторних почеркознавчих експертиз у кримінальному судочинстві” (спеціальність 12.00.09). У 1977 р. ВАКом СРСР присвоєно вчене звання старший науковий співробітник. Автор понад 70 наукових праць, серед яких методичні посібники, розділи підручників, статті. З 2004 р. професор кафедри криміналістичних експертиз ННПСК КНУВС.

Воробей О.В. – кандидат юридичних наук. Після закінчення Української академії внутрішніх справ з 1996 р. працювала експертом у відділі дослідження документів, грошей та почерку у Центрі криміналістичних досліджень при ЕКУ МВС України. З 1998 р. викладач на кафедрі криміналістичних експертиз НАВСУ. У 2004 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня к.ю.н. на тему: “Криміналістичне дослідження паперових грошей України” (спеціальність 12.00.09). Автор понад 30 наукових праць, серед яких посібники, розділ підручника, статті. З 2005 р. доцент кафедри криміналістичних експертиз ННПСК КНУВС.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні положення криміналістичного дослідження підписів	5
1.1. Поняття підпису і періоди його формування.....	5
1.2. Ідентифікаційні ознаки підпису.....	7
Розділ 2. Особливості методики почеркознавчого дослідження підписів	11
2.1. Вирішення питання про автентичність підпису.....	12
2.2. Дослідження автентичних підписів, виконаних із навмисним викривлення ознак (автопідлог).....	19
2.3. Дослідження підписів, виконаних з наслідуванням підпису особи, від імені якої вони значаться.....	21
2.4. Дослідження підписів, виконаних без наслідування підписам інших осіб.....	29
2.5. Дослідження підписів, виконаних із розривом у часі.....	31
2.6. Дослідження схожих підписів.....	39
2.7. Почеркознавче дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів.....	39
Розділ 3. Техніко-криміналістичне дослідження підписів	48
3.1. Допоміжні технічні дослідження при криміналістичній експертизі підписів.....	49
3.2. Техніко-криміналістичне дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів.....	56
3.3. Особливості методики техніко-криміналістичного дослідження підписів.....	65
Список літератури	71
Додатки (ілюстрації)	75

Навчальне видання

**Олена Вячеславівна Воробей
Зінаїда Семенівна Меленевська**

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПІДПИСІВ**

ПОСІБНИК

Підписано до друку 29.11.06. Формат . Папір
Обл.-вид. арк. Ум.друк.арк.
Тираж 300 прим.